

ELEMENTS DE MORFOSINTAXI DER ARANÉS

EXTRACTE DE
EL PARLAR DE LA VALL D'ARAN¹
de
Joan Coromines

Acadèmia aranesa dera lengua occitana

¹ **Coromines, Joan**, *El Parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó* Curial Edicions Catalanes- Barcelona-1991

Era existéncia der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, e aguest trabalh, son possibles gràcies ara ajuda de:

- Conselh Generau d'Aran
- Generalitat de Catalonha
  - Departament de Cultura
  - Departament de Justícia
  - Departament d'Ensenhament
- Ajuntaments de Naut Aran, Bossòst, Es Bòrdes e Vilamòs
- Fundació La Caixa
- La Caixa – Vielha

Agraïm ara Fundació Pere Coromines es facilitats que mos an dat entà hèr aguest trabalh.

Aguest document ei un arnés de trabalh sometut a consideracion publica, entà orientar es correccions, abans dera edicion normativa e definitiva.

Ei ua pre-edicion.

Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana
Deseme 2016

Imprès en Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

→ imprès en lhèida →

PRESENTACION

Aguest document qu'auetz enes mans, non ei era còpia de un aute document, non ei tampòc era traduccion d'ua òbra. Ei era adaptacion d'ua setantia de pagines der estudi mès seriós que s'a hèt der aranés, entà convertir-lo en prenormativa.

El Parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó (Curial Edicions Catalanes-1991) de Joan Coromines, ei farcit d'exemples, ei plen d'extractes documentaus dera forma en que se parlaue er aranés ena prumèra mitat deth siècle XX. En tot partir deth recuelh, e en tot considerar era istòria dera lengua, Coromines en hè es argumentacions que definissen er aranés. Recuelhec informacion de toti es pòbles dera Val d'Aran. Hec eth trabalh pròpri d'ua Acadèmia dera lengua: estudiar es formes que s'empleguen, e en tot tier en compde era evolucion, determinar coma ei, definir-la.

Aguest document hèt pera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, correspon a ua adaptacion dera part de *El parlar de la Vall d'Aran* que Coromines titole “Sintaxi” (en realitat non ei ben ben ua descripcion sintactica). En document originau s'i an hèt es següentes adaptacions:

- a.- s'a reescrit ar aranés aquerò qu'ère escrit en catalan,
- b.- s'a reescrit es exemples fonetics en grafia fonetica internacionau, pr'amor qu'èren escrits en ua grafia particulara,
- c.- s'a reescrit es testimònisi e es informacions des enquèstes e es citacions, en aranés normatiu, pr'amor qu'èren escrits en ua normativa personau,
- d.- s'a seleccionat aqueres informacions mens significatives, d'un punt d'enguarda divulgatiu, e s'an eliminat, e en tot mantier eth madeish orde se'n hè ua presentacion mès esponjosa, mès facila e comòda de consultar,
- e.- s'a corregit determinacions que non s'ajusten ara normativa actuau. Aguestes correccions vien emmarcades o apareishen en bèra nota.

Es notes a pè de pagina son der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*. Aqueres notes que corresponen a redactats includits en el *Parlar de la Vall d'Aran*, s'indiquen ena madeisha nota.

E damb tot açò aguest travalh convertís a Joan Coromines en normativizator dera varietat aranesa dera lengua occitana. Er Institut d'Estudis Aranesi a profitat d'aqueres aportacions extraordinàries que mos oferís e les a encaishat en procès pròpri dera Acadèmia.

En lexic d'aguest travalh auem procurat fidelitat as recuelhs de Coromines; non podie èster de ua auta forma. Detectaratz diferéncias damb quauqu'ues des formes que s'empleguen actuaument. Sustot i an diferéncias entre [e] e [ɛ]. Tot e qu'en cèrtes ocasions auem detectat que se produïssen vacillacions, auem volut conservar er original. Ua òbra futura, eth diccionari, der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, en determinarà era correccio. Aguesta non ei ua òbra de determinacion dera correccio lexica, ei de tractament dera morfologia.

Era lengua la hèm entre toti e damb aguest travalh aproparam eth nòste «toti» actuau ath «toti» de hè cent ans, espandim era basa documentau, e hugem de decisions totalitàries.

Se Coromines escriuec eth sòn travalh en ua grafia pròpria entar aranés, non siguec pas per ua volentat antinormativa: “Coromines havia viscut la trajectòria difícil de compleció de la llengua normativa d'una manera directa, primer a través del seu pare, que era membre de l'Institut, i després treballant al costat de Fabra. Justament col·laborà amb aquest, amarat de l'experiència catalana, per a elaborar unes normes ortogràfiques de l'aranès, dialecte gascò plaçat en territori administratiu català, basades en la tradició occitana però amb concessions a la catalana (ny i no nh, x i no ch, ll i no lh), justificable potser per no haver vist encara la llum la *Gramatica occitana* d'Alibert (1935) però que no s'acaba d'entendre des d'una perspectiva global occitana”².

Joan Coromines auie contactes continuos damb era Val d'Aran. Damb 17 ans ja i practicaue era sua aficion per excursionisme e damb 19 passèc part deth sòn estiu en Les, ena casa de “Productora de Fuerzas Motrices” de qui ère president Emili Riu. A raïtz d'aguesta estada, inicièc es sues investigacions e hec eth sòn prumèr article de lengua, “Etimologies araneses”, publicat en Butlletí de Dialectologia Catalana er an 1925, damb ua carga importanta d'illusion e en tot mercar ua vocacion. Er estímol que desenvolopèc en Joan Coromines era Val d'Aran venguie segurament incrementat peth hèt de qu'era sua mair ère d'origina gascona. Posteriorment, pendent diuèrsi ans passèc es estius en Vilamòs, enes qu'anaue milhorant es sues investigacions, que li serviren entà completar

²Joan Veny, Joan Coromines i la dialectologia catalana, L'obra de Joan Coromines, Joan Solà, Fundació Caixa Sabadell, 1999.

era sua tèsi doctorau e entà redactar *El Parlar de la Vall d'Aran*. Mantenguec ua relacion constanta damb er occitan: “Coromines no abandonà mai al llarg de la seva vida l’interès i l’estudi per l’occità, llengua que tenia pràcticament per materna i que considerava molt important per a l’estudi de la llengua catalana. De fet, Coromines va ser un dels màxims occitanistes del seu temps.”³ Coromines manifestèc un gran respècte e consideracion pera lengua d’Aran, sustot perque considerau que s’auie mantengut en un estat fòrça genuïn: “... aciu coma en tanti punts, er aranés ei eth darrèr baloard dera individualitat occitana”⁴ o “...juntament amb l’aspecte araic de l’aranès, conservat, gràcies al seu isolament en les muntanyes, en una forma més semblant que els altres parlars gascons a l’antiga llengua d’òc”⁵

Eth procés de travalh d’aguest document a estat long. Iniciaument encarguèrem era revirada ar aranés e era adaptacion ara grafia fonética a Mariona Miret. Seguidament jo madeish hí era adaptacion dera forma de presentacion, dera distribucion des contenguts e dera correccion d’aqueles propòstes de Coromines qu’ara, damb es ans, non son atau, damb era inclusion dera norma actuau. Posteriorment un quinzenat d’amassades de travalh d’Angelina Cases, Ròsa Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Maria Elvira Riu, Lordes España e jo madeish, dèc era correccion ath document. E finalament eth travalh siguec corregit enes darrers detalhs e aprovat ena amassada dera Secció aranesa der *Institut d’Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* deth dia 25 de noveme de 2016, dera que tanben formen part, a mès des membres senhalats, Bernat Arrous e Jòrdi Suïls, que i an aportat notables millores.

Damb aguesta aportacion s’amplie e complete era *Gramatica basica der occitan aranés*, publicat er an passat per *Institut d’Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*. N’amplie es preposicions, millore era presentacion des conjoncions, presente ua bona relacion d’interjeccions, estudie es coordinants e es particules adverbials de manera e de quantitat, e explique era formacion aranesa des mots.

En *El Parlar de la Vall d'Aran*, Coromines hè soent comparacions damb eth catalan, se que resulte de grana ajuda pera grana difusion qu'a e peth sòn major desenvolopament normatiu, pes boni estudis lingüistics de que gaudís, encara que bèth viatge resulte excessiu entà ua òbra damb aspiracions normatives... Tanben hè tot soent comparacions damb d’autres variantes occitanes, o damb es autes lengües romaniques, qu’ajuden a plaçar eth nòste referent lingüistic. Eth travalh en lengua a d’èster globau,

³Ferrer i Costa, Josep, Joan Coromines <Opus> filològic, Centenari Joan Coromines

⁴Coromines, Joan, El parlar de la Vall d’Aran, Curial, Barcelona, 1990.

⁵Coromines, Joan, Introducció a l'estudi de l'aranès. Entre dos llenguatges, Curial, Barcelona, 1976.

en tot comparar damb es lengües vesies, en tot plaçar er aranés en mon. En sòn epistolari, ara sua familia, quan acabaue era sua tèsi doctorau “Vocabulario aranés”, Coromines didie: «Demà, en efecte, acabo el vocabulari; sembla que farà unes cinc mil cèdules, però encara hi haig de dar una repassada general, que pot alterar-ne el nombre. Fins ara, per al treball de compilació, m'era possible de recloure'm en aquest racó de món que és la Vall d'Aran, però des d'ara em cal no perdre gens de vista que enllloc tant com en Lingüística és perillós d'estudiar una cosa isoladament. L'aranès no és un parlar solitari, sinó un dels innombrables dialectes gascons; un de tants, un xic més pur (i això és el que fa el seu interès) però en estreta relació amb els seus veïns. En les valls franceses que encerclen l'Aran es parlen fins a set varietats distintes i bastant separades, que haig de conèixer bé, perquè el meu treball només pot tenir interès general en quant contribueixi a determinar la fesomia del gascó; que quatre pastors d'un rebrec de Pirineu conequin tal mot o ignorin tal altre és una cosa en si indiferent»⁶

Ath long deth trabalh indique en quin pòble a obtengut era informacion, o de quin informant l'extrè, ... D'entre es personnes Coromines a, sustot coma referéncia, a Condò Sambeat, a qui reconeish coma un “sabent” damb “talent” e “inspiracion”, per çò qu'en hèr referent normatiu a Coromines, tanben hèm normatiu a Condò e a toti es informants, en especiau a Hermenegild Escudé de Bossòst, principau informant d'aguesta part dera òbra, a Josep Pont i Riu de Gessa, e a Forquet de Sant Joan de Toran.

Ena lectura dera òbra trobaratz paraules e construccions que non s'empleguen, que s'an perdut,...; son paraules que pertanhen ath còrpus “genuïn” der aranés. Tanben i trobaratz bèra auta paraula que s'a transformat e qu'ara a ua expression diferenta; ei eth resultat d'ua lengua que camine.

En publicar agesta òbra des der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* hèm un omenatge mereishut a Joan Coromines, reconstruïm ua documentacion utila a toti es estudiosi e estudiants der aranés (tanben as escolans dera Val d'Aran) e caminam ena construccion dera definicion dera lengua nòsta.

Jusèp Loís Sans Socasau

President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

---

⁶ Ferrer i Costa, J., Llengua i us (2006):«Els anys d'aprenentatge de Joan Coromines». n.º 35 pp. 6-15.

ELEMENTS DE MORFOSINTAXI DER ARANÉS

Preposicions

A

Coïncidís quasi totaument damb er emplec d' *a* en occitan comun e en catalan⁷.

D'acòrd damb era etimologia *AD*, er aranés a era varianta *ad*:

«quin aire li datz *ad* aguesta cançòn?» (Condò),

«de cap *ad* aqueri crespèths» (Condò).

«Es aranesi non negam *ad* arrés eth nòste afècte ...» (J.

Arró Lager).

«Non ei çò de madeish mès que semble molt *ad* aquerò» (Gessa).

Combinada damb er article plural *es* e *de*, foncione quasi coma un equivalent deth francés *chez* ‘en çò de ...’, *as de* ...

Notam era construccion causativa *hèr a* + infinitiu:

«*hèr a honar*» ‘*hèr a baishar ua aigua o un greish que non vòlen baishar*’ (Gessa),

«*en diden coma perqué i hèn a baishar hustes*» (Vila),

«*hèr a delir*» (Gessa),

---

⁷ Non ei deth tot cèrta aguesta afirmacion de coïncidéncia damb eth catalan.

«hèr a hóner» (*Bossòst*),
 «hèr a boquir era craba»,
 «hèr-les a gohar» 'méter es linçòs a estovar ena ruscada'
(Bossòst, Vila, Gessa), (mès hèr-les gohar, *Canejan*).

Un shinhau diferent quan *hèr* va ath darrèr:

«açò ac è vist a hèr en mèn pòble» (*Bossòst*),

En

I a fòrça coïncidéncia damb er usatge catalan.

Coma preposicion locativa coexistís damb *a*, coma en catalan, mès er aranès favorís fòrça mès era causida d'*en*.

α) Plaçament en repòs.

Tanben coma en catalan⁸, deuant des demostratius:

«en aqueth prat, que i a ...».

Mès er aranès l'emplegue normaument deuant des nòms de lòc:

«sò en ... o estongui en, Arties» (*Gessa*),

«en Gessa en didem ...» (*Gessa*);

Ena carta de recomandacion d'informants que m'enviaue H. Escudè (*Bossòst*):

«en Bausen trobarà ... en Vilamòs, ..., en Canejan ..., en Arres ..., en Es Bòrdes ..., en Arró ... en Arròs e Vila ... en Benós ...»;

Mès tanben en nòms de lòc menors:

---

⁸ Aguest document siguec redigit en catalan e ère destinat a filològs e lectors catalans. Quan Coromines compare damb eth catalan, ac auem respectat, mès en ua òbra de referéncia normativa serie melhor de non insistir tant en aguesta comparacion.

«F. R. viu *en Porcingles*»,
 «tu rai qu’as ièrles *en Plaus*» (*Bossòst*),
 «*en* Hereishedo, i a eth Saut deth Vernatàs» (*Vielha*).

Tanben damb nòms comuns. S’indique un lòc:

«es jordons creishen *en ombra*»,
 «qu’ei *en uart*», «*en carrèr*», «*ena casa*» (Condò).

E damb fòrça d’auti tipes de substantius: «eri *en còth* pòrten era halha» (Condò).

Coma en catalan damb cèrts substantius apareish en frases sense article, com *en terra*, *per terra*. Tanben l’emplegue eth gascon dehòra dera Val: ena proposicion «il s’asseyait *par terre*, se coucher *par terre*» respongueren *en terra* en tota era Val de Luishon, mès *per terra* en Mèlles.

β) Damb moviment⁹:

«Era ventada, segontes era dita, *treiguec un òme de Bagergue e lo portèc en Canejan*».

Damb nòms comuns de lòcs:

«espatlar-se ei tirar-se *en un gotilh*» (*Gessa*),
 «que cau portar aqueth rulle *en ressec*» (*Gessa*),
 «a pujat *en arbe* e se li a trincat ua branca» (*Bossòst*),
 «er Ajuntament - tà passar-li ua maneta - lo demanèc *ena Crasta*» (Condò),
 «entà ahíger ua pèrla *en sa corona*, / a un lenguatge tot sòn » (Condò).

---

⁹ En ua estructura normativa serie convenient de distinguir entre *desplaçament* e *direccio*.

γ) Temporau.

En convergència damb *tà* en d'auti cassi s'emplegue *en*, mès que mès *tà* plaçar en un mes o ua sason:

«*en* Abriu non me tòques damb lata ne damb sebiu»,
 «*en* iuèrn es mans se halhen per hered».

Provèrbis meteorologics:

«*en* Auentz pugen vents e baishen nhèus»,
 «*en* Gèr que s'i sè»,
 «*en* Abriu cada goterèr, un riu».

δ) Materiau:

«es ... son *en* hèr o *en* cuer» (*Gessa*).

e) Foncions mès sintactiques, en particular deuant d'infinitiu, coma en catalan (e soent en tot préner un shinhau dera valor deth gerundiu):

«*en* anar tà casa, queiguí» (Condò),
 «pes uelhs amorosi dera Providéncia, /
en veir-vos tan doces prengui tostemp / ...» (Condò),
 «se jo *en* escriuer è parlat de jo, vosati, *en* liéger, aplicatz-vos aqueth jo, se vos semble» (Condò).

En bères locucions adverbiaus:

«vau tostemp de *pòrta en pòrta* / damb eth baston ena man / ...» (Condò).

Entà¹⁰

Damb varianta abreujada *tà*. Es dues, pronóciades sense accent e proclítiques. Per exemple, *entà+era casa* prononciat [entara'kaza], (*anar*) *tà+eth pòble*, prononciat [ta'ppɔbble].

Emplecs locaus e temporaus

α) Deuant d'ua particula gramaticau:

«—*Tà* on vas? —*Tà* ...», «*tà* on va aqueth naric!», «mo'n cau anar *tà* laguens, que plò», «quan un pòrte era casqueta, lo de deuant *tà* darrèr, senhale aigua» (Condò),

«sap se me tòque ben *tà* laguens tot çò qu'ei dera mia tèrra»,

«*tà* naut, *tà* baish».

β) Deuant d'un nòm comun:

«vau *entath* bordau»,

«pòc a pòc es crabes se'n van *entath* bròc»

γ) Nòm de lòc:

«e anat *entà* Les, e eth camin ...»,

«d'aquiu eth camin baishe *entàs* Morassi de Vielha» (*Arties*),

«diden qu'un francés anaue *tà* Espanha *tà* anar a apréner de béuer a galet» (Condò).

δ) Locucion compausada:

«l'acompanharàs *entà* çò deth capelhan».

ε) Expressions deth temps:

Dites proverbiaus:

«*tà* Nadau, cada vaca en sòn corrau»,

---

¹⁰ Coromines ac alongue en petits apartats que se pòden dividir en valor locativa de direcció (damb extensions damb valor temporau) e valor de finalitat o beneficiària (a on s'i comprehen es formes damb infinitiu.

«*tà* Magràs, tot passe»,
 «*tà* Sant Antòni de gèr, / a miei palhèr e a miei granèr».
 «*Tà* un aute an» (Condò).
 «*Tàs* onze e mieja, es campanes cridèren era gent ...»
 Tanben accompanhe a un mot damb era valor de datiu:
 «tortolhon de palha, tortolhon de blat, *tath* mes de mai l'ages
 reservat»

Relacions mès sintactiques (enes quaus s'apròpe mès ara valor deth catalan *per a*)¹¹.

- ⌚ Se regís un substantiu:*
- «plòigue, gèle o que nhèue, / cau cercar pan *entàs* dents / ... /
 quan es mies paupetes mòrtes, / *entath* mon se barraràn / deth cèu
 ...» (Condò);
- «ei ua èrba que servís *entàs* herides» (*Canejan*);
- «ua poma *tara* set»;
- «non ac voi sonque *tara* hemna»;
- «preguntatz-les ... / guaire còps an tocat a sometent / ... *tàs*
 enemics d'Espanha e des cristians / ...» (Condò);
- «ua apreciacion favorable *entath* senhor ...».
- Ƞ) Se regís un infinitiu.* (comprenudi es cassi en qué s'i
 intercale eth complement der infinitiu):
- «aqueuth bon Diu que se hec prauibe / *tàs* praudi e riqui sauvar»
 (Condò);

¹¹ Era referéncia ara equivalència entre aranés *entà* e catalan *per a* non ajude guaire, pr'amor que *per a* en catalan a ua distribucion territoriau desparièra (en bona part deth domèni ei mau coneishut) e, en tèrmes de normativa, non ei cap descrita d'ua forma precisa.

«se quauqui còps plorèrem / siguec *tàs* enemics anar enterrar / ... / *entà* ahíger ua pèrla en sa corona / a un lenguatge tot sòn / ...» (Condò);

«hèr garbat ei ua auta causa d'un an *tà* un aute: *entà* poder liar era garba nauèra damb palha der an passat» (*Bossòst*);

«agarraram ua branca cada un *tà* amortar eth huec» (*Bossòst*);

Eventuaument damb *non*:

«se'n cau anar *tà* casa *tà non* banhar-se dera ploja» (*Betlan, Arròs*).

θ) Se regís un pronòm personau:

«que mo'n cau *tà* tu e *tà* jo»,

o un pronòm relatiu: «ò qu'amarga qu'ei era vida / *tàs* qu'an d'amoinar com jo! / ... / *tàs* qu'auem aguesta sòrt / ...» (Condò).

i) Locucion conjontiva (*en*)*tà que*:

«posaria eth cap en pica-soc, *tà* que me talhen eth còth, se non ei atau!»; «es sopes cau que siguen ben estovades *tà* que siguen bones» (*Bossòst*);

«calie amagà'c ath dejós deth braç *tà* qu'arrés non lo veiguesse» (Condò);

«clucar es uelhs *entà* que non i entre era bòla» (*Bossòst*).

Variantes deth mot:

En ocasions s'ahig *-d*: «*tad*, e tanben *entad*, deuant d'un mot en *a-*». Mès sonque deuant de demonstratius (comprenudi es demonstratius adverbiaus de lòc): «*tad aciu, tad aquiu*»,

«... mès *tad* aquerò, cau que ...»;

«er Ajuntament se veiguec obligat a passar-li ua fòrta maneta, e *tad* aquerò lo demanèc ena Crasta» (Condò);

De hèt n'è ua anotacion colloquiau:

«es hemnes que hilen ... *tad* aquerò, que mingén pomes hòrtes entà hèr saliu ...» (*Bossòst*),

(creigui rebrembar tanben un cas de *tad aquera* ...).

Notam, a mès, qu'ei ua *-d* que da bon supòrt ara explicacion etimologica d'*entà* a base d'INDE AD.

Merament fonosintactica ei era elision dera *-a* deuant de vocau: «que i a ua posadera entà alendar [entalen'da]» (*Bossòst*).

Tà o entà¹²

Era duplicitat entre *entà* e era forma redusida *tà* a fòrça importància. Era causida entre es dues variantes aubedís a arrasons d'enfasi e de ritme de proposicion, que non se pòden cap especificar casuisticament. Mès ei vertat qu'era arrason mès influenta semble èster qu'era forma plea *entà* la reserven, es parlants, entàs frases a on i meten mès enfasi o energia d'expression; comparam, per exemple, er emplec des dues variantes ena proposicion citada «ei ua auta causa d'un an *tà* un aute *entà* poder liar ...».

Era frequéncia respectiva varie segontes es cassi.

α) *Tà predomine fòrça*: *tà naut, tà darrèr, tà laguens*; mens frequent er aute: «aciu non ac didem, sonque *entà* baish» (accent mès fòrt pera oposicion).

---

¹² Deuant d'un pronòm personau de tresau persona se pòt emplegar era forma *tad a* o *entad a*

β) Tanben predomine *tà* quan i a un shinhau d'insisténcia: ena proposicion quotidiana ‘mo’n anam *tath lhet*’, dideren *tath lhet* en onze poblacions, *entath lhet* sonque en tres;

I a *tà* en totes es dites mès ordinàries:

- «tornem-mo’n *tà casa*» (Condò);
- «se vas *tara glèisa* ja m'ac dideràs ...» (Arròs),
- «*tara glèisa t'as d'ajulhar*» (Canejan);
- «pujar-se’n eth vin *tath cap*»,
- «anar-se’n eth vin *tàs cames*»,
- «anar a cercar aigua *tara hònt*»,
- «tirar *tath palhèr*»,
- «vau *tath bosc*, que non i a lenha»...

E en tèmes confessionaus:

«s’arrenègues anaràs *tà lunfèrn*» (*Bausen, Vilac, Gausac, Tredòs, Bagergue*).

En nòms de lòc è sentut tostemp *entà*, lheuat deth plan gastat *tà Espanha, tà França*.

En expressions deth temps tròbi quasi tostemp *tà*: entà ‘mo’n anam tath lhet tàs dètz’ responeren *tàs dètz* en quatorze pòbles (d’Arres a *Bagergue*), *entàs dètz* sonque en cinc pòbles.

Era etimologia ei fòrça dificila mèslèu qu’escura, e eth caractèr deth mot ei tan insolit laguens des lengües romaniques, encara que sigue de quasi tot eth gascon, qu'a hèt a soscar plan es lingüistes. Ei impossible que vengue deth latin INTUS¹³ ‘laguens’: impossibilitat fonética categorica, damb AD o sense, clara inverssemblança semantica e foncionau; ua origina preromana non

---

¹³ Era màger part des especialistes hèn arremontar *entà* a INTUS AD, mentre qu'es variantes *endà* (Comenge, N. deth Biarn, Gers) o *enà* (Arièja) semblen perpetuar eth latin INDE AD.

serie inversemblabla en principi, mès non a pas basa (encara mens qu’aqueith), e l’escarti egaument.

De

Normativament tostemp cau apostrofar “de” deuant de vocau, damb era excepcion de deuant de semiconsonanta e de “un aute”, “ua auta”, “uns auti”, “ues autes”

Era majoritat des usatges son coma en catalan, e romanic en generau. Veigam-ne quauqu’uns:

Er emplec tipicament catalan (damb escassa analogia damb cap aute parlar romanic), en fucion anaforica, quan auem anticipat pronominaument un mot, e lo reprenem ena proposicion següenta, «un fil blanc, i un de vermell», «si en veus algun més, de ben eixerit ...», non ei mens viu en aranés: quan es cònsols repotèguen eth pastor guiterós, replique: «—de qué vos queishatz? Jamès ne trobaratz un aute, *de* vaquèr com jo: qui m'a vist a sèir jamès?» (Condò).

Deuant des «motius» o «nòms de casa» (coma en Naut Palhars e Ribagorça). «Tòn *de* Joanchiquet», «Père *d’Isabèl*», «Tòn *deth* Baron», «Tonet *d’Alòi*», era diferéncia damb d'auti nòms d'aranesi que me dan ena madeisha letra, sense *de* («Jusèp Baqueria», «Francisco Romeva», etc.), consistís en qu’aguesti son cognòms, e eth *de* non va sonque damb es «nòms d'ostau».

Partitiu. Non podem díder que i sigue, en aranés, coma, o damb era extension, que l'an eth francés e eth dialècte provençau.

Tanben i a hèts d'aguest tipe en catalan, coma en cas de *d'altres* («en tal, en tal i *d'altres*»), e aquerò ac podem trobar en aranés: «an tocat a sometent / un bèth ramat de còps contra era França / e *d'auti* contra es Comdes de Palhars» (Condò). En gascon n'i a mès, se ben non dampf era amplor francesa;

Ua construccion aranesa¹⁴, ei *hèr deth ... , hèr deth béstia* (*Montcorbau, Gessa*).

Elision dera e deuant de vocau¹⁵. Ei fòrça mens generau qu'en catalan e en francés, mès a ua aplicacion mès espandida qu'en castelhan, tanplan mès qu'en castelhan vulgar e dialectau. Depen en part deth caractèr tonic o atòn dera vocau següenta, e tanben (sustot laguens des atònes) deth timbre dera vocau: veigui elision constanta deuant des atònes de timbre anterior, e dierèsi deuant des de timbre posterior, prononciades [u], [y], (ortografia *o*, *u*):

«títol [de u'nur]» (*Canejan*),

«pan [de ur'men]» ('de horment'), (*Condò*),

«s'a [de u'dʒa] tamb un trinquet» ('de hotjar') (*Betlan*).

Deuant nòms de lòc en [y]-:

Matets *d'Urjàs* [de ur'ʒas] (*Vila*),

Riu [de yʃ'ɛra] (*Vilamòs*).

De tota manèra ei constant e ben clar que non i a elision deuant der article indefinit: «metem eth bedolh ath cap *d'ua* [de ya] *hurga*» (*Bossòst*);

«ath cap *d'un* [de yn] *garròt*» (*Bossòst*),

«ath hons *d'un* [de yn] *gotèr*» (*Canejan*),

«sò esbaït *d'un* [de yn] 'sosto'

¹⁴ E tipicament gascona.

¹⁵ Ei tipicament gascona.

¹⁶ Possiblement un castelhanisme.

«d'un [de yn] an tà un aute» (*Bossòst*).

Mès, [empleguèren elision]¹⁷ enes següents exemples:

«Père d'*Isabèl*» nòm d'ostau;

«ua huelha [de'refu] » ('de herèisho' d'*Arres a Montgarri*),

«Barranc [dere'seðu]» ('de Hereishedo' *Vielha*),

«auem d'estarnar un casse» (*Casarilh, Garòs, Arties*),

«d'esterar un casse» (*Betlan*).

Deuant d'a- «ei luenh d'aciu [da'si]» (dètz pòbles d'*Arres a Salardú*, [de a'si] sonque en un);

«non se fie d'arrés [da'res]» (cinc pòbles, de *Benós a Betren*; [de a'res] sonque en *Es Bòrdes*),

«qué n'auem de fóter d'aqueth garric de Plaus?» (*Bossòst*);

«d'a on vietz?» (*Bossòst*);

«auem d'asclar un casse» (*Vielha, Casau*),

«minjar sopa d'ansunha» (*Bossòst*),

«era Ermita d'*Artiga de Lin*» (*Es Bòrdes*),

«Tonet d'Alòi» nòm d'ostau.

Deuant de quauqui verbs era elision se hè ath revès, e s'omet era a-: «ena glèisa t'as [de ʒy'ʎa] ('d'ajulhar', sies pòbles, des d'*Arró a Unha*).

Deuant des toniques es hèts son mens nets. Mès en generau predomine era dierèsi. Sustot deuant des vocaus barrades.

D'eth [de et], *d'era* [de 'era], *d'eres* [de 'eres], eth pronòm personau de 3au persona :

«serà mestressa d'era [de 'era] *madeisha*» (en *Canejan* refusen ['dera] coma aranés defectuós)

«Cercles [de εɾ]» ('de hèr', *Bossòst*);

¹⁷ Coromines hè un aute redactat.

Mès, *mau d'aurelhes, mau d'arrana*. Me sembla significatiu que me didessen «auem [de ‘ene] un casse» (‘*de hener*’ *Montcorbau*), mès non luenh d'aquiu, damb er accent desplaçat registrè era prononciacion «auem [de’nelu]» (*Arres*).

Deuant deth verb *hèr* ei possible que depengue der accent dera proposicion:

«ganes [de ε] quauquarren» (*Bossòst*), mès «auem [dε ‘steres] (‘*de hèr estères*’ *Aubèrt, Mont*).

«Un camishèth [de iw]» (*Vielha*), e [de ‘jew] (*Casarilh*)

Deuant d'u:

«un còp [de ‘yŋgla]» (*Condò*),

«culhères [de yst]» (*Bossòst*),

«un tròs [de yst]» (*Gessa*),

«qu’ei [de ysta]» (*Gessa*).

Uelh de Horro se pronòncie [de ‘urnu] en *Vielha*.

Deuant deth nòm deth pòble d'Unha non i a unitat; pr'amor qu'en pòble vesin de *Gessa* i sentí «Es banhs [‘dyna]» e *Seua d'Unha*, mès en *Bossòst* me rectificaue H. Escudè: «non didem [‘dyna]», en parlar-me dera figura proverbial d' «eth sarte [de ‘yna]»

«Eth Pòrt d'Òrla» ['dɔrla] (*Salardú*), harie a pensar que i a mès elision enes nòms de lòc qu'enes comuns. De hèt, deuant d'a, a on abonde era dierèsi, diden totun «Era Creu d'Arres» ['dares] (*Bossòst*), «Eth Pòrt d'Arbe» ['darbe] (*Canejan*); maugrat d'açò en *Canejan* madeish deuant deth nòm comun, dideren «ua shartada [de ‘arβes]» (*Canejan*); «un rat [de ‘arβe]» (*Gessa*). Tanben è escotat *Arròques* ['dawβa] en *Escunhau*, mès entà

referir-se ara madeisha unitat è trapat *Passada* [de 'aub] *d'Auba* (*Vielha*), *Es passades* [de 'aub] *d'Auba* (*Bossòst*). Autament predomine [de] deuant de substantiu en *a*: *un golet d' aire* [de 'aire] (*Canejan*), «ua móta d'àpit» [de 'apit] (*Gessa*). Cèrt que deuant *d'aigua* sonque è anotacion d'elision: «un bategat ['dajwa]» (*Gessa*), «ua selha ['dajwa]» (*Canejan*).

Deuant dera *h* aspirada non i a elision en *Canejan*, *Sant Joan de Toran*, *Bausen*, mès non sembla qu'ena *rèsta dera Val* (a on s'a amudit) i age diferència en foncion de s'i auie agut o non *h*: auem vist *d'hereisho* [de'rεʃu], *d'Hereishedo* [dere'seðu], *d'héner-lo* [de'nelu] e tanplan en part des cassi de *de hèr* [de εr].

Per

Madeishes accepcions e usatges qu'en catalan.

‘Per mejan de’ :«l'envièren *per* un amic ...» (Condò);

‘per òbra de’: «separada d'autes tèrres / *pes* tucs e *pes* frontères de nacion / ...» (Condò)

‘a causa de’, «trabalhar *peth* comun»;

Damb sens locatiu:

‘a trauès de’: «hèr *peth* miei un soc» (*Gessa*),

«eth hum ges *peth* dessús dera humeneja (*Arró*),

‘ath long de’: «ua pèira que campule *pera* montanya enjós» (*Betlan, Montcorbau*),

‘ath costat de, ath torn de’

Damb sens temporau: aquiu a on eth catalan emplegue *per* er aranés preferís *tà* o *en* se se tracte de dates (*tà Nadau ...*, *en Abriu ...*), mès se parlam de parts deth dia, ei *per* eth mot emplegat per

aranés: «ager peth ser» (*Betren*); «dera Val es pòbles me'n guardi peth dia, / de nets a vosates ...» (Condò) a on vedem que se pòt emplegar damb aguest ròtle *de*, coma en catalan (*de nets* ‘de nit’) o *per*, emplec estranh ath catalan (*peth dia* ‘de dia’).

Deth punt d'enguarda dera forma, per se contracte normaument damb er article definit, a on se detalhen es formes *per*, *peth*, *pera*, *pes*, e se'n dan citacions e testimònies que complementen utilament es usatges qu'auem enumerat. A viatges quan *per* precedís un mot que comence per vocau, s'elidís era *e*: «polides estrelhes / ... / tà que non estramunca [pra'gestes] drecères / ètz lampes de plata que Diu a alugat» (Condò).

Deuant des advèrbis pronominaus de lòc (*aquiu, aciu, aquitau*) damb *a* iniciau, era combinason *p'r a-* pòt sofrir alavetz era transposicion dera -r- pròpria dera fonetica gascona, d'a on resulten formes coma [par'kiu]¹⁸ «que passaue [par'kiu] e ...» (*Canejan, Sandaran*); «non anatz ben: eth camin passe [par'kiu]» (*Vielha*).

Damb [dam] o [tam]¹⁹

Encara que Condò emplegue tostemp era varianta [tam] (d'acòrd damb eth parlar deth sòn terçon nadiu de *Marcatosa*), era mès espandida en aranés ei [dam], pr'amor que non sonque ei era des pòbles mès pobladi (*Les, Bossòst, Vielha, Arties*) mès ei era que registrè en vint-e-dus pòbles, de naut en baish dera Val (de

¹⁸ Forma que tanben trobam en Luishon.

¹⁹ Er assordiment de *damb* en [tam] ei un fenòmèn que s'arretròbe tanben dera auta part deth Portilhon, a on era forma en usatge, *dab* < DE APUD (com en *Canejan*) ei generalment pronunciada [tap], *dab* assimilacion dera finala ara consonanta que seguís : [tap ec] (= *dab eth*) ; [tat tü] (= *dab tu*) ; [tad 'dawti] (= *dab d'auti*), etc. Er hèt de mantier graficament eth *b* de *damb* ei ua concessión ara unitat grafica dera lengua Occitana: en gascon, eth grop MB se redusís a [m].

Tredòs e Unha enquia *Bossòst, Les e Bausen*), contra dètz pòbles de [tam]. [dam] ei generau enes *Quate Lòcs e Lairissa*; d'aquiu tà naut [tam] ei comunament era forma dera drèta dera Garona e [dam] era dera quèrra, damb pòques excepcions o vacillacion en bèth pòble de ran deth riu: [tam] ei de *Salardú, Bagergue e Gessa* en *Pujòlo*, tanben *Escunhau e Betren*, mès en aguest e tanben en *Vilac e Montcorbauc* les entení es dues. Sonque un viatge ua varianta [nam] (en *Bossòst*, tildada de vulgara). Era excepcion mès remercabla ei era deth canejanés, que consèrve era finau ena forma arcaïca non nasalizada, qu'auie ena lengua medievau, occitan ancian e catalan ancian *ab*, mès damb era aglutinacion de *de*, coma ena rèsta dera Val; uns la pronóncien aquiu [dab] e d'auti ensordissen en [dap]: «hèn calhauari [dap] es esquieres» (*Canejan*), «parlar [dap] eth nas» (*Sant Joan de Toran*). Evidentament toti aquiu ac pronóncien [dap], damb oclusiua sonora quan seguís ua consonanta sonora: «se vòs anar ben, te n'anaràs tostemp [dap ‘buna ȝen]».²⁰

Primitivament, en frases arcaïques der aranés e deth gascon aguesta preposicion tanben avec era forma *ab* e Dempús *am(b)*, provenent dera latina APUD. Ua relíquia n'a restat enquia aué ena interjeccion cortesa (de salutacion o comiat) *andocien < amb Diu sien* adreçada a persona plurau, o gent, que tractam de *vostés < vòstes mercés*.

---

²⁰ Nòta extrèta d' *El Parlar de la Vall d'Aran*: De Sant Joan de Toran , 1924, n'è força nòtes damb [dap] o [dap], sonque un viatge autament: «agüeitar [ab] eth arreuelh»; dada isolada que pòt auer estat ua distraccion. Era forma sense aglutinacion iniciau, a penes a restat enlòc en gascon, aumens enlòc en gascon meridionau.

Es emplecs son precisament es madeishi qu'es deth catalan *amb* e es der occitan ancian *ab*. Inutil detalhà'c: me limiti a dar-ne quauqui exemples:

«Vau tostemp de pòrta en pòrta / *damb* eth baston ena man, / *damb* era cama miei mòrta / ... / ... es pès descauci, / *damb* heireda nhèu me cauci / e m'abrigue bèth roishat» (Condò);

«quan què aigua mesclada *damb* nhèu», «aigua mesclada *damb* vin» (*Canejan*),

«ei un vielh qu'a quauquarren de Sancho, tostemp *damb* es sòns repervèris...» (*Bossòst*).

Cap a

Parièr a en catalan *cap a*²¹. Ei en concorréncia damb *entà*. Era diferéncia de sens entre es dues sembla redusida, quasi tostems, a un matís de mès vaguetat ena direccion, en cas de *cap*, coma se diguéssem ‘mès o mens cap aquiu, vagament en aquera direccion’.

Observam çò qu'escotè des pastors d'*Arties* ena vasta comarcada der Estanh de Rius:

«aqueth camin? baishe entàs Morassi de Vielha, *cap a* Sarrahèra»: era destinacion deth camin ère parar enes Morassi de *Vielha*, mès calie baishar pera banda de Sarrahèra. Mens emplegat, donques, qu'en catalan, e fòrça mens qu'er aranés *entà*, mès *cap a* tanben ei aranés:

«qu'anaram *cap ar* Espitau de Vielha» (*Arties*),

---

²¹ Coromines dèishe de costat era valor direccionau enfatica dera preposicion.

«tirèren ua ròca *cap ar* enjós e escabocèc toti es arbes» (*Gessa*).

Eth punt de partida, coma en catalan, deuec èster ‘anar de cap enjós’, ‘damb eth cap en naut’, ‘en baish’, etc. Per aquerò en quauqui parlars catalans s’i antepòse *de*: *de cap a*; e atau ac è entenut tanben bèth còp en aranés:

«en Prat de S. agarre un carrèr que se’n ven *de cap ací*» (*Vilac*).

Cèrtament, a fòrça extension per Gasconha, segontes era mapa «vers (l’église)» der *Atlas Linguistique et Etnographique de la Gascogne*: *cap ara (glèisa)* non solament en *Tredòs* mès tanben en Mèlles, Vilanaua de Ribèra, e [en molti pòbles gascons]²².

Contra

Coma en catalan.

«... Guaire còps an tocat a sometent / ... / un bèth ramat de còps *contra* era França / e d’auti *contra* es Comdes de Palhars» (Condò);

«tantes quèishes *contra* eth vaquèr ...» (Condò).

Tanben en sens de ‘direcccion oposada, enfront de, a recès de’:

«mos meteram aquiu, *contra* er aire» (*Vilamòs*),

«... contra [edzajre]» (*Canejan*), entà defener-mos deth vent gelat.

E comparatz er emplec coma prefixe en *es contravents*.

---

²² Coromines, en *El Parlar de la Vall d’Aran*, hè ua relacion des pòbles.

Dehòra (de)

E parallèlament *deuant (de), darrèr de, dessús de, dejós de.*

Des de²³

Parièr qu'en catalan.

«... toti es sòns santuaris, / *des de* Montgarri enquiat Pònt de Rei» (Condò), proposicion qu'anòti tanben en *Arròs, Casau, Vielha e Arties*;

«*des de* Canejan 'hasta'²⁴ Tredòs» (J. Arró Lager);

Se mèrque eth lòc a on s'ei entà hèr quauquarren:

«pera net vos guardi *des d'aguesta serra*» ditz eth *Pastor as Estrelhes* (Condò);

E alavetz, tanben, com en catalan, ena combinason pleonastica *des de* tau pòble estant 'se ve aquerò' (Condò), o en sens temporau *des de* ... 'tant o quant' qu'en *Vilamòs* admetien, mès preferien '*després de*'²⁵.

Enquia²⁶

En catalan "fins a"

«... toti es sòns santuaris/ *des de* Montgarri *enquiath* Pònt de Rei» (Condò),

²³ Dera auta part deth Pònt de Rei, se ditz *de dempús Montgarri, destant Montgarri* (vielh) o *de Montgarri estant*, etc.

²⁴I a ua acceptacion generau de considerar "hasta" un castelhanisme e refusar-lo. En diccionari de Coromines met: "hasta: preposicion e advèrbi, castelhanisme qu'a penetrat fòrça en aranés sense apartar eth mot vertadèrament aranés *enquia*, qu'es boni aranesi s'esfòrcen en preferir-la".

²⁵Cau procurar d'introducir *dempús/dempús de/després de/de ... estant/ a compdar de/ a partir de*.

²⁶Entath francés «jusqu'à», era mapa 739 der ALF, que met *dinc a* un shinbau per tota Gasconha (St Gaudenç comprés), *entió* a Polhon, en Shalòssa (tanben se ditz en Larbost e en Banhères de Bigòrra), *unc a* (*unc ath darrèr*) en Tramesaigües (val d'Aura), *dinca* (damb era preposicion aglutinada) en Martres Tolosana, mès *juseas* en Castilhonés (Arièja) ; tà traduir «jusqu'ici» (mapa 740), madeisha causa : *dinca ací*, apuprètz pertot, mès *jusc ací* en Biàrritz e *entió d'ací* en Ierda (Banhères de Bigòrra).

«mos parlen a batalhades/*enquia* que n'an dat nau» (Condò)

Era major part de nòtes se referissen a un emplec locatiu:

«de Vilamòs *enquia* Hòs» (*Vilamòs*).

Mès tanben a un emplec temporau:

«eth pòrc se ditz porcèth *enquiàs* sies mesi ».

En competéncia damb aguesta forma dera preposicion, en Canejan diden *dequia*. Der encreuament des dues a resultat *denquia* (*Bausen e Garòs*) o *dinquia* (*Mont*).

Entre

Coma en catalan:

«Deth tròç de cèu que ve *entre* es dues sèrres / pòt demorar era sua proteccion» (Condò) :

«era relacion que i a *entre* eth nòste parlar e es autes lengües europèes» (J. Arró Lager, 1908).

Tanben ena accepcion figurada equivalenta deth latin APUD, anglés *among*, alemand *bei*, francés *chez*: «parlat *entre* es classes illustrades» (J. Arró). Talament coma en catalan *entremig*, s'emplegue en aranés *entremiei*: «aciu Coma Shuta, aquiu es Pales de Sasseca, e *entremiei* que i a Sasseca» (Vila), o escapçat, *tremiei* coma substantiu: «eth *tremiei* des Aigües» eth tròç de terra *entremiei* dera confluéncia deth Joeu e era Garona, (Es Bòrdes)²⁷.

---

²⁷ Actuaument (2016) en Es Bòrdes se'n ditz “*tremesaigües*”.

Laguens (de)

Laguens de²⁸ ei ua importanta locucion preposicionau que hè toti es papèrs dera preposicion catalana *dins* o *dintre (de)*: «laguens dera casa».

Sense

Madeishi emplecs e prononciat coma en catalan.

«... preguntatz-les a totes es campanes / guaire còps an tocat a sometent / e vos responeràn, *sense* tardança / ...» (Condò);

«*sense* hèr-mos sang» (Condò);

«tà ... passar-li ua fòrta maneta ... es còssos quan non saberen qué mès dider-li, deishèren parlar ath vaquèr, que didec, en tot arrir e *sense* cap d'empach ... —Arrés deth mon ... m'a vist a méter et cu en tèrra ...» (Condò),

«*Sense* cap d'ajuda ...» (J. Arró Lager).

---

²⁸ Era mapa n° 381 der ALF recuelh era forma *laguens* en Luishon, St Gaudenç, Lanamesa e Tramesaigües (val d'Aura) ; en Castilhonés e en Martres Tolosana, i a era varianta *daguens*, coma tanben en Mas d'Asil, en Arièja tostemp ; en Bigòrra e en Gèrs diden *deguens* ; en Biarn, en Biàrritz e enes Lanes *dehens* ; en Bordalés e en Òlt e Garona (Agenés) *dedens*.

Conjoncions

E

Copulativa

Parièr a en catalan *i* (Condò).

Ei des pòques paraules complètament atònes, proclitica, e pronónciada maugrat açò damb [ε] dubèrta; anomalia dilhèu explicabla per esfòrç d'evitar qu'era vocau se barre en [i], coma a passat en catalan.

Condò, enes sues narracions e poesies escriu constantment *è*:

«eth sopar, en sòrta de trèir-me er appetit, me l'auie despertat mès, “è” [ε] s'abans de sopar auia appetit, dempús auia hame», etc. (Era *Bouts dera Mountanho*).

Atau en tota era Val l'è anotada en vint-e-un pòbles damb era prononciacion [ε nu ag di’ðie] ena proposicion ‘eth ac vedie e non ac didie’, de *Canejan*, *Arres*, *Es Bòrdes* enquia *Tredòs*, *Unha e Salardú*.

«Arrebremba’t d’aqueuth dia / qu’eth lop i arribèc, / sautèc ath miei des oelhes / e les t’esbarriquèc / ... prometís aqueth dia / ... / un punet volia jo / ... e non, e non, e non» J. Benosa (*Cançon dera Oelhèra*). Inutil dar-ne mès citacions, com sigue que coïncidís deth tot damb es emplecs e accepcions qu'a en catalan.

O

Disjontiva

En catalan *o*. Encara qu'atòna e proclítica se pronóncie [ɔ] (non [u]), evidentament pera madeisha arrason que [ɛ] dera copulativa. Non conven meter-li accent, a causa dera utila distincion dera particula afirmativa²⁹.

Tanpòc aciu cau dar exemples pr'amor que coïncidís damb er emplec catalan e romanic generau:

«Bremba-te quan solíem / nòstes oelhes mesclar, / *o*, ath maitin, quan anàuem tà anar-les pasturar» J. Benosa (*Cançon dera Oelhèra*).

«Ò, jo vos saludi polides estrelhes / ... qu'ètz mons qu'era tèrra mès beri, mès grani / ... s'ètz mons abitadi, petiti *o* mediani / n'eth mès gran des òmes ac a anat a veir» Condò (*Eth Pastor as Estrelhes*).

Non cau detalhà'c ne illustrà'c mès pr'amor que coïncidís complètament damb er usatge catalan.

Ne

Copulativa negativa.

Parièra ath catalan *ni* (Condò).

Generau en tota era Val d'Aran (se pronóncie [ne], comprovat en *Canejan, Bossòst, Montcorbau, Vielha, Gessa, Salardú*).

Madeishi emplecs qu'a en catalan.

Pòt iniciar ua segona proposicion negativa parallèla ara introdusida damb *non*:

---

²⁹Coromines escriu “ò” entara particula afirmativa “òc”

«en jo *non* as pensat ... / aqueth dia / *ne* dempús ...» (J. Benosa),

«*non* cau dider-li, *ne* presentar-le ad aqueri amics ...» (*Bossòst*).

E se se vò remercar, apariat damb *tanpòc*:

«ua croishidera *non* ei uas *ne* tanpòc mora» (*Gessa*).

Soent repetit, negue parièrament e ath madeish temps:

«en abriu / non me tòques *ne* damb lata *ne* damb sibiu, / qu'es cames me hèn hiu-hiu». Provèrbi (*Vielha*);

E alavetz era negacion pòt èster implicita:

«com vos trobatz? —*Ne* ben *ne* mau» (*Canejan*).

Tanben pòt èster implicita, e auer eth significat deth catalan ‘ni tan sols’:

«polides estrelhes / ... qu'ètz mons ... grani / ... / s'ètz mons abitadi, petiti o mediani / *ne* eth mès gran des òmes ac a anat a veir» (*Condò, Eth Pastor as Estrelhes*).

Que

Conjoncion parièra a *que* des auti lenguatges romanics, es emplecs dera quau son coma es deth catalan, francés, etc., ena sua majoritat, mès s'i ahig bèth un de mès. Tostemp mot atòn, proclitic, a diferéncia deth pronòm interrogatiu relatiu *qué*.

Pòt auér emplecs diferents:

a) Interrogatiu, com n'ei tanben en catalan familiar:

«*que* te penses que tot ei planèr (e)na vida?» (*Bossòst*),

«*que* vòs vier ja?».

Cau non confoner-lo damb eth pronòm, pr'amor qu'aguest ei ua mèra particula, solament introduís ua qüestió, e se pronóncie sense accent. Estranh a d'autes lengües romaniques, aumens ena lengua literària, mès non ad auti parlars gascons.

b) Ponderatiu.

«*Que rèisho ès!*» (*Vila*);

«*que n'è s de lisa, tu!*» (*Gessa*).

Mès soent repren eth mot damb un dusau *que* (de caractèr relatiu):

«*que uelhimacat qu'ei!*» (*Bossòst*);

«*ai! qu' esblancossit qu' ès, qué as?*» (*Gessa*),

«*que bendita qu'è s*» (*Bossòst*),

«*que ben agarrat qu'ei eth senhor X*» (*Bossòst*);

«*eth mange d'aquera pica, qu' avient qu'ei!*» (*Bossòst*),

«*qu'è s un planhòt!*» (*Gessa*).

Ja mès different, se ben encara exclamatiu, damb un shinhau d'ironica menaça, quan diden (per exemple a un mainatge):

«*que't dò (o que te dongui) gratuelhes!*» (*Canejan*).

c) Repetit ei alternatiu-disjontiu:

«*que plòigue o que hèisque solei, gesseràn ...*»,

«*que nhèue, que gèle ...*»,

«*ath maitin, quan un se lhèue / ... / plòigue, gèle o que nhèue / cau cercar pan entàs dents*» (*Condò, Amoinaire*).

d) Comparatiu:

«*Escòden mès qu'un bicho*» (*Begós, Aubèrt, Betlan, Mont, Montcorbau, Casau*), «*mès que non pas un bicho*» (*Arròs*).

«*Díder 'posqui' ei mès lèg que 'pogui'*» (*Tredòs*),

«ei mès duro *qu'eth hèr heired*» (sies pòbles de *Bagergue* a *Casau*).

«... polides estrelhes / ... / qu'ètz mons *qu'era tèrra mès beri*, mès grani / ... es savis mos vòlen hèr creir» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes*).

e) Excludent, coma en francés e d'auti parlars occitans (incorrècte en catalan en lòc de *més que, sinó*):

«non è hèt arren *qu'arriр-me'n*» (*Bossòst*).

En bon aranés ei melhor díder *sonque*.

f) Causau:

«Met-te aquiu, *que i pòs càber*» (*Vila*);

«en abriu, / non me tòques ne damb lata ne damb sibiu: / *qu'es cames me hèn hiu-hiu*» implòre eth bestiar afeblit pera perlongada nutricion escassa der iuèrn, (*Vielha*);

E alavetz, en mai: «met-me era truquèra / *que ja m'arribe enquiara gargamèra*» (*Vielha*).

Ei tanben d'emplec popular, en catalan, italian e espanhòu.

g) Completiu:

Ei er emplec mès corrent de *que* en totes es lengües romaniques, simplament entà introducir es frases subordinades. Non cau, donques, dar-ne guaires mòstres:

«ditz-li *que vengue*» (dètz-e-ueit pòbles, de *Canejan* e *Arres* a *Unha* e *Salardú*),

«eth ditz *que tu l'ac diguís*» (en dètz-e-nau pòbles, enquia *Montgarri*).

Vulgarament i a qui abuse der emplec pòc corrècte de *de que* (per exemple *non me brembi de que*, en compdes de *non me*

brembi que), quan sonque cau recomanar que s'evite aguest mer barbarisme que provòque confusion.

h) Declaratiu (o «enonciatiu»)³⁰:

Ei caracteristic e innovador, pròpri deth gascon.³¹ Sense dopte ena Val d'Aran a estat tant emplegat coma en tot eth domeni gascon, maugrat qu'ara l'eviten bèri aranesi.

- I e emplegat encara; era pròva eloquent ei es arrepervèris:
- «eth hart *que* non se brembe deth languit» (*Canejan*),
  - «ar en.hornar *que* se hèn es pans cornuts» (Condò),
  - «des carbonats *que* gessen es gargolhes» (Condò);
  - «tà Sant Andrèu, aciu *que* sò, s'a dit era nhèu» dita meteorologica;
  - (era nhèu) «en auents / *que* met dents / en gèr *que* s'i sè / er hereuèr ven damb era pala en còth e la'n trè» (*Vilamòs, Vielha*),
  - «Abriu, eth nere: [eth vent] *que* treiguec un òme de Bagergue / e lo portèc en Canejan» (*Vielha*).

Eth madeish Condò non l'evite cap en sòn lenguatge notable:

«e dempús deth combat, tostemp cantèrem / era victòria ... / tás enemics anar a enterrar / E atau *qu'ei!* Perque toti es sòns santuaris / ... / vos condaràn es hèts extraordinaris / ...» (*Era Val d'Aran*).

«Es crespèths ... es dents dera mainadèra com jo, *que* se mo'n i anauen ... mès *que* calie passar per boni cristians; e atau, *que* mos contentàuem de passar-mo'n era saliua».

³⁰ Eth *que* enonciatiu ei mès present ena part baisha en coerència damb es formes elidides que i presenten es pronòms de complement: *que's ditz* ei mès coerent foneticament que *que se ditz*.

³¹ **Nòta extrèta d'El Parlar de la Vall d'Aran:** Segontes sembla, indusit peth libre de P. Bèc sus es parlars deth Comenge, Rohlfss afirme qu'ei causa desconeishuda en aranés. Ac cau desmentir sense vacillacion.

Cèrt que non toti an pensat coma eth, e i a agut cèrta aversion contra aguesta caracteristica gramaticau, tant estranya a toti es auti dialèctes e lengües dera família; era hèrma influéncia deth modèl catalan, francés, etc., a hèt que bona part des aranesi mès cultes l'evitesssen, e en generau arreconeishem qu'ei en recession.

Enes letres deth distinguit amic e avocat H. Escudè, de *Bossòst*, en uns quinze cassi en que s'i poderie trobar, non l'i veigui jamès. E sustot ena part nauta dera Val, era influéncia deth catalan palharés e ribagorçan lo hè a mermar progressiuament. Enes pòbles aranesi, i obsèrvi es dades següentes: i tràbri anotacion de quatorze cassi en *Canejan*, un en *Arres*, quate en *Begós*, dus en *Vila*, setze en *Arròs*, sies en *Mont*, sies *Betlan*, tres *Vielha*, dus *Casau*, un *Casarilh*, un *Tredòs*, dus *Unha*. Coma se pòt veir, sense èster estranh en *Pujòlo*, non n'i auia anotat sonque tres o quate cassi (notable que non n'auessa cap ena mia rica informacion de *Gessa*), mès fòrça abundant en *Canejan* e tanben en tot *Marcatosa* (i a un contrast entre *Vila* e *Arròs*, pòbles bessons, segurament pr'amor qu'er informador de *Vila*, Tòn deth Baron, ère un òme fòrça culte, e eth d'*Arròs*, un montanhés). È ordenat es pòbles en rigorós orde geografic, e encara qu'era manca de dades de part des *Quate Lòcs* pòt èster un shinhau accidentau (manca d'atencion enes doríues enquestes de *Sant Joan de Toran* e *Bausen*, e eth caractèr culte des informants de *Bossòst*, *Les*, *Es Bòrdes* e enquia *Vielha* e *Salardùi*), se hè evident que dempús des pòbles montanhesi que formen eth terçon de *Marcatosa*, era quantitat baishe francament en *Castièro* e quasi s'anulle en vast terçon de *Pujòlo*.

Conven ampliar es testimònisi d'un fenomèn gramaticau tant important; ordenadi, prumèr, sonque segontes es pòbles.

—*Canejan*: «eth gosset *que* lape» («eth gosset lape» enes auti dètz pòbles, d'*Arres* ensús);

«*qu'*au conesqui perque èm vesins» («lo conesqui ..., la coneishi...» enes auti dotze pòbles *Arres-Montgarri*);

«eth *qu'*ac vedie e non ac didie»;

«anet *qu'*au calerà veilar»;

«òc, [*k'em*] platz»,

«*que* mos auem de plàser»;

«*que* hè aire»,

«aqui baish *que* i nhèue»,

«*que* i a ua ora, d'aciu a *Sant Joan de Toran*»;

«benlèu *que* vò plòir»;

«aué era Garona *que* baishe gròssa»;

«*que* hè fòrta calor».

En *Les* i observè que dempús de díder «se m'aucissen era vaca jo me morirè», en ahíger era varianta mès rustica «... jo *que'm* morirè» damb eth pronòm ena forma redusida de tipe canejanés, ei quan empleguèren eth *que* declaratiu, mès non abans.

Dehòra de *Canejan* en cap pòble tant coma *Arròs*:

«Anet *que* hège mau temps», «anet hège ...» (en d'auti sèt pòbles, de *Begós* e *Aubèrt* ensús);

«Joan *que* ditz que ...» (*Arròs*, *Canejan*, *Mont*);

«era codina *qu'*ei laguens dera casa» (*Arròs* e *Canejan*) (sense “*que*” enes auti onze pòbles *Arres-Unha*);

«Joan que ditz que ...» (*Arròs, Canejan*) («Joan ditz ...» dotze pòbles);

«eth huec qu'ei amòrt» *Arròs, Canejan* (sense *que*, onze pòbles).

«*Que*, aquiu baish, nhèue» *Arròs* (mès «aquiu baish qu'i nhèue» *Canejan, Arròs, Betlan*, e sense *que* en sies pòbles);

«jo que beui aigua» (*Arròs*);

«*que* beui aigua» (*Mont*) (sense “*que*” d'auti sies).

«*Er aire que bohe*» (*Arró, Vila, Vielha, Mont, Unha*)

«*que hè aire*» (*Canejan, Arròs, Begós, Betlan*, sense *que* tres pòbles);

«enguan *que* plò massa» (*Arró, Casarilh, Arròs, Begós, Betlan, Mont, Unha*);

«delànet *que* hège mau temps»

Arró, qu'ei tanben un pòble a on ei freqüent, pr'amor qu'entà díder «eth hum *que* ges pera humenèja» sonque ac entení damb *que* en *Arró* e *Casarilh*, en onze pòbles sense ([edʒ ym] en *Canejan*).

«Díder ‘posqui’, *qu'ei* mès lèg que ‘pogui’» (*Tredòs*)

«Es mies crabes, *que* son ben avientes» assegure era pastora d'*Arres*.

Condicions restrictives. Coma obsèrve Rohlfs eth *que* declaratiu gascon manque generaument enes frases negatives, lheuat des vals d'Aura e Ossau. Semble èster tanben era norma aranesa:

«aguesta net *non* è podut dormir» (responsa unanima en ueit pòbles de *Begós* a *Unha*, tanplan en *Arròs*);

«eth ac vedie e *non* ac didie» (dotze pòbles, d'*Arres* a *Montgarri*, e tanben en *Canejan*, a on meteren *que* ath darrèr d'*eth* mès non ath torn de *non*).

Cèrt qu'en *Arròs* dideren «es vielhs *que* non dormissen guaire», mès notam qu'aciu era negacion va atenuada peth *guaire* qu'ei coma díder ‘òc, mès pòc’; autament ena madeisha proposicion ometeren “*que*” en *Betlan*, e enes auti dotze dideren «es vielhs dormissen pòc», o «*que* dormissen pòc» (*Vila*). Se poirie creir qu'eth “*que*” declaratiu s'omet mès generalment quan i a un aute “*que*” ena madeisha frase, pr'amor qu'aumens ena proposicion «ei mès duro qu'eth hèr heired» era manca deth *que* declaratiu siguec unanima (sies pòbles tanplan en *Arròs*), mès creigui que non ei atau pr'amor qu'ena proposicion «escòtz mès qu'un bicho» m'i meteren *que* ... en *Arròs* («qu'escòtz mès qu'un bicho») en *Begós* («que còtz mès qu'un bicho») e en *Mont* («que piquen mès qu'un bicho», sense *que* n'è d'auti tres), e notam era repeticion «J. *que* ditz que ...» en *Canejan*.

D'autes condicions restrictives son fòrça clares. Se se tracte d'ua oracion principau precedida d'ua subordinada introdusida per *quan* temporau, non è vist que s'emplegue jamès eth *que* declaratiu: era proposicion «quan tu nesquis eth ja ère mòrt» siguec tostemp sense *que*, en ueit pòbles, *Arròs* includit, de *Begós* a *Unha*.

Eth hèt d'iniciar era proposicion deu favorizar er emplec de *que*, e anar laguens deu restrenher-lo:

«*qu’ei madur eth uerdi*» dideren en *Betlan*, mentre que siguec «*eth uerdi ja ei segader*» sense *que* enes auti sies pòbles, includit *Arròs*.

Era extension deth *que* declaratiu coïncidís practicament deth tot damb era deth domeni gascon.

i) Se pòt parlar d'un emplec temporau, se ben en condicions complèxes, malaisides de precisar, enes dus cassi següents; an bèra causa en comun en hèt de precedir ua proposicion condicionau o predeterminanta:

«vas tara glèisa, *que* t’as de julhar ...» (*Arròs*);

«era carta de vosté, me la perdí; perduda *que* siguec, non trobava temps ...», m’escruiie de *Bossòst*, H. Escudè en 1926.

j) Elision o dierèsi.

Cau apostrofar *que* lheuat deuant deth pronòm atòn *i* o deuant d'ua semiconsonanta. Non cau apostrofar *qué*

Sembla èster que i a elision dera *e* de *que* deuant d'ua *a* inaccentuada, o damb accentuacion febla, dierèsi deuant d'*a* accentuada, e deuant de tota *u*, e que deuant d'*é* era elision pòt mancar quan i a un shinhau mès d'enfasi. «Escòtz mès [ke um] bicho» (parièr pertot, sies pòbles, de *Begós* enquia *Mont, Montcorbau e Casau*).

«Aguesta plan, [ke a]’s molinets ben ahloishats» (*Bossòst*) (encara qu’eth verb *auer* pòt èster quasi atòn, aciu non, pr’amor

que se pondère ironícamenter ua ‘qualitat’), mens encara se *auer* ei verb substantiu:

«quina mala jadilha qu'as!» (En *Bossòst* pronòncien [ke as]).

Elision en «non è hèt arrén [k]'arrir-me'n» (*Bossòst*),

«[k]'arrage eth solei» (*Canejan*),

«com [k]' anèssen tà ...» (Condò);

Deuant d'*auer* i pòt auer elision, s'er accent dera proposicion requè fòrtament sus eth complement d'*auer* (coma causa importanta) «tu rai [k]'as ièrles en Plaus!» (*Bossòst*). Era e s'elidís, totun, en *perqué* interrogatiu, deuant d'*auer* fòrça fèble coma auxiliar deth passat «[perk]'as dit aquerò?» (*Bossòst*).

Deuant d'ua étonica, n'è anotacion sonque en cas (forçadament majoritari) des verbs *èster* e *hèr*. Tostemp manque era elision:

«que bendita [ke εs]!» (*Bossòst*),

«que uelhimacat [ke ej]» (*Bossòst*),

«quini shorriscles [ke ε]» (*Bossòst*);

Er enfasi deuant d'eth prumèr *que* hè qu'eth segon, immediat, sigue fèble e s'apostòfe:

«eth mange dera pica [ke a'βjeŋ kej]» (*Bossòst*).

Non sembla necessari qu'er aranés s'abstengue d'apostrofar ortograficament³² —«*qu'avient qu'ei*», «tu *qu'as ...*»; s'eth catalan se n'absten, ei non solament pera sua major tradicion literària, mès tanben pr'amor qu'en catalan centrau eth timbre dera e ei eth treble [ə], que non cau indicar se se pronòncie o non.

³²Era frase de Coromines acaba damb “se i a elision ena pronòncia”. Auem eliminat aguest bocin entà evitar interpretacions contradictòries damb era Norma.

Se

Conjoncion condicionau.

Parièra a en catalan *si*.

Sone parièr en tota era *Val d'Aran* [se] (comprovat en *Canejan, Bossòst, Vilamòs, Vila, Montcorbau, Vielha, Gausac, Gessa, Tredòs*).

Emplecs parièrs as deth *si* condicionau catalan (francés, espanyòu, etc.; occitan ancian *si, se*, francés ancian e italian *se*):

«*se conéisher voletz totes es planes / d'aqueth libre ...»*,

«*e quauqui còps, se dempús d'eth plorèrem, / siguec tàs enemics anar a enterrar*» (Condò, *Era Val d'Aran*);

«*que cau arretrèir-se se plò*» (*Canejan*);

«*se siguéssem justicièrs poiriem hè'c, mès ...»* (*Bossòst*).

Tanben enes proposicions subordinades d'interrogacion indirècta:

«*s'ac sabie poirie compréner se guaire me tòque ben tà laguens tot lo qu'ei dera mia tèrra*» H. Escudè (*Bossòst*);

«*Polides estrelhes / ... / qu'ètz mons ... grani / ... mos vòlen hèr creir; / s'ètz mons abitadi, petiti o mediani / n'eth mès gran des òmes ac a anat a veir*» (Condò).

Generaument s'elidís era *e* deuant d'un mot en vocau:

«*ah! S'agarri un paishon! te cauharè es aurelhes!*» (*Vila*).

«*s'eth viuesse mos condarie ...»* (*Bossòst*),

«*s'ac sabie ...»* (H. Escudè).

Mès cau non confóner damp eth *se* condicionau, era particula originau der aranés e deth catalan deth Palhars e Ribagòrça, que seguida d'un pronòm o particula pronominau, introduís ua

proposicion subordinada de caractèr negatiu o interrogatiu (dirècte o indirècte):

Se qui:

«—Er aute dia me panèren es persecs. —Non sabi *se qui* ei...
—“Sapu”³³ jo!» (*Bossòst*);

Se com:

«non sè cap *se com* ne diden» (*Tredòs, Bagergue*);
«m'a dit era mamà *se com* s'estimaue mès es ueus?» (*Arties*);

Se qué:

«sap *se qué* ei?» (*Gessa*);

S'on:

«non sè *s'on* ei» (*Bagergue*).

Com³⁴

Conjoncion comparativa o interrogativa

En part se tracte, cèrtament, d'un advèrbi, mès tanben, e mès encara, d'ua conjoncion, e ei auantatjós tractar-les ath madeish temps.

a) Interrogatiu:

«*Com* ac hè entà ...?» (*Vila, Bossòst*) (en concorréncia amb *quin* advèrbi).

b) Ponderatiu:

«*Com* bronís aué era Garona!» (*Bossòst*).

c) Deuant d'ua proposicion comparativa:

³³ Coromines presenta *sapu* coma un advèrbi d'affirmacion contradictòria. 'Òc contrariament a tu'. Ei en desús. Mantenguera era forma emplegada per Coromines tot e qu'actuaument beth autor que l'ha emplegada ocasionalment a optat per escriuer *çapur*, *çapu*, *çapi*.

³⁴ Era classificacio de Coromines non arriba a distinguir eficaçament emplecs comparatius d'emplecs interrogatius. Era distincion ei importanta pr'amor qu'affecta es contextes de *com* e de *coma*.

«s'i anatz veiratz *com* vòle ua agla»,
 «guardar *com* lambrege era lua» (*Bossòst*),
 «guarda *com* còrne aqueth cargòlh» (*Vilamòs*),
 «guarda com se li holen es penjoletes» (*Bossòst*).

Damb er orde invertit: «*com* ditz aqueth senhor, tot
 estudiant ...» (J. Arró Lager).

d) En comparason damb un element nominau:

«J. M. Espanha, un aranés *com* cap mès» (*Canejan, Arties*);
 «es que, *com* jo, les bat eth còr quan vanten era Val d'Aran»
 (J. Arró).

«Qu'ei duro eth pan dera amòina / quan lo dan
 rebotegant: / per mès que sigue de chòina, / *com* suja miei
 amargant» (Condò, *Er Amoinaire*).

e) En responsa comparativa a ua proposicion introdusida per
tan:

«Era ei *tan* rica d'erbes *com* de mines, / rica de doces
 flaires e colors / ...» (Condò, *Era V. d'Aran*);

«es aranesi non èm tan pègui *com* se pensen quauqui
 espanhòus» (J. Arró).

f) Com se:

«s'an desbrembat der aranés, *com se* tanben i auesse
 esclaus entre es lenguatges» (J. Arró).

g) Com que:

Locucion que Condò nomente «adversativa», coma
 comparason contrastada:

«eth pòble alavetz trauessen / mainatges e eth capelhan, / ben
 armadi, *com qu'*anèssen eth mon tà anar conquistar:/ eri en còth

pòrten era halha [er'aλa] / eth rector [ri'tu] eth sobrepelhís /...» (Condò, *Net de St. Joan*).

Emplegada damb *aqueth*, coma en catalan ‘com aquell qui ...’
 «talhen era ansunha *com aqueth que* talhe un melon ...» (*Bossòst*).

h) Coma:

Podem escriuer *com* o *coma* excèpte enes construccions interrogatives qu'emplegaram tostemp *com*.

«le conegui *coma* vesin» (*Arròs*).

«Aqueri mainatjassi, que son *coma* taupassi ...» (*Bossòst, Vila*);
 «m'agraden: ei ua hemna, ei un òme, *coma* cau» (*Gessa*).

Mès, però

Conjoncions adversatives.

Mès se pronóncie [mès] damb *e* dubèrta.

Respècte a *però*, ei mès viua qu'en catalan, non purament literària, mès mens qu'enes auti parlars d'òc:

«era Plana de Tolosa ei molt bèra, *mès* tostemp i a era bòira» proposicion entenuda en *Bossòst*, non se diderie en catalan.

Totun en *Betlan*, la confirmen, mès reconeishen «non se ditz guaire». Condò non doptaue en emplegar-la tanplan en pròsa:

«ua bala ... venguec a escauhar-me era aurelha ... *mès* un òme se lheuèc, e les anèc a escauhar ... as que m'aiuen tirat (Era *Bouts dera Mountanho*);

Condò tanben l'emplegaue en vers, se ben l'alternaue damb *però*: «a un lenguatge tot sòn, *però* sòn solet, / *mès* despreciat de tota auta persona / que non sigue aranesa tant com

eth / ... / ... tostemp cantèrem / era victòria, mès jamès plorar / ... / aquerò ei era Val d'Aran / però ei tant amagada, / tan luenh ...» (*Era Val d'Aran*).

Però ei tanben un mot normaument proclitic, que cau accentuar graficament sonque entà mercar qu'era sua vocau non sòne [u], mès de hèt ei atòn en çò que tanh a intensitat. Tanben è anotat ['peru], dus viatges (*Montgarri, Betlan*) en tot tradusir era proposicion «ell ho veia però no ho deia», mès coma en toti es auti pòbles tradusiren mès literaument «... e non ac didie» se compren qu'aqueri dus adoptèren un ton didactic, en voler precisar mès era diferéncia entre es dues frases; en tot cas ei clar, pera rèsta dera prononciacion deth mot, qu'aquerò ère estil artificiós, d'escolan aplicat. Condò escriuec tostemp “prò”, e atau ac entení en gent de *Montcorbau, Vielha, Canejan*, etc.

Donc³⁵

Conjoncion causau parièra ara catalana *doncs*.

«Servisquen, *donc*, aguestes paraules ... »

«Liegetz, *donc*, eth libre ... »

I a era varianta *donques*:

«Vos platz? Acceptatz-lo *donques* »

Tanben existís era varianta *dónquets* que supòsi accentuat en *dó-*

---

³⁵ Cau remercar era coexisténcia de *donc* e *donques*, e era entonacion, eth caractèr tonic que les hè diferentes deth *doncs* catalan (basicament atòn).

Perque

Parièra ara catalana *perquè*.

Prononciacion [perke], segontes era prosodia dera proposicion pòt auer un accent segondari ena prumèra *e* (*Garòs*) o fluctuant entre es dues (*Salardú*, *Montgarri*), mès fòrça mès soent ei complètament proclitica (quatorze pòbles) e tanplan damb elision dera segona *e* (sèt pòbles):

«le (la) conegui [perkəmbe'zis]», [perke εm] ..., [perke sɔ] ..., etc. (cau hèr a brembar que tanben i pòt auer elision en *perqué* interrogatiu).

oposat a *donc*, pospausat o intercalat, non solament per orde des mots, mès pera foncion illativa, mentre qu'ei causau era de *perque*:

«pera net vos guardi des d'aguesta sèrra / *perque* en veir-vos quedí tot aconsolat» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes*);

«ei tant amagada, / tan luenh, tan luenh, qu'Espanha non la i sap: / dauritz-li un pas, *perque* ei massa embarrassada, / datz-li un cònsol, *perque* era non n'a cap» (Condò, *Era Val d'Aran*);

«lèu siguérem sadoths, *perque* es ganes de dormir mos auien trèt er apetit», «non i auec chicaderes, *perque* eth senhor Rector les mos treiguec totes» (Condò, *Bouts dera Mountanho*);

«ei un estudi attractiu, *perque* desvèlle ... estimador deth nòste país *perque* lo coneish com cap mès» (J. Arrò Lager);

«ei ua coma? —Òc, en diden ‘coma’ [‘perkej] hèn a baishar hustes» (*Vila*).

***Pr'amor que, per'mor que, pr'amor de,
per'mor de***

Ei finau ‘entà que’; e tanben causau:

«ac hège [pre'mu ke] non podien» ‘a causa que’ (*Unha*).

Foncione damb papèr de locucion prepositiva, parièr qu'en catalan ‘permor de’ (contraccion licita de ‘per amor de’).

«*Perqué as dit aquerò? Pr'amor de saber çò que tu te pensaes*» (*Bossòst*).

E tanben è sentut :

«Mès entà *per mor* d'anà'i calerie ...».

En Pujòlo auia sentut «non voleria ... *per'mor* que costarie ...».

Coordinants

Non, non pas, non bric,...

Non prononciada [nu] en tota era *Val d'Aran* (comprovat en quinze pòbles, de *Canejan*, *Bausen* e *Bossòst* enquia *Gessa*, *Tredòs* e *Bagergue*). Inutil detalhar es emplecs pr'amor que son es madeishi qu'en catalan e romanic generau. Veigam quauqui exemples.

a) Introduint constatacion negativa:

«eth ac vedie e *non* ac didie» (onze pòbles);

«*non* trobaria jo paraules pro justes»,

«*non* i pòt auer arrés qu'ac sàpie tan ben» (J. Arró Lager).

b) Responsa finau negativa:

«hèts boni, voleria, / mentides, ja n'i a pro / ... / e ditz-me sí o *non*: / un punet volia jo, / e *non*, e *non*, e *non!*» (J. Benosa, *Cançon dera Oelhèra*).

c) Proïbitiu: «*non gesques*» (*Montcorbau-Vielha*), en Benasc responeren «*no salgues*» e en Vilalhèr «*no ixques*»;

«*non* vos arrigatz des lhòcos» (*Gausac, Tredòs, Bagergue*).

Coma en catalan, e enes madeishes condicions, pòt anar arrefortit damb *pas*, encara qu'en aranés i a mès possibilitats damb aguest objectiu; per exemple *bric*:

«es hèstes passades que ja non les veiram *bric* mès» (*Bossòst*), e *cap, got*, etc.; mès tanben *pas*; per exemple en *Canejan*:

«*non ei pas* vertat aquerò!», en *Bagergue*: «*non ei pas* malavient, mès ...»;

«*non cau pas* creir que ...» (*Arres*).

E *non pas*, amassa damb es autes foncions, pòt servir entà arrefortir eth *que* comparatiu: ena proposicion ‘escòtz mès qu'un bicho’ responeren «escòtz mès *que non pas* eth bicho» en *Arròs* (sense *non pas* en d'auti cinc pòbles).

D'aciu qu'ena resposta finau elliptica er aranés tanben emplegue *non pas*, aglutinat, «ei vertat? —*Non pas!*», [nu'pas].

Damb era madeisha valor: *non cèrt* «non, non ei cèrt», prononciat [nu'sèrt], e *non fèt, si fèt* (< fr. *si fait*).

Òc

Peth dessús de totes es particules afirmatives, en aranés, i a *òc*.

Sí ei tanben aranés, en concorréncia damb *òc*, e sense diferència neta de sens, com n'ère ja en catalan ancian, occitan ancian, etc.:

«ditz-me *sí* o *non*».

Era concorréncia se da d'un cap ar aute dera Val, pr'amor que tanben è anotacion de *sí*, en *Gessa, Vielha, Montcorbau* e *Canejan*. En *Gessa* responeren prumèr *sí*, mès en tot esclarir que

tanben diden *òc*, e tanben i è anotada en convèrses era resposta d'affirmacion incondicionau mès incèrta: *dilhèu sí!*. Condò la hè parièr sense matisi a *òc* e *tiò*³⁶.

Der aute costat, sense dialòg, en discors seguit, se reforçilhe pòstpausada ua declaracion, abans d'ua oracion adversativa o restrictiva:

«veiratz qu'era Val d'Aran ei ben especiau, *sí*, però ath madeish temps, ei ben universau» (J. Arró Lager).

De un aute costat *òc* forme compòsti, en combinar-se damb ua sillaba precedenta —*tiò*, afirmacion incondicionau, categorica—; e es següentes damb *b-*. D'aguestes, n'i a tres, eth sens des quaus podem resumir atau: *òc-ben*, [‘ɔβe], confirmacion decidida, *òc-ben*, [‘ɔwβe], ua sòrta d' òc ‘ironic’ qu'a còps arriba a èster coma eth catalan *ca!*; *òc-ba*, [‘ɔβa], negacion mespresaira. Soent se combinén: —òc, tiò! (*Vilamòs*).

***Òc-ben*, [‘ɔβe]**

Prononciat [‘ɔβe], a antecedents illustres, de poètes deth sègle XIII. Antigament dus mots *òc* + *ben*, mentre qu'en aranés s'a perdit deth tot er accent deth segon e a demorat tot aglutinat, coma mot unitari. Eth sens antic ei mèslèu d'acceptacion concessiu, reticenta.

En aranés predomine eth de confirmacion decidida: «açò madeish», e cèrtament ei eth que mos dan es contèxtes que provien dera baisha Val.

³⁶ En Bigòrra, *tiò* ei era forma respectuosa que s'emplegue quan se parle en veu nauta a quauquarrés (quan la tracten de vosté) ; *òc* ei considerat coma mès familiar. En Larbost, quan un mainatge responie *òc!* a ua persona d'ua edat auançada, li didien « *òò* [jòc de mots damb eth nom deth pòble que sone dera madeisha manerà]

«—Avient vò díder qu'ei de bon tir. —Voletz díder ‘de bon tenir’? —*Òc-ben!*» *Canejan* (1934).

«Que tremiege. —Tremiege? —*Òc-ben!*» (*Canejan*).

«... e es Palharius. —Didetz es Palarius? —*Òc-ben!*» (*Bausen*).

Ei eth matís deth catalan *tens raó* (quan mos desbrembauem, e reconeishem: [tenra'o]...). En ua enquèsta un shinhau collectiva, quan un des auti informants didie bëth nòm qu'eth s'auie desbrembat, eth pastor, informador principau, responie: *òc-ben*, *òc-ben*, (*Bausen*).

En *Gessa* escoti en un dialòg entre dus aranesi: «—*òc-ben*, *òc-ben* ja'n parlaram», en tot acceptà'c mès damb resèrves. E en un aute passatge eth madeish Condò cite eth dialòg: «Folano se vò morir... —*òc-ben*, que ja ei guarit, plan!».

***Òc-ben*, [‘ɔwβe]**

Prononciat [‘ɔwβe], ei ua sòrta d' *òc* ironic, soent equivalent logic de negacion. ‘No serà tant’, en catalan occidental ‘mai tant...’. Condò ac simplifique e ac definís coma «ua negacion». En *Pujòlo* en ua enquèsta conjunta, eth pare (*Gessa*) negaue que se digue, mès eth hilh (*Arties*) ac expliquèc coma ua replica negativa: —*Òc-ben* [‘ɔwβe], *non...*

En *Bossòst* deuant d'ua proposicion menaçanta «te trincarè es morros» —*Òc-ben*, *òc-ben!* [‘ɔwβe].

En *Canejan* a un que presumie d'auer hèt carrejar ua tona de pes: «—*Òc-ben*, *òc-ben* [‘ɔwβe], non ei pas vertat, aquerò!».

En *Bossòst* en dialòg:

«—Es mèns bòs an tirat ua carrua de vint socs. —Òc-ben, òc-ben! [‘ɔwβe]».

En dialòg a uns de *Montcorbau*: «òc-ben [‘ɔwβe], non pas, non ac creigui pas».

Òc-ba, [‘ɔβa]

Ei ua negacion decidida fòrça despectiva, damb cèrta afinitat damb òc-ben [‘ɔwβe], fòrça mès que damb òc-ben [‘ɔβe]. Aciu era etimologia deu èster mès deth costat dera interjeccion elementau ò, que dera afirmacion hoc:

«—didetz aciu era paraula *arrodau*? —Òc-ba! » (*Gessa*).

«—No’n didetz un *coret*, d’una colhada? —Òc-ba! » (*Vilac*).

«se ditz ges aciu per ‘guix’? —Òc-ba, ges ei catalan!» (*Montcorbau*);

«no’n didetz *cabornat* des ‘capgrossos’? —Òc-ba!». (*Bossòst*).

«Didetz *gimbelet* ací? —Òc-ba! » (*Canejan*).

Aguest luxe d’afirmacions matisades, reticentes, ironiques, ei plan tipic de çò que generèc era «vantardise» proverbiau deth gascon: Enric IV, Brantôme, d’Artanhán, Pèir de Garròs, Cirano de Bergerac... Es aranesi, que tendissen mès ara sobrietat deth catalan, an tendit a defener-se’n.

Sonque

Conjoncion adversativa, e limitativa;

Prononciacion ['suŋke]. Comprovat en *Canejan*, *Bossòst*, *Montcorbau*, *Vielha* e en tota era *Val d'Aran*. Equivalent des catalanes *sinó*, *sinó que*, *més que*.

«Non ei cap aquera *sonque* era auta»; en tot desmentir çò que s'a dit, coma ena tradicionau dita supersticiosa: «piquet de panquèra, piquet d'escorpion: / non cau ne metge ne metjon / *sonque* era pala e eth paliron» (*Canejan*),

«... / *sonque* era santa Estremoncion» (*Bossòst*).

Se limite, damp un complement nominau:

«que non i a *sonque* aquera», «no'n vien *sonque* dus»;

Se limite damp ua oracion complèta o elliptica:

«ja ei verd, ja, *sonque* auriolege un shinhau»,

«que son dues comes, *sonque*, tà baish, formen ua ribereta que se'n ditz ...»;

«non ac voi *sonque* tara hemna».

Resultat fonetic dera combinason latina SI NON QUID (-OD): segontes era fonetica gascona, era -N- de SI-NON intervocalica s'esvanie, e tintaue era vocau precedenta d'un timbre nasau, que dempús tendie a alongar-se cap ara següenta, mentre qu'era -N finau se mantenguec mès, e dempús se rehoneren es dus elements nasaus dera dusau, en tot guanhar pes eth segment finau dera nasalitat en contacte damp era q.

Tiò

Prononciat [ti'ɔ]. Advèrbi d'affirmacion sinonim de *òc* e de *si*. Non ei era expression dera afirmacion normau senon damb refòrc afectiu. Soent redoblat, o ben combinat damb *òc* precedent.

« *tiò, tiò*, però non me shòrdes».

En Canejan pronóncien [ki'ɔ]³⁷.

---

³⁷ En Biarn era forma *quió* ei viua

Particules adverbiaus de manèra e de quantitat

Era majoritat des advèrbis de manèra se formen en gascon coma en totes es lengües romaniques damb era terminason -MENTE. En aranés a prenut sistematicament ua -s adverbial (*autament[s], cèrtament[s], fòrtament[s]*, etc.)

Tot e qu'en gascon a estat fòrça emplegada es -s, en aranés era -s ahijuda non deuec èster tan generau. Bèth vielh letrut deth sègle passat se n'abstiege («explicar *clarament*, provar *clarament*» liegi en bèth un).

Ja

Advèrbi. La vedem damb toti es papèrs gramaticaus qu'a en catalan: advèrbi de temps, interjeccion, locucion causau *ja que*.

« *que ja m'arribe enquiara gargamèra* »
 « .../ *hèts boni voleria: / mentides ja n'i a pro/ ...* » (J.Benosa),
 « ...*ja ei causa sabuda que...* » (J.Arro);

O ben damb negacion:

«*es hèstes passades que ja non les veiram bric mès*» (Escudè, *Bossòst*).

Tan

Parièra ara forma catalana *tan*.

Sense accent, proclitic, pronunciat [ta], comprovat en *Canejan, Bossòst, Montcorbau, Vielha e tota era Val d'Aran*.

Introduís frases qu'indiquen quantitat o intensitat, comparades damb ua auta (generaument subsegüenta), que pòt:

a) èster introdusida per *com* :

«Ei *tan* bèth *com* er aute» (*Bossòst*);

«Era ei *tan* rica d'èrbes *com* de mines, / rica de doces flaires e colors / ...» (Condò, *Era Val d'Aran*);

«non èm *tan* pègui es aranesi *com* se pensen es que non mos coneishen» (J. Arró Lager).

b) tanben i pòt mancar aguesta, prumèr per ellipsi o per conversion dera comparason en ua mèra ponderacion :

«quin pan *tan* graüt!»;

«pògues se'n tròben qu'agen ua fisonomia *tan* marcada» (*Canejan*).

c) tot introdusint ua frasa damb *que*, pòt designar eth resultat dera intensitat significada per *tan*.

«Aquerò ei era Val d'Aran, / però ei *tan* amagada, *tan* luenh, *tan* luenh, *qu'*Espanha non la i sap / ...» (*Era Val d'Aran*).

«Sò *tan* baup *que* non me pogui valer des mans» (*Bossòst*);

eth cap, eth peu, «ac a *tan* pilhat *que* non se le pòt despilhar» (*Bossòst*).

En intima relacion damb es emplecs de *tan*, e encara mès intima ena sua origina, i a *tant*:

«un lenguatge tot sòn, prò sòn solet, / mès despreciat de tota auta persona / que non sigue aranesa *tant com eth*» (Condò, *Era Val d'Aran*).

«es còssos li'n dideren *tant que* poderen, e quan ..., deishèren parlar ath vaquèr» (Condò): a diferéncia deth catalan *tant com* e ar estil deth francés e der emplec dialectau des nòstes comarques gironines («li'n donava *tant que* volia»).

Enes auti emplecs sonque sembla aranesa era forma *tan* [ta], maugrat que bèth còp escotè ua proposicion com «quini peus *tan* pilhadi qu'as» (*Bossòst*), mès dohti que siguesse franc aranés.

Amassa damb *tant* va eth pronòm indeterminat *tant*, *tanta*, *tanti*, *tantes*, damb usatges similars as deth catalan, e enes madeishi tèrmes que *quant* ... *quantes*, ath costat der advèrbi *quan*.

Cap

Particula adverbial damb era valor deth catalan *pas*, en tot renfortir ua negacion. Tota era *Val d'Aran* (*Canejan*, *Betlan*, *Montcorbau*, *Vielha*, *Tredòs*, *Bagergue*).

«Cabornats? Aquerò non ei *cap* gargolhes» (*Betlan*);

«aqueth estanh non ei gran, mès non se ve *cap* eth cu» (*Bagergue*);

«non sè *cap* se com ne diden» (*Tredòs*).

En concurréncia damb *pas*.

Cau non confoner-lo damb eth pronòm indeterminat *cap* ‘degun’.

En catalan aguest emplec adverbiau ei causa peculiara deth catalan occidentau pirinenc; en lengua d’òc tanben ei plan limitat, se ben s’esten un tròç Garona enjós der Aran e en naut Coserans.

Atau

[a’taw] prononciacion comprovada en *Canejan, Bossòst, Montcorbau, Vielha, Gessa, Salardú*. Damb es madeishi emplecs qu’en catalan ‘*així*’ :

«ac diden *atau*» (*Bossòst*),

«... qu’*atau* ac creiguen ...»,

«toti es catalans *atau* ...» (J. Arró Lager).

«... Era aranesa istòria / ... / tostemp cantèrem / era victòria ... / e *atau* qu’ei, perque toti es sòns santuaris, / des de Montgarri enquiat Pònt de Rei, / vos condaràn es hèts extraordinaris / ...» (Condò, *Era Val d’Aran*).

Pòstpausat a un substantiu pòt, coma eth catalan *així*, préner un shinhau deth matís de ‘si fa no fa’:

«a un relai *atau*...» ‘il a une rengaine comme ça’ expliquen en francés en *Bossòst*.

En cèrtes locucions: «*atau atau*», ‘ni bé ni mal’ (Condò). «*atau arai*’ ‘tant de bo, espanhòu *ojalá*’ (Condò).

Atau madeish: «toti es catalans, e *atau madeish* es aranesi volem qu’eth nòste país ...»(J. Arró Lager).

Atau ven der ancian adjectiu pronominau *atal*, varianta fonetica d’*aital*, que peth sòn costat ère ua varietat enfatica de TALE.

Encara

Parièra ath catalan. En tota era *Val d'Aran* (comprovat en *Canejan, Bossòst, Begós, Aubèrt, Betlan, Montcorbau, Vielha, Gessa*). Damb es madeishi emplecs qu'en catalan.

«En Aunts, baishen nhèus e pugen vents, / e *encara* en vien de mès pudents» provèrbi meteorologic (Condò).

«*Encara* non vo'n vatz?» (*Gessa*);

«ua poma trigada, qu'ei auriola e vielhonha e *encara* hè perfum» (*Sandaran*);

«es pomes *encara* son trendes» (*Montcorbau, Vielha, Bossòst*).

«Un gojatet qu'*encara* pòrte es pantalons cuerti» (*Begós, Aubèrt, Betlan, Montcorbau*).

Encara que locucion concessiua; «*encara que* non ei de tot eth mon» (Condò, *Era Val d'Aran*).

Ben, molt

En fin de frasa se pronòncie [be] en *Pujòlo*, [beŋ] ena rèsta dera Val d'Aran.

È comprovat [be] *Gessa, Unha, Sant Joan de Toran, Canejan, Bossòst, Arres, Es Bòrdes, Betlan, Mont, Montcorbau, Vielha*.

Es valors d'aguest mot son per ua part es madeishes qu'en catalan, e romaniques en generau. En prumer lòc, simple advèrbi qualitatius corresponent ar adjectiu *bon*, e alavetz ei quan sone [be] en *Pujòlo*:

‘as d’auer amics boni entà víuer ben, feliç’: tà [‘bjewe βeŋ] (Es *Bòrdes, Arres, Betlan*),

... [be] *Gessa, Unha* «aqueuth carnús, cau cogar-lo *ben*» (*Gessa*).

Tanben a aguesta forma en cèrti emplecs gramaticalitzats parallèls d’expressions catalanes, a on intensifiqua afirmacion en tot precedir-la; e alavetz ei [be] en *Pujòlo*, [beŋ] ena *rèsta dera Val*:

«que *ben* agarrat qu’ei!» (*Bossòst*).

Sense gesser des emplecs corrents en catalan, pòt deishar d’èster advèrbi qualitatiu e èster intensiu, non guaire gramaticalizat, mès merament ponderatiu:

«ei *ben* clarent» (*Sant Joan de Toran*),

«*t’ɑ ben engulhat*» (*Gessa*): alavetz tanben se pronòncie damb -n, coma en catalan, tanplan en *Pujòlo*; mès era pronòncia ei [ben], proclitic, damb -n dentau, non [-ŋ] coma aquera. Ei tanben era prononciacion qu’anotaram en aute sens, quantitatius, en *Pujòlo*: [ta βen estu’βat] (*Gessa*), [nu ej ben mala’βjen] (*Bagergue*).

A part d’agueses accepcions, que son comunes damb eth catalan, e fòrça damb eth francés e d’autes lengües dera família, eth mot, en aranés e en grana part deth gascon, a vengut un substitut der advèrbi de quantitat e intensitat *molt*; que, en fonetica autoctòna, eth franc aranés a deishat vielhir.

Quan dequeiguec *molt*, lo substituïc *ben*. En *Sant Joan de Toran*, entà referir-se as persones d’audicion mès o mens bona, dideren [en’tene beŋ] e [en’tene pøk] (notam *pòc*, non *mau*);

humar [beŋ],
 «era nòsta craba ei *ben* leitèra» (Condò),
 «son dus bessons que se semblen [beŋ]» (Condò);
 «non ei pas *ben* malavient; ara, avient, com d'auti lòcs, tanpòc»
Bagergue, en tot convidar-me a préner precaucions en trauessar
 ua pala);
 «ua auet *ben* nauta»³⁸ (*Canejan*);
 «un hisson *ben* long» (*Canejan*);
 «un humarau *ben* gran» (*Canejan*);
 ‘n’he vingut de bon dematí’ traduccio «*ben* d’ora»;
 ‘ell escriu molt de pressa’ traduccio «*ben* de prèssa» (*Bossòst*
 e *Montcorbau, Vielha*);
 «es sopes cau que siguen *ben* estovades tà que siguen bones»
(*Bossòst*);
 «t’*a ben* estovat» (*Gessa*).

Ja Mossèn Condò classificaue [beŋ] coma advèrbi de quantitat
 e lo tradusie «molt». E en cartes der amic H. Escudè (*Bossòst*):

«l’admire e estime *ben*»;
 e, combinat damb *guaire*, «poirie compréner se *guaire* me
 tòque *ben* tà laguens tot lo qu’ei dera mia tèrra».

Era pronòncia dera *-n*, alavetz sensible mès dentau en *Pujòlo*, e
 en principi [-ŋ] ena rèsta dera Val d’Aran. Aciu pòt demorar
 velara deuant dera consonanta que sigue, o ben assimilar-se-li en
 punt d’articulacion, e demore tostemp [ŋ] deuant de vocau, ena
 rèsta dera Val d’Aran:

[beŋ estu’βaðes], [beŋ aya’rat] (*Bossòst*),
[beŋ ‘nawta] *Canejan*, [beŋ lej’téra] (Condò),

³⁸ Coromines recuelh *auer* en femení.

[beŋ luŋ] (*Canejan*).

Coma en catalan, pòt substantivar-se, damb plurau [ez βes] masculin plurau ‘es proprietats’.

Coma er emplec de *ben* damb eth sens de ‘molt’ a viatges ère incomòde o non guaire clar, era influéncia catalana a introduosit er emplec de *molt* enquia cèrt punt, en emplec viu dera lengua. Encara i a, totun, era sensacion qu’quierò non ei «franc aranés», e tant o mès soent encara, en generau s’evite. Coma advèrbi, cèrt que n’è notes de pertot, en parlar fòrça espontanèu: prononciat [mul] :

«... non, mès semble [mul] ad aquerò» (*Gessa*),

«d’eriçons n’i a [mul] pòqui ací» (*Gessa*),

«es vielhs dormissen [mul] pòc» (*Casau*),

«era tinosèla ei un audèth [mul] lèg» (*Mont*),

«era plana de Tolosa ei [mul] bèra, mès tostemp i a era bòira» (*Bossòst*), «un avet [mul] naut» *Montgarri*;

«[mul] atractiu ... [mul] rigorosa ... [mul] ben... [mul] marcada» escriuie J. Arró Lager;

Condò reconeishie que podie emplegar-se «molt» coma «advèrbi prepausat as adjectius entà formar superlatius». Quan cau revirar era proposicion ‘aquest any plou molt’ enes pòbles de tota era Val d’Aran, arresponeren [plɔ̃ mul] en *Arties*, *Garòs*, *Casarilh* e *Betlan*, ei a díder sustot ena part nauta; mès *Salardú* dobtèc entre [mul] e [‘fòrsa], e *Vilac*, en tot adméter [mul], preferie eludí’c en tot cambiar en *plò tostemp*; mentre que toti es dera rèsta dera *Val* non admeteren sonque *plò fòrça*, *plò massa*, *plò soent*.

Per çò que hè ar emplec de ‘molts, molta, moltes’ coma adjectiu, ei tant o mès limitat en terçon de *Pujòlo*, lheuat de «*molti libres*» en *escrit* de J. Arró; «i a *molti* quehèrs en aquera casa» (*Gessa*).

Plan

Un aute advèrbi de caractèr intensiu, que refòrce afirmacions e de tipe mès afectiu que designatiu: per aquerò se comprehèn qu’encara qu’apartengue ara lengua viua, s’escapèsse ara atencion de Condò enes sòns trabalhs descriptius der aranés, mès ei ben autoctòn, e ne trobam un cas ena proposicion que cite damb ua auta intencion:

«—Folano se vò morir... —Òc-ben, que ja ei guarit, *plan!*». Eth matís que lo diferencie de *ben* e *molt* non ei precisament concessiu, ne de mens fòrça, ne tanpòc pròpriament de mès, simplament mès afectiu, e coma d’un que percep o sospite ua contradiccion:

«tu *plan* que n’èss, mandron!» que perifrasauen coma ‘mau educat’ (*Vila*),

«aguesta *plan*, qu’a es molinets ben ahloishats!» (*Bossòst*)

Cèrtament ei ua particula non sonque emplegada regionaument en catalan, en languedocian e d'auti dialèctes d'òc, mès tanben en gascon; en hèr a tradusir era proposicion «si c’était *bien cuit*, j’en mangerais bien», resultèc qu’eth francesisme *bien* s’ha introduosit en un airau gran, mès dehòra d’querò responeren *plan* pertot; Rohlfs: «minjatz *plan*, qu’à *plan* d’amics» en Vathmala e ena Val d’Aura.

Com tant en aranés coma en bona part d'aqueth airau gascon era -N se consèrve coma [-ŋ], pòt estonar qu'en vier de *PLANE* eth resultat age estat sense [-ŋ]. Çò de madeish observam en *tanben* e *tanplan*, *tan* o *tant*. En part i a qüestió de fonética sintactica, en punt de partida: pensam qu'en frases coma *plan i auie ...*, *tanben anam ...*, *tant amic ...*, era -N en contexte intervocalic quège en gascon, e aquerò se podec esténer as auti cassi.

Tanben, tanplan

Tanben prononciat [ta'βe]. Parièra ath catalan *també*. *Tanplan* ei eth sòn sinonim mès cargat de sentiment :

Eth pastor ditz as esteles: «dera Val es pòbles me'n guardi peth dia, / que góis e esperances me sauven *tanplan*; / de nets a vosates, qu'era anima mia / pes prats dera glòria le hètz a passejar» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes, Bouts dera Mountanho*).

Era forma generau ei quasi pertot *tanben* (comprovat en *Canejan, Bossòst, Montcorbau, Vielha, Casau*):

«Que te penses que tot ei planèr ena vida? *Tanben* trobaràs es dues espònies...» (*Bossòst*);

«qu'en Les diden *pare e mare?* es d'aciu *tanben*» (*Casau*);

«i arribèc *tanben* ua ...» (J. Arró Lager);

«en Vila *tanben* trobarà un aute bon coneishedor ...» (H. Escudè, *Bossòst*).

D'ua varianta [ta'βeŋ] non n'è nòta sonque en *Canejan* (Sandaran), mès eth e Romeva, sonque en qüestió dirècta reconegueren que se pòt díder [ta'βeŋ] o [ta'βe] indiferentament.

En çò que tòque a *tanplan* s'i avertís de còps un matís un shinhau oscillant deth catalan ‘tanmateix’;

En Sant Gaudenç «*tabé* e *tanben*: aussi» (Dupleich).

Tanpòc

Prononciat [ta'pɔk]. Parièr ath catalan *tampoc*; comprovat en *Canejan, Bossòst, Vila, Montcorbau, Vielha*.

«Ne açò ne aquerò [ta'pɔk]» (*Bossòst*);

«non diratz *tanpòc* que ...» *Vila*;

Entenut en *Canejan* e en escrit de J. Arró Lager.

En *Pujòlo* sonque è nòta dera varianta [tam'pɔk]:

«ua croishidera non ei uas ne [tam'pɔk] mora» (*Gessa*),

«non ei pas malavient; ara, avient com d'auti lòcs, [tam'pɔk]»

(*Bagergue*).

Pas pus

Provenent de *pas pus*, deth francés *pas plus*, coma catalan *pus* / francés *plus*. Condò l'explique coma «er oposat de “*sapi*”» ‘non, contràriament a tu’; “*sapu/sapi*”³⁹ lo comprengui jo coma ‘jo òc, contràriament a tu’; e ne da er exemple «jo ja sabi era leçon. —*Pas pus jo*» ‘jo non’ .

Mès

Parièr qu'eth catalan *més*; prononciat [mes] o [mɛs] en tota era Val d'Aran (comprovat en dètz-e-sèt pòbles, de *Canejan* e

³⁹ Non ei guaire usada. Mantenguem era forma emplegada per Coromines tot e qu'actuaument bèth autor a optat per escriuer *çapur*, *çapu*, *çapi*.

Bossòst enquia *Tredòs, Unha e Bagergue*). Damb es madeishi emplecs qu’er advèrbi catalan de quantitat. En tradusir era frasa «és més dur que el ferro» responeren pertot [mèz dyru] ....

«En Avents baishen nhèus e pugen vents, / e encara en vien de *mès* pudents» provèrbi;

«aqueri moments en qu'estam *mès* apartats des estudis ...». (J. Arró Lager).

Pòt precedir, donques, un adjectiu; o ben un advèrbi. «per açò non è contestat *mès* lèu» (H. Escudè, *Bossòst*);

Pòstpausat se modifique ua particula negativa:

«non cau cercar arren *mès*» H. Escudè;

«J. M. Espanha, un aranés com cap *mès*» (*Canejan, Arties*).

Pòt regir un substantiu, damb eth sens de ‘*mès* nombrosi’:

«en *Les*, trobarà *mès* papèrs en *Arenh* qu'ena *Crasta*» (H. Escudè).

Mèslèu, ‘francés plutôt’ (anglés *rather*, aleman *eher*, italian *anzi*).

Mès d'un ‘diuèrsi’, francés *plusieurs*: «Tiros que hegen a gratar eth cogòt, a *mès d'un*» (Condò, *Bouts dera Mountanho*).

Per mès que, ‘encara que’: «qu’ei duro eth pan dera amòina / quan lo dan rebotegant: / per *mès que* sigue de chòina, / com suja m’ei amargant» (Condò, *Er Amoinaire*).

Mès que mès, ‘sustot’: «aciu ja se ditz ‘sò sadiat’, però *mès que mès* didem ‘sò sadot’» (*Vila*).

Ademès⁴⁰, mèslèu damb era valor deth catalan *endemés*, francés *d'ailleurs*, que damb era deth espanhòu *además* (non sò

---

⁴⁰ Recomanam de non emplegar aguesta forma e tendir envèrs *a mès* o *ath delà*.

segur que non i age un cèrt calc der espanhòu)⁴¹: «ua òbra de valor, e qu’*ademès* a ua estimacion sentimentau» J. Arró Lager.

A diferéncia de d’auti parlars occitans, en gascon *mès* non a conservat un domeni guaire mens gran qu’en catalan; sone tanben *mès* en Luishon (Sarrieu); Sant Gaudenç «*mès*: plus, mieux; davantage, advèrbi» (Dupleich).

Totun, *plus* non ei mòrt en aranés; sustot *jamès plus*.

Tanben damb aguest sens trobam, per exemple, «es hèstes passades, que ja non les veiram bric *mès*» (H. Escudè, *Bossòst*) .

Mens

(que d’auti diden ‘menos’). Condò emplegaue ‘menos’: «com que toti esdejoauen en nòste pòble,..., jo non volia èster ‘menos’ qu’es auti» (Condò, *eth ser de Miejanet*).

Tanben ei viua en aranés era forma genuïna *mens*. *En Pujòlo i* a era locucion *trobar mens* ‘trobar a faltar’: «eth gosset ganholau se me *trapaue mens*».

Mens ei era forma deth “franc aranés”, eth bon lenguatge que calerie emplegar tostemp, resultant dera normau despalatalizacion de [ɲ] deuant de s en occitan antic e bearnés antic “*menhs*”.

Fòrça

Damb eth papèr d’advèrbi, parelh ara catalana ‘fòrça’ ei ben viua:

«Auer fòrça prèssa» (*Canejan*).

«Enguan que plò fòrça» (*Es Bòrdes, Arròs, Vielha, Salardú*).

⁴¹ Era forma *de demès* s’ha mantengut en Luishon e en Lavedan.

«Ei estat fòrça complasent damb jo», «açò ac e vist a hèr fòrça quan jo èra mainatge» (Cartes de H. Escudè, *Bossòst*).

Massa

Advèrbi de quantitat e intensitat, parièra ara catalana *massa*:

«... Es hiladores ... s'alarmèren, de pòur qu'eth cà nem ... se n'anèsse ... tàs dues cares en forma de bales, se cridauen *massa*» (Condò, *Eth ser de Nadau, Bouts dera Mountanho*).

Comun en tota era *Val d'Aran*. Comprovat en dètz-e-sèt pòbles (de *Canejan*, *Bausen* e *Bossòst* enquia *Tredòs*, *Unha* e *Bagergue*):

«plò massa» ei era resposta qu'en quasi toti aqueri pòbles dèren a ua qüestió qu'oscillaue entre «aquest any plou massa» i «... plou molt».

Eth sens d'excés ei, totun, inequivòc, en: «... ei era Val d'Aran, / tan luenh, tan luenh qu'Espanha non la i sap: / dauritz-li un pas, perqu'ei *massa* embarrada, / datz-li un consòl ...» (Condò, *Era Val d'Aran*);

«qu'ei un temps *massa sec*» (*Canejan*);

«non hèsques a cauhar *massa* es sabates, que s'arrupen» (*Bossòst*);

«tu ja le vantes *massa* eth sòn anolh, tà que non i ages quauquarren...» (*Bossòst*);

«qu'ei ua biscà *massa prima*: non queirà?» (*Canejan*).

*Massa*⁴² ei, donques, un mot d'emplec generau e exclusiu en tota era *Val d'Aran*. Se tròbe tanben non sonque en catalan de tostemp, mès tanplan en occitan ancian. Aué, totun, s'a percut ena

⁴² Tanben se ditz — o se didie encara non i a guaire — ena val de Uelh (Luishonés) : *que n'i a hicat massa*. De còps qu'ei combinat damb *tròp* : *massa tròp*.

rèsta deth domeni occitan, remplaçat pertot, coma en francés, per *trop*, qu'ancianament sonque significaue ‘molt’. Acíu, coma en tanti punts, er aranés ei eth darrèr baloard dera individualitat occitana.

Amassa ‘ensems, conjuntament’.

Pro

Parièr ath catalan *prou*. En tota era Val d’Aran [pru]. Prononciacion comprovada en *Canejan, Mont, Montcorbau, Vielha, Gessa*. E coma en catalan damb es madeishi emplecs e etimologia. Ei a díder qu’era accepcion mès comuna ei ‘sufisentament’: «hèts boni voleria, / mentides ja n’i a *pro*: / un punet volia jo, / e non, e non, e non!» (J. Benosa, *Cançon dera Oelhèra*);

«non trobaria jo paraules *pro* justes, entà díder tot eth ben que pensi de ...» (J. Arró Lager).

Mès tanben pòt significar ‘fòrça, en quantitat estimabla’:

«er an passat i auec *pro* bona coelheta» (*Mont*);

«eth qu’a vist un abriu bon, / ja a vist *pro*» dita proverbiala pujolenga (*Gessa*). En Sant Gaudenç «*prou*: assez, suffisamment» (Dupleich).

Rohlfs tròbe *pro* en aragonés d’Echo e Ansó, e *prou* en Fanlo.

Si-fèt

Advèrbi afirmatiu enfatic: ‘òc, ei atau’ (Condò), paríèrament e coma sinonim de *si-pas*. Malhèu deth francés classic.

Tau

Pronòm e advèrbi, ancian.

Antigament tanben existie era forma *tala*, donques qu'existís *talament*. Mès, a reculat, donques qu'aué se senten frases coma «en *tal* casa vos diràn ...»«non m'agrade *tal* causa». Era influéncia deth femenin *tala* podec ajudar a restablir era *-l* deth masculin, e somant-li dempús era accion des lengües literàries germanes o matèrnies, s'explique qu'er antic gascon *tau* age restablèrt era *-l*.

Interjeccions

Les enumeraram somàriament, pr'amor que necessiten pòca il·lustracion e pr'amor qu'en bona part son comunes damb eth catalan.

A

Interjeccion tà hèr a caminar as bòs e vaques.

Ai

L'empleguen entà hèr caminar es somèrs. Tanben s'emplegue damb d'auti valors afectius:

«ai! Qu'esblancossit qu'ès: qué as?» (*Gessa*).

Au

Parièra ara catalana 'au'.

«au, tà casa, au!» a un gosset que mos volie acompanhar entara montanha (*Arties*).

E

A caractèr oscillant entre interrogatiu e ponderatiu;
 Damb caractèr interrogatiu se pronóncie [e]:
 «t’as estovat, [e]?» (*Gessa*), a un qu’entre ena casa, dempus
 d’un bategat impetuós;
 «en vies, [e]?» (*Bossòst*);
 Se pronóncie dubèrta en un cas de valor ponderativa: «com ac
 hè a lúder, [ε] !» (*Bossòst*).

Eist

[ejst] tà hèr caminar eth bestiar de lan; tà hèr húger o virar es
 crabes.

Harai

Parièra ara catalana *rai*, que mès que vertadèra interjeccion
 constituís un tipe d’oracion elliptica.

Arri***Ja******Nem***

Prononciada [nem] ‘vaja’, mès o mens coma eth catalan *anem...*

Òc-ben

Qu'a caractèr d'interjeccion.

Ò***Òla***

Parièra ara catalana *hola*.

Uè

Prononciada [wε] (*Canejan*)⁴³: semblant ath catalan familiar *veies!*, *veges!*; «mira, veges, vet aquí». Exemple [wε], *que queiràs*.

Va

Interjeccion, d'emplec semblant ath deth catalan.

«va, va, aguesti mainatjassi que semblen a taupassi» (*Vila*).

Vai, vai

Interjeccion qu'eth canejanés (Jusèp Sandaran, *La Vall d'Aran i els Catalans*) assegure que s'emplegue coma a equivalent de “vaja ...vaja”.

---

⁴³ Era forma tanben ei caracteristica deth Luishonés

Quauques nòtes sintactiques

Sus er emplec de tempsi verbaus

Sus er emplec expletiu o pleonastic de verbs.

Enes combinasons d'oracion supositiua + oracion condicionau —nomentades d' «ipotèsi» e «apodòsi», er usatge coïncidís damb eth catalan. Es tipes mès correnti son:

a) ipotèsi possibla: Indicatiu imperfècte + condicionau:

«*se sabie* tot eth mèn amor tara mia terra, *poirie* compréner eth gói que m'a hèt eth libre» (*Bossòst*);

b) ipotèsi irreal (d'escassa o nulla credibilitat): Indicatiu imperfècte + condicionau simple o compòst:

«*s'eth viuie*, non *aurie deishat* que ..., non ac *aurie permetut*» (*Bossòst*);

c) ipotèsi imaginativa, implicitament negada: Subjuntiu imperfècte + condicionau: «non ac creigues: *se siguesse* vertat, *posaria* eth cap en pica-sòc tà que me talhen eth còth» (*Gessa*) (rebrembi tanben damb Subjuntiu imperfècte: «*se siguesse* vertat, que m'*aucisquen*, o s'ei atau, que m'*aucisquen*»).

Çò que nomenclariem ‘futur deductiu’, s’acceptam era possibilitat d’un hèt supausat, ei mès emplegat en lengües vesies, mès non manque, totun, en catalan ne en aranés, coma equivalent dera expression catalana mès correnta ‘deu ser’, ‘així devia fer-ho’: «*ja serà* atau...» (atau que deu èster), «*a qui aurà* deishat eth *cantet?*».

Sus er orde des mots

Non cau detier-se ena qüestion der orde des pronòms fèbles, en cas d’amassada d’un verb modau + verb principau en temps impersonau, sus s’eth pronòm va ath deuant des dus, o ath darrèr o entremiei, qüestion ben detalhada enes gramatiques de Fabra (*anar venint-hi/anar-hi venint, s’ha de fer/ha de fer-se, etc.*), pr’ amor es normes qu’ac regissen en aranés son es madeishes o ben semblantes. Totun, diferissen enes combinasons deth verb *caler*, a on er aranés vò eth pronòm abans der auxiliar (e eth catalan ath darrèr deth principau); per exemple «*le cau enténer*» parièr a en catalan ‘*cal oir-lo, cal sentir-ho*’.

Pòt èster qu’eth pronòm sigue (1) complement deth verb principau (coma en aqueth exemple) o ben (2) complement de ‘caler’: «*mos cau anar tath bòsc*» o encara (3) complement des dus. Pòt èster qu’eth pronòm sigue un des personaus (*me, te, mos, vos*, o es de 3au pers. *lo, le, la*, etc., o eth reflexiu o impersonau *se*) o ben es pronòms adverbiaus *e, ne*; e pòt èster tanben qu’era combinason sigue ternària: «*açò ac cau enténer a díder*» (*Bossòst*), «*me cau tier era paraula*» (*Bausen*), (*Gausac*); independentament deth temps deth verb *caler*: *cau* (Present), *calie* (Imperfècte), *calguec* (Preterit), *calerà* (Futur), *calerie*

(Condicionau). Tanben independentament dera plaça deth pronòm: en aranés se place tostemp deuant der auxiliar, en catalan va ath darrèr deth principau [lheuat deth cas (2)] sigue quin sigue eth pronòm e eth temps deth verb. Aciu auetz es frases qu'auem recuelhudes en testimòni, a on meterè en cursiu eth verb principau s'ei eth que regís eth pronòm, o i meterè eth verb *caber* s'eth pronòm n'ei complement:

«non *t'i cau anar*»;

«*le cau esborrassar* aqueth mainatge» (*Bossòst*);

«*anet qu'au calerà veilar*, aqueth malaut» (*Canejan*);

«*mos cau estar ajulhats, ena glèisa*» (*Betlan*);

«es mochetes *se cau espenjolar entà agarrar-les*» (*Bossòst*).

Ara fin eth pronòm pòt hèr de complement des dus ath madeish temps: alavetz, notam que se i met un solet pronòm; o, tanben podem díder, s'omet eth segon pronòm (qu'en catalan repetiríem):

«non *te cau vantar* de lo qu'as!» (*Bossòst*); 'no et cal alabar-te de les teves riqueses'

«ena glèisa *mos cau julhar*» (*Casau*).

Tanben se nòte qu'en aqueres combinasons er aranés preferís er emplec der impersonau *se* ath d'un pronòm personau:

«*se cau anar* tà laguens, que vò plòir...» (*Betlan*).

Ua auta anticipacion que diferís damb er orde catalan, ei era der advèrbi intensiu *guaire*, atirat pera conjoncion *se* (signe, alavetz, d'interrogacion indirecta):

«s'ac sabie poirie compréner *se guaire* me tòque ben tà laguens tot lo qu'ei dera mia tèrra» (*Bossòst*): a on vò díder, en catalan, '... si em toca *gaire* endins ...'

Tanhent ara posicion deth subjècte, ath deuant o ath darrèr deth verb, non cau demorar guaira pòstposicion, pr'amor qu'aquerò ei un trèt, generaument pertot, d'estil literari. Es solets cassi a on ac obsèrvi son aqueri, plan naturaus en parlar colloquiau, a on se demane per çò que hè o çò qu'a era persona a qui parlam; e alavetz er aranés sòl exprimí i eth pronòm, en tot pòstpausar-lo en lenguatge espontanèu:

«*guairi ans as tu?*» (*Vilamòs*),

«*quanti ans as tu?*» (*Gessa*), 'quants anys tens'

«*guairi dies trabalhatz vosati?*»;

e tanben semble que se diderie «*guairi còps an tocat es campanes?*» («*guairi còps an tocat a sometent*» (Condò, *Era Val d'Aran*).

Er aute cas notable de pòstposicion ei damb er emplec (aué sonque canejanés) deth subjècte impersonau *òm*: pòstpausat tostemp, damb frasa positiva o interrogativa: «alavetz *vi-òm*», «ja *s'i vei òm, ja*» .

En çò que tòque ara posicion des pronòms fèbles ath deuant o ath darrèr deth verb, a on i a acòrd des domenis lingüistics catalans, occitans, e tanplan francés e espanyous, a redusir a un minim era pòstposicion deth pronòm, ei sabut qu'era excepcion consistenta en pòstpausar ath darrèr des infinitius, pròpria deth catalan e es lengües ispaniques, non ei acceptada en França (*se batre*, non *batre's*). En aquerò er aranés e bèth aute parlar gascon van damb eth catalan, e non s'admet, enlòc de tota era Val d'Aran, eth posicionament deuant; en cambi, era majoritat deth gascon s'a plegat ara norma francesa.

FORMACION DE MOTS

Nòtes lexicomorfiques

Derivacion

Sufixes

Amassa damb eth nominau indiqui es que servissen entà formar verbs; ara fin, les repreneram e les enumeraram seguidi. Amassa damb es exemples aranesi n'i meterè d'auti de parlars gascons, e tanben de catalans; en tot avertir, en principi, que fòrça d'aguesti se pòt sospitar que tanben an estat mots aranesi e tanplan en son encara, sense que calgue trigar-ne ara toti es cassi.

Sufixes nominaus

-ar

Provenent de -ARIS, -ARE latin.

Siguec sufixe de valor adjectiva: *Corrau anherar* (a on se sauvauen es anhèths) (*Es Bòrdes*).

substantiat: *haudar* (pèça dera camisa e dera borrassa) coma catalan *faldar*; collectiu de nòms de plantes: *hauar* ‘camp de haues’, *segudar* de *seguda*, *hogarar* de *hauguèra*, *lastoar* de *laston*; soent, alavetz, se combine damb presuffixes: *hajotar*,

vimassar, boishacar; catalan pinar, espinar, pomar, falgar, segalar;

Comparatz damb es concorrenti *-au, -et, -eda, -ada*. Coma collectiu d'autes causes: *hangar*, deth quau ei antic concorrent *hanhàs* (derivat d'occitan ancian *fanh*), damb fixacion estereotipada deth plurau, coma en *gauecàs* per *gauecar*, o en catalan, *senàs, mollàs*, nòms de lòc aranés *Balinàs/blanivar*.

-ac, -aca

sonque esporadic, o mèslèu coma presufixe:

huelhaca, (Sant Joan de Toran, Gessa);

bussaca (audèth rapaç); *sobac; Boishacar; hloraquèr/holaraquèr* (derivada de *hlor*); *moracàs* ‘aiguamòg’, *moracut*, de MOLLIS (aranés *mòg*);

e sense eth prefixe:

Es Morars de Caldes (Arties-Boí);

-ada

Coma derivat de verb:

- a) se n'exprimís abstractament era accion: *baishada, pujada, arretirada, agüieitada* ‘guardada’, *virada*, etc.;
- b) producte dera accion deth verb: *harrada* (de *herrar*).

Coma derivat de nom:

- c) er espaci o quantitat qu'eth substantiu compren: *annada, litsada, amadar, uelhada*;
- d) ‘causa pròpria dera ocasion deth substantiu’: *aubada, maitiada, vrespada, serada*;

e) ‘eth tipe de dimension qu’er adjectiu exprimís’: *amplada, longada*, (parièr a *longor*), catalan *llargada, alçada*.

f) sens collectiu: *arramada, rosada, cabiroada, vacada, crabada*; e, damb presufixe: *aigualada, portalada, plapassada*; catalan *llopada, cordada*;

g) sens augmentatiu: *arcada, balconada, onada*. Vengut presufixe en *nhadèr*, de *ni-ada* + -èr, *liader, puladèr*.

-adís

Veir *ís*.

-adon

prononciat [-a’ðuŋ]; provenent deth latin -ATIONE: *gust de cremadon* (*Sant Joan de Toran*) , *macadon* ‘mèrca, producte d’ua contusion’ (*Bossost*), *hiamadon* (de *hiems*, *hiemar*), *plantadon*.

-aire, -ador

Era relacion entre *-aire* e *-ador*, provenienti deth nòm d’agent en -ATOR, correspondent as verbs dera prumèra conjugason, non ei guaire diferenta dera existenta entre eri en catalan modèrn. Era innovacion que consistís en formà'i derivats de substantius, coma es catalans *gallinaire, drapaire, mistaire, parracaire, torronaire*, non a demorat estranha ar aranés: *lirotaire, tocinaire*. A viatges ei dificil de decidir s’ei derivat de nòm, o, d’acòrd damb era origina, proven de verb: *quistaire*. En comparason damb eth catalan, *-aire* ei un shinhau mès favorizat: non sonque *charraire*, etc., mès *quequejaire, cagaire, ploraire* (arbe); e formacions tipiques

d'Aran: *amoinaire* (derivada d'*amoinar*), *gorrinaire*, *cardaire*, *poticaire*; soent i a opcion entre *-aire* e *-ador*, sigue coma sinonims totaus, o damb bèra diferéncia: *dalhaire* (*Sant Joan de Toran*), *dalhador* (Condò), *arrendaire/arrendador*, *caçaire/caçador*, *jogaire/jogador*, *cantaire/cantador*.

Important morfologicament eth femenin *lheuador*.⁴⁴

-alh

Era sua arraïtz pòt èster verbau, producte dera accion deth vèrb: *romialh* (*Sant Joan de Toran*), *tornalh*, *estornalh*; o ben nominau: *terralh*, *cimalh*, *puntalh* deuant des catalanes *cimal*, *puntal*. A tier en compde *-alhar* (enes vèrbs). Mès singular ei *neurigalh* ‘eth hilh o ueu dera abelha’, que mèslèu que damb er aranés *neurir*/occitan *noirir*, ‘neurir’, ei restacat damb eth sòn derivat occitan ancian *noirigar* «nourrir, éllever» (deth latin NUTRIX), e coma tanben i a en occitan ancian *noiriguier* «noirisseur», de NUTRIC-ARIU, mos demanam se non poirie vier d'aguest; poirie èster, alavetz, qu'aguest auesse servit de mòdel o exemple a *perdigalh* (aranés e occitan ancian, «perdreau»); *eth tardiuallh*; *moscalh*, *horcalh*, *esponalh*, *arrialh*. Catalan *abeurall*, *embolcall*, *abrigall*, *carrall*, *rebordall*. *Paurugalh*; *ossalh*, 'era

⁴⁴ **Nòta extrèta d'El Parlar de la Vall d'Aran:** Se tracte dera pervivença isolada d'un hèt morfologic qu'auie agut ancianament ua grana extension ispanica e ja de latin vulgar. *Amator* f. ‘era amant’ se senhale ja en ua inscripcion latina (Bücheler, *Glotta* 1, 1-9). En catalan arcaïc trobam encara «per les coses *peridors* no vulams lo gog del paradís perdre» *Homilies d'Organyà*, «tres polles *piuladors*» en Spill de Castellbò (a. 1518), 104rº. Se conservèc mès temps enes autres lengües ispaniques, *la deudor*, *la pecador*, *la morador*, *la remembrador* se tròben en Berceo (*Mil.* 815c, 866a, etc.), *mugier fablador*, *reina fiador*, en *Sta. Maria Egipciaca*, «Dios e la mi ventura, que me fue *guiador*», «tu alma *pecador* así la salvarás», «culebra *mordedor*», en Archiprèste de Hita 697c, 1169d, e mès exs. ne cite Cuervo, ena nòta 20 ena *Gram.* de Bello (ed. 1936). Mès de segur ei en galh.-port. a on se mantenguec mès fòrtament: «mha senhor tam *sabedor*», «muacha *revelador*», «muacha *remusgador*», en *Don Denis ed. Lang* vv. 308, 2655, 2665; «besta *ladrador*» en *Canç. Vaticana* 1140.6; *a pastor, a senhor*, cita C. Michaëlis, en *ZRPh* xix, 64-65; «specieyra *morador*, mina alma *pecador*, mia *compeidor*» ena *Col. Diplom. de Gal. Hist.* 193, 414, 149.

cria der os': m'ei coneishut d'aquera tèrra, mès non pogui verificar s'ei d'Aran, o de Cardós e Vall Ferrera.

-alha

Sens sustot collectiu: *garialha*, *poralha*, *gojatalha* ‘collectiu un shinhau despectiu de gojats e gojates’, *pegautalha* ‘conjunt de gent bèstia’; *buscalha* (es rèstes d'un arbe *sharramat*); *bricalha*. D'auti còps, se ben damp matís semblant, se derive d'arraïtz verbau, damp pòc o fòrça dera valor d'abstracte d'aguesta: *sarralha* (romanic SERARE ‘barrar’), *barralha*, *batialhes*, e soent i a coïncidéncia de verb e nom en punt de partida: *herralha*, *sarrabalha* (dilhèu SABURRALIA). Fòrça important ei *cistalha*, damp eth sufixe en un papèr extraordinari.

-am

Tan semblant ath catalan que non calen exemples. Pren valor adjectiva en collectius de tipus de bestiar, coma eth catalan *-um* en *bestiar vacum*, *bestiar cabrum*: *bestiar mulam* (*Sant Joan de Toran*) . Coma sufixe viu notam qu'era forma aranesa ei *-am*, encara que i a *-me* en *hame*, *eishame*, comengés *aujame*, parièr ath catalan *aviam/aviram*, benasqués *astrossiname* ‘equids’ (ASTURCINU der iberic *asturci* ‘tipe de shivaus’), damp presufixe: *joenegam* (*Bossost*).

-an

Tanben aciu cau abstier-se de dar exemples. Notam eth papèr quasi collectiu en *goelhan* (*Sant Joan de Toran*, *Canejan*). Ei

probable que *parçan* e *sobeiran*, *-eiron* siguen resultat d'un «cambi de sufixe» de *parçon* (PARTITIONE) e *sobeiron* (dissimilacion de SUPERIOR).

-ana

Coma eth resultat fonetic normau de -ANA ei [-aŋ] en aranés segontes era norma de fonetica gascona (*lan* LANA, *aueran* ABELLANA), non ei clar s'es mots d'aparent sufixe *-ana* vien d'aquerò o de -ANDA o -ANNA (*cabana*): *costana* ('cadua des parets mèstres d'ua bastissa, mens era façada', en *Gessa costalera*), *moishana*, *coscorana* 'casquelh verd dera castanha' (*Casau*, etc.). Tanben se ditz en benasqués *coscarana* 'esquelet'; en part i pòt auer restitucion dera -N-.

-anc, -anca

Preromans damb traces mès esporadiques: *solanca* (< *soalanca*, *soala*)

-anèr

Era sua forma originària deuec èster -AND-ARIU, coma era des catalanes *juganer*, *ploraner*, *caganer*, *pixaner*, *petaner*, *fartaner*, *llavaner*, **-era**, *llevanera*, des quaus bèth un non ei estranh ath gascon ne ar aranés;

S'auesse estat -AN-ARIU era -N- aurie queigut en gascon. Un d'eri deu èster *Muntaner*, qu'ei tanben arraïtzat d'ancian temps ena Val, ja vengut prenòm en s. xiv: un *Montanerius de Casarill*

figure enes listes de proòms aranesi de 1315; *Coma de Montanèr* ei er important affluent esquerra der Aiguamòg, provenent de Pruedo, e en forma pregascona, *Pales de Montanèro*, grani malhs que dominen eth camin deth Pòrt de Vielha, quan aguest s'i remonte en deishar er arriu Nere. En emplec comun *pastanèra* ‘era hemna que paste’, e damp extension modèrna a d'auti tipes de derivats: *eth sauanèr* (*Gessa*).

Fòrça mens freqüent ei qu'age mantengut era -ND- originària: *logandèr* ‘jornalèr’ (*Montcorbau*). Era varianta formativa -END-ARIU derivada des verbs en -ERE, a dat -inèr: *teishinèr*, parièr ath francés *tissandier*.

-ant

Veir *-nt*.

-anut

Veir *-ut*.

-arc, -arga

Veir *-rc*.

-ari

Era forma de sufixe, cultista, ath delà de *calendari*, *setmanari* e analògs, a baishat ath nivèu popular en bèra formacion naua: *termiari* ‘limit’, *calhauari* (d'ua alteracion segondària deth

francés *charivari*); *pregàries*, *apotecari* a estat assimilat als mots en *-aire*: *poticaire*; *vegariau* mèslèu sembla contier *-aria*.

-arís, -arissa

Aquest sufixe romanic complex, qu'auem en italià *-ereccio*, occitan ancian *-aretz*, *-aritz*, català *Barcarès*, l'auem en *Tornarissa*, nom d'ua val adjacenta ara de Carlac (*Bausen*) que deu recéber es aigües d'ua hònt intermitent, com era celèbra *Font Tornadissa* entre Vídrà e Puigsacalm.

-arr-

Productiu sustot coma presufixe, deth sufixe iberoroman.

Petarrèr, *petarrèra*, *esquitarrejar*, *matarràs*, *socarràs*, *piarron*, *boscarron*, *maçarreta* ‘maça petita de hustèr’ (*Gessa*), *escarramicat* ‘escamassat’ < *es-cam-arr-icat*, *buisharrat* dissimilacion de *bruisharrat*, derivat de *bruisha* com *cala-bruix*. *Cabarriàs* ‘cap enòrme’ (*Gessa*).

-art, -ard

Cebart ‘ceba de seme’, *lobartòt* ‘lop cadèth’, *cojardet* o *cojardon*, *picarda* ‘tipe d'esquera’; *mascart*, *-arda*.

-às, -assa

Corresponent ath sufixe, sustot augmentatiu, català. Tanben en aranés pòt auer purament aguesta valor: *aurelhassa* ‘aurelha grana’ (*Sant Joan de Toran*).

«A queigut ua *nevadassa* terribla» (*Gessa*). Molt soent a ua valor pejorativa o despectiva, o ben un shinhau des dues ath madeish temps, mès dampk predominationa pejorativa: un *mandronàs* (*Vila*);

«aguesti *mainatjassi* que semblen a *taupassi*» (*Bossòst, Vila*), e eth curiós nòm de lòc *Santa Bernatassa*. A partir d'aquerò a demorat estereotipat en certi derivats, qu'en aranés an eliminat eth primitiu: *corbàs*, *cucàs* ‘tipe de grapaud’, *caumàs* o *caumassa*, *povàs* ‘polsièra’ (d'a on eth derivat *empovassat*), *empentàs* o *empentassada*.

En particular, eth femenin *-assa* a vengut important sufixe, quasi abstracte, que designe matèries e causes lèges, lordes o penoses, coma en catalan *gallinassa*, *colomassa*. *Bauassa* remplace eth simple catalan *bava*, *baves*; *merdauassa*; *padiassa* ‘era matèria des pàdies’, emplegada per exemple «tà *empadiar* es brinhons»; *crebassa* o *halhassa* ‘henerècla (era qu'er heired hè enes mans o era sequerà ena tèrra)’, d'a on er emplec coma presufixe en *crebassar*, en d'auti cassi vertadèr presufixe: *unglassada* ‘uneglada, esgarnuishada’ (*Sant Joan de Toran*) , *cabasset* ‘caparron’.

-ast, -est, -ist, -òst, -ust

Sufixe preroman de vocau multiforme, d'a on proven, d'entre fòrça d'auti, eth nòm de Bossòst.

-astre

Veir *-istre*.

-at

Latin **-ATU**. Entre es innombrables cassi aranesi, sonque calerà citar es exemples:

- a) sens collectiu: *aiguat, buisharrat, tenhat*;
- b) substància hèta damb era designada peth primitiu: *brenat, hariat* de *haria* e eth sòn duplicat *harnat* descendant deth ja ancian FARINATU, damb sincòpa pregascona;
- c) abstracte: *prendat 'prenhat'* («Maria ja passege eth sòn *prendat*» (*Bossòst*));
- d) ‘cargue exercit, o artenhuda dera sua jurisdiccion’: *aciprestat, bisbat*.

A diferéncia deth següent, era **-t** d’aguest morfèma se pronòncie [-ʃ] en canejanés, que palatalize atau era anciana -t-intervocalica (occitan arcaïc **-d**): [aj’watʃ, byʃa’rafʃ].

-at, -ata

Provenent deth latin **ATTU** de valor quasi diminutiva: *colomat* (*Gessa*), *aucat* ‘petit dera auca’ (*Gessa, Montcorbau, Canejan*), *vopat* ‘mascle dera vop’ (*Sant Joan de Toran*) (en 1924 m’observèren qu’ei damb [-t], non [-ʃ]); *pauessat* ‘petit’ dera *pauessa* ‘femelha deth paom’, (*Vilamòs*); *cabornat/cabidornat*: en *Canejan* e *Bausen* diden qu’ei damb [-t], non [-ʃ]; *Eth Lebrat* proprietari d’ua casa d’*Arties* (damb prats enes bòsqui nauti de Pruedo, a on abonden es lèbes).

Analògament en apellatius de persones: *gojat* (pron. [gu’ʒat]) en *Canejan* e *Sant Joan de Toran*); *boarat*, ‘joen qu’ajude ath *vegader*’. *Bagergat, -ata*, etnic dera gent de *Bagergue* (coma se

diguéssem ‘joen bagergue, hilh de Bagergue’). *Joata* e *joaton* en origina ‘tipe de joata mens gran’ (qu’aué an remplaçat er ancian *jo*, redusit a designar eth gran jo des campanes). *Regata* ‘arrupa, mèrca’, en origina diminutiu de *règa*. *Piata* ‘agulha de pin’. *Comarata* deuie designar ua coma estreta: en tèrme d’*Arròs* designe un penent de montanha fòrça dret, de lòses que s’eslissen; en tèrme de *Bausen* es *Comarates deth Math Gran* son canaus petites naut dera sèrra en Carlac: ac analisi coma derivat en *-ata* de *comèra* CUMBELLA. Combinat damb *-on*: *lobaton* ‘petit deth lop’. *Era Ossatèra* paratge en naut de *Bausen*, «on er os s’i platz».

Documentat amplament en gascon, dehòra dera Val.

-atge

- a) derivats de substantius, comuns damb eth catalan: *noviatge*, *cortinatge*, *brancatge*, *ramatge*, *erbatge*, *boscatge*, *solatge*;
- b) d’auti de tronc animau, mès peculiars e ancians: *colandatge*, *postilhatge*;
- c) damb arraïtz de verb: *amoblatge*, *angelatge*, *calamiatge*, *montatge*, *passatge*;
- d) fòrça malheuadi deth francés: *menatge*, *garatge*, *pilhatge*, etc.;
- e) damb caractèr d’adjectiu aué o originàriament: *sauvatge*, *auviatge*, *mainatge*.

-au

Deth latin **-ALIS**.

a) Consèrve era valor adjectiva basica, en estrats ancians deth vocabulari: *era casa pairau* (en d'auti parlars occitans e catalans *mairau*, *avial* respectivament), *noviau*; *eth dissabte pascau*; *es travalhs vediaus e comunaus*; bèth un sonque s'emplegue en vielhes dites proverbiaus: «*ploja maitiau / non destrigue jornau*»; d'auti an demorat fossilizadi en mots romanics comuns: *jornau*, *Nadau*, *vegariau*.

b) Der aute costat, entre aguesti, fòrça mots en *-au* an passat ara categoria de substantius, en tot designar en masculin, alavetz, objèctes restacadi damb çò designat peth mot primitiu, e encara soent s'i percep un shinhau era naturalesa adjectiva: *piau*; *anar en piaus* ‘sense sabates, pròpiament sus es pès’; *aguau*; soent en tot designar un objècte mèslèu mès gran qu'aqueth: *campanau*, *esponau*, *artigau*, *gotau*, *gripiau*, *penau*, *cueishau*, *arrodaus* (*Sant Joan de Toran*), *Dossau* (paratge e vesiat de *Montgarri* en un penent de montanha); en part se tracte de mots de formacion tant anciana qu'era etimologia demore controvertida o clarament incèrta: *corau*, *corrau*, *pigau*.

c) Era madeisha terminason, en genre femenin, se convertís en sufixe collectiu de nòms de plantes, *cassenhau* demore appellatiu (coma eth sòn pair e ancian sinonim *cassanha* CASSANEA), e apareish estereotipat en nòms de lòc: *Era Cassenhau* bordalat de *Canejan* (damb era *-e* malheuada ath primitiu *casse*), *Era Cassanhau* endret ath costat d'*Arró*; *Era Hajau* terren de *Canejan*; *Serrat der Auedau* (*Arres*); *arrominguerau*, damb un duplicat *Romingau* très directament de RUMEX (ancian primitiu de *rominguèra*, e damb parièra propagacion de *nasau*). Aguesti

collectius femenins de plantes son tanben freqüents en Rosselhon: i a un nòm de lòc *La Castanyal* en Fontpedrosa e bèth aute en Tuès, e un camp *La Faval* en Angostrina.

Ac podem completar damb es cassi a on a vengut presufixe (*portalada*, *aigualada*, *costalera*); e deu èster çò de madeish, mès damb extension dera [w] gascona de -L finau: *cridauèra* (*Sant Joan de Toran*), *merdauassa*.

-aut

Frair der occitan ancian e francés *-aud*, *-auda* (-e) (occitan ancian *ufaud*, *cortaud*, etc.), e de sens semblant, mès en aranés e d'auti parlars afins apareish damb *-t-* en lòc dera *d* (bric estonant per çò que son es tendéncies gascones e analogiques). *Lebraut* ‘petit dera lèbe’, *grapaud*; en Luishon e en bèth pòble gascon *arnaut* «triton» (Sarrieu), deu èster deriuat deth latin RANA ‘gargolha’. *Pipaut*, *-auta*, *pegaut* damb eth sòn collectiu *pegautalha*. Encara que non i a aguest sufixe en *eiguanat/igonau(t)* (en francés *huguenot*), i siguec percebut popularament (e non ei segur s’era *-t-* ven ja der etimòn alemand); en tot cas, cau separar d'aquerò *malaut*, mot de rang lingüistic mès anautit e d'etimologia ben diferenta. Tant o mès representat en d'auti parlars gascons, per exemple en Sant Gaudenç *pipaud*, *grapaud*.

-der, -dera

(precedidi de vocau, que varie segontes era classa deth verb correspondent, *-ader*, *-eder*, *-ider*).

Sufixe que diferís de *-èr*, *-èra*, en timbre dera vocau (aquiu barrada), e damb valor semantica diferenta, que permet distinguir-lo tostemp der aute; encara qu'aguest pogue dar *-dèr*, *-dèra* quan s'ahig a un radicau en *-d*, mès n'ei distinguible tostemp semanticament, tanplan en cassi damb propension a error, com *nhadèr*. E separadi tanben pera origina fonetica, qu'en aguest cas ei *-ōRIU*, *-A*, e non *-ARIU*, *-A*.

a) Demore adjectiu. *Segader*, *-era*, ‘madur entara sèga’: «eth uerdi ja ei *segader*» (comprovat en nau pòbles, *Sant Joan de Toran -Salardú*). *Era vaca va tauridera* ‘va de taure’. *Cordejader* (*Bossòst*), serie prumèr *Malh Cordejader*, que nomente uns penents arribents d'a on soent calie despenjar-s'i damb còrdes o estacà'i, entà sauvar-les, caps de bestiar, que s'i auien embauçat sense gessuda (mès çò qu'enteni aué ei *Malhs de Cordejader*); *Era Hònt Bronidera* (*Bossòst*), que soent rage damb fòrt bronit. *Tirader*.

b) Esturmentau, masculin: *abeurader*; *ventader* (*Bausen*) (d'auti *ventador*) ‘endret a on venten gran’; *cargader*; *espatlader*; taula de *jogader*; *lauader*; *liader* (fòrça pronuncien *lhader*) ‘còrda de palha que servirà entà ligar’; *malhader* ‘husta a on hèn era batuda’; *moscader*, *peisheder* bigordan, en lòc deth *peishieu* aranés; *pregader* ‘oratori’ (*Escunhau*).

c) Esturmentau femenin: *debiadera*; *chicadera* ‘utís que tire e hè chic!'; *molhedera* ‘endret entà molher’ (sèt pòbles) o *molheder* (dus pòbles); *tiradera* ‘camin entà arrossegar troncs’, concrecion der adjetiu *camin tirader* (mès locau). En cèrti cassi s'a innovat un shinhau eth sens, que ja non ei guaire «esturmentau»:

croishidera ‘cartilag’, comprenut coma ‘causa que cau mastegar damb fòrça, *croishir-la*'; *demanadera* (*Bossòst*) ‘demana insistenta’ («que volguen escotar era mia *demanadera*, perque eth mèn còs lèu ja non poirà...»).

d) Non ei sonque *-der*, *-dera*, a on *-ōRIU* a resultat [-e], [-era], pr'amor qu'aquerò tanben s'a dat enes autes formes latines d'aguest sufixe deverbau, que partien des participis fòrts en *-TUS* e en *-SUS*: *cubertera* COOPERTÓRIA; *pletera* APPLICTÓRIA; *arraser* o *(ar)rasera*, RASÓRIUM, -ÓRIA; *peser* ‘huelham que se penge en arrecès entà que se seque’ PENSÓRIUM.

e) En bèri cassi s'a introdisit, damb aguesta valor, en parlars gascons, era forma panoccitana e catalana d'aguest sufixe, ei a díder *-dor*, *-dora*, e tanpòc non ei causa estranya ena Val: *minjadura* ‘grípia’ e *minjador* s'entenen en aranés, a on tanben i a *passador*, *porgador*; en d'auti cassi coexistissen es dues formes en pòbles diferenti (*ventader*, *-ador*), en d'auti, coma auem vist, era lengua vacille entre *-d(er)* e *-(d)era*: *raser/rasera*, *molheder/-dera*, *tirader/-dera*. Fòrça d'aguesti mots se tròben, atau madeish, enes parlars de Naut Palhars.

f) En parlars de Gasconha aguest resultat *-(d)er*, *-(d)era*, a grana extension.

-dís

Sufixe adjectiu ben coneishut en catalan (*trencadís*, *escorredís*, etc.). Ròtle qu'a tanben en aranès, e donques non calerà dar-ne guairi exemples: *acomanadís*, *passadís*, etc. Mès ei fòrça mès originau dera Val convertir-lo en un substantiu

deverbau qu'exprimís causes repetides, coma eth catalan *-adissa* (*trencadissa*, *cridadissa*, *corredisses*), mès en aranés aquerò mèslèu en forma masculina: *rosinadís* ‘petita ploja’, *pishadís*, *shurmadís*; e, en plurau: *halhadissi*, *escampadissi* ‘sostre’ (*Gessa*), *arrodissi*.

-dor

Veir *-aire*; *-don*; *-adon*.

-èr, -èra

Deth latin *-ARIUS*, *-A*.

A aplicacions fòrça semblantes as deth catalan. Pòt èster d'adjectiu: *ombrèr*, *ombrèra*, aplicat as cavalgadures temeroses. O ben de substantius.

a) Eth masculin pòt designar eth lòc adequat a un substantiu, a on aguest abonde: *gotèr* ‘aiguamòg’, *goterèr* (< ‘abondància de gotères’), *halhèr* ‘a on se pòsen es halhes’, *ancesèr*, *vaisherèr* ‘endret a on s'eishuguen es plats’, *hanguèr*; e, damb caractèr parasintetic: *aigua-senhèr* ‘pica d'aigua senhada’.

b) Era persona, o animaus, encargada dera causa o der èster: *anherèr* ‘pastor d'anhèths’, *vaquèr* ‘pastor de vaques’, *porquèr*, etc.; o, en femenin, *oelhèra* ‘pastora de oelhes’, *vaca anolhèra* ‘era que crie un anolh’.

c) Damb predominància deth femenin. ‘lòc avient a ...’: *aigüèra* ‘rec d'aigua’, *arquèra* ‘balestèra’ (pr'amor que des d'aqui tirauen damb arc o balèsta), *gotèra*, parièra en catalan, *(ar)ribèra* ‘val ath long d'ua riba’.

c bis.) En particular, aquerò coma nòm dera planta que produsís tau o tau frut. Alavetz en aranés eth femenin non i predomine tant coma en catalan centrau pr'amor que preferís eth masculin se se tracte d'un frut gran, e eth femenin s'ei petit: *perèr*⁴⁵, *pomèr*, *noguèr* (damb es sòns sinonims *escarèr* e *martoquèr*); en cambi, *haraguèra*, *auajoèra*, *pinsoèra*, *jordoèra*; en cèrti cassi se doble entre es dus genres, pr'amor que son fruts de mesura intermèdia, o ben pr'amor qu'eth frut ei petit mès er arbe gran: uns pòbles diden *aueraèra*, d'auti *aueranès*; se preferís *pruèra* mès diden *prinhoèr*, que n'ei ua varietat.

d) -era coma en catalan designe soent es talents de hèr ua causa, o era propension a hèr-la: *caguèra*, *pishèra*, *badalhèra*, *parlèra*, *casèra* ‘desir de maridar-se’, *piquèra* ‘gratèra’, *saliuèra*, *bauassèra* ‘tendéncia hastiosa de deishar anar baues’ (mot tant arraïtzat que bèth un i hè assimilacion consonantica: [wawa’serà]), *shutèra* o *shoguèra*, ‘set’; *hartèra* ‘ambicion desmesurada de minjar’, mot que soent se personalize, e le da genre masculin (sense mudar-le era terminason); designe ‘eth que s'abandone’: «aqueith, qu'ei un *hartèra*».

*e) Abstrakte de cèrtes qualitats dolentes: *sordèra* e analògs; *lordèra*, catalan ‘porqueria’, vengut de mès en mès ‘brutícia deth còs’, *lordères*, ‘brutícia que què ena lèit’, *ua lordèra*, ‘posca en uelh’.*

*f) D'autes designacions locaus: *corsèra*, *drecères* ‘paratges de mau passar pera montanya’; *costalèra* (*Gessa*) parièra a *costana* (supra); *antèra*.*

---

⁴⁵Actuaument tanben se ten *perèra*.

g) N'ei varianta damb fonetica pregascona *-eira*. E en d'autes formes de fonetica pregascona, dilhèu ne resulten: *-ero*, tostemp damb [e] barrada: *Lansero* (*Arres*), *Rigodero* (*Vilamòs*), que sembla contier RIVUS; mès ben apròp i a era Coma de *Sarrodero*, (*Arròs*) (afluent deth Varradòs) que sembla IPSUM ROBORETUM damb metatèsi (e non ei cap impossible que *Rigodero* sigue çò de madeish, damb ua auta evolucion de ROBOR-). *Portiero* (*Arres*), *Tortiero* (*Bagergue*), *Bartiera* entre *Salardú* e *Tredòs*, poirien presentar diftongacion coma eth francés e occitan *-ier*.

-ea

Veir *-ena*.

-èc

S'auem en compde es opinions de Rohlfss sus un sufice *-èc*, conven d'amassar aciu un pilèr de mots d'aguesta terminason, mès cau hèr a brembar que non se tracte tant d'un sufice omogenèu com d'un complexe a on s'amassen elements preromans, damb d'auti de romanics diuèrsi, qu'eth ja relateu damb un castelhanisme *-aco*.

En aranés: *henerèca*, *borrèc*, *gauèca* (audèth), *gauèc* (planta), *tenèca*.

Per çò que hè a *marrèc*, en realitat sembla extrèt de *marregada*, e sense relacion semanticà ne etimologica damb eth catalan *marrec*.

En diccionari bearnés de Lespy vedem *bartec* «jeune hêtre» (dilhèu deth preroman *barta* ‘sega’), *bouteç* ‘accion de botar’, *bitzègues* ‘zigzag’.

Eth cas de *marrèc* sugerís que damb aguest complexe confluís er element romanic *-eg-/ec*, fòrça desvolopat en aranés, sustot damb caractèr presuffixau: *malegàs* (*Gessa*), *bategat d'aigua*, *joenegam*, *Lampeguères* (*Les, Benós*), *Sorteguetes* (*Escunhau*), catalan e aranés *messegùer*, *peiregar*, *espeiregar*, *aishardegar*, *assedegar*; tant o mès desvolopat en catalan (*empantanegar*, *apunyegar*, *empudegar*, *bategar*, *esllenegar*, parièra ar aranés *eslingar*, etc.), mès damb *-eg-* romanic tanben rivalize *-ek-* damb sorda d'origina: *touecat* ‘vuet de laguens’ en naut Coserans en lòc der aranés *tohut*, bigordan *touat*.

E un cas interessant, que cau detalhar, pr'amor que da fòrt indici d'ua origina bascoaquitana deth sufixe, ei eth de [my'zék, -eko] («muselière») que se tròbe de Bordèu enquia Tolosa.

-eira

Veir *-èr, èra*.

-ena

Es numeraus collectius deth tipe *dotzena*, *desena*, *quinzena*, *vintena* apareishen, en part per cultisme, damb era madeisha terminason fonética qu'en catalan, occitan ancian, etc., çò qu'a explicacion evidenta peth caractèr religiós en cas de *novena*; e ei probable qu'eth nòm des prats de Voeitena enes afòres de *Vielha* vengue d'ua institucion comunau de ueit individús o causes. Mès

tanben i a agut, ena part baisha e centrau, era forma de fonetica gascona: «ua *cinquantea*»; *trentia* (Condò).

-enc

Segurament un shinhau mens productiu qu'en catalan e en d'auti dialèctes occitans, mès a vida pròpria en aranés: *arguillenc*; *busholenc* ‘d'ua família a on abonden es *busholosi*'; *pujolenc* pròpri de Pujòlo; *pèires garonenques* ‘calhaus deth riu'; *popenc*.

-éncia

Aquest sufixe cultista a en aranés mèslèu vocau barrada, mès damb vacillacions: Condò escriu *diferéncia*, *cleméncia*, *providéncia*, *omnipoténcia*; en *Bossòst* [ku'rensja] ‘diarrèa, corrípies’ (Griera), mès escoti [ku'rensja] en *Gessa*, [empu'tensja] *Sant Joan de Toran* entara qualitat d'impotent, *penitència* en *Sant Joan de Toran*.

-ent

Veir *-nt*; *-èra*, *-ero*, *-èr*, *-èra*; *-erc-*, *-rc-*.

-és

Corrent, ací, coma en tot eth romanic: *aranés*, *canejanés*. *Toranesi* nomentau en *Les* es habitants de *Sant Joan de Toran*. E de tanti paratges propers ara Val: *palharés*, *luishonés*, *biarnés*,

landés, bordelés, sense compdar es nòms de comarca: Savés, Agenés, Montalbanés.

-esa

A sustot era forma catalana damb -s- sonora: *arriquesa, bestiesa, vielhesa*; i a bèra vacillacions, pr'amor qu'aumens ena part baisha i a era forma *-essa* coma en francés: *joenessa* anòti repetidament en *Canejan*, e Condò madeish en originau deth sòn vocabulari, escriuec prumèr [ʒwen'esa], e rectifiquèc coma [ʒwen'esa]. Ath delà dera frontèra damb sorda: *jouenesse* ja en Larada e Luishon e Dupleich anòte *bestiesso, bieillesso* en Sant Gaudenç, se ben ei evident que tot aquerò ei restacat damb eth francés, com ac demòstre era *-ch-* d'*arrichesso*.

-essa

Eth sufíxe de femenim en dus mots ben arraitzadi: *paoessa* (d'a on *paoessat*) era femelha deth *paom* (PAVONE → *pao(n)essa*); *mastressa* ‘era hemna que mane’; *jutgessa*; mès coma en catalan i a bèra vacillacions de cap a [-esa]: Condò [sar'teza], femenin de *sarte*. En Sant Gaudenç *mastresso* «maîtresse», *mastressejar* «maîtriser» (Dupleich).

-et, -eta

Prononciat [-et].

A penes cau díder qu'ei ben viu aguest sufíxe en sòn ròtle diminutiu ordinari: *airet, peishet, portet, ticolet; borrasseta, tieta, Tuqueta*, etc. Notam bères formes de variacion dera terminason:

arriulet ‘riu petit’; *auderet* diminutiu d’*audèth* (*auderets dera montanha*, les ditz adiu eth pastor dera *Oelhèra* de J. Benosa); duplicat enfaticament «*saquetet* de palha, / *saquetet* de bren, / se voletz que bara / datz-me quauquarren» (*Vielha*).

Tanben a cèrtes valors peculiares fòrça aluenhades deth diminutiu:

a) Dideríem caracterizador, en *bastet*, *oret* (Condò), e en cambi *espadilha*; ara ben, aquerò se ditz *espaseta* en Malhòrca.

b) Entà cèrti abstractes deverbaus: *piquet* ‘picada, mossegada de reptil, etc.’, *hilhet* (de *hilhar*, cridar damb alegria) ‘crit agut de montanhenc’, *punet* ‘poton’, *shiulet*, *bohet*, *arressopet*: non estranh ath catalan (*xisclet*, *ximet*, *sumet*, *espinguet*, *aliret*, *bufet*, *-ada*);

c) Entà cèrti esturments o arnesi: *demoret*, *eishiulet* o *eishiuleta* (*Sant Joan de Toran*), *espolsets*;

d) Nòms de mestiers, coma en catalan *esmolet*: aranés e gascon *parrequet* (chiffonnier);

e) Compòst adverbial: anar ath *pèrranquet* (*parranc(l)et*), aranés e gascon generau.

I a tanben un ample desenvolopament deth femenim *-eta*.

f) En cèrti cassi hè de diminutiu afectiu o pejoratiu d'un primitiu masculin: *era moqueta* ‘era gota que li què a bèth un deth nas’ (Condò).

g) Eth femenin *-eta* pòt servir tanben entà formar nòms d'arnesi: *saucleta* ‘rascle’ (*Bausen*), d'acòrd damb Sant Gaudenç «*sarclette*: hoyau, serfouette» (Dupleich).

h) Femenin damb un ròtle semblant ath de (b): *campuleta*, catalan *tombarella*, *escarpulleta*, catalan *cabriola*; d'aciu que pogue remplaçar d'autres terminasons mens triviaus: *paupetes* PALPEBRAS, *menet*, *meneta*.

Evidentament mos cau separar-ne eth sufixe collectiu de vegetaus -et provenent deth latin -ĒTUM, qu'a bèri representants ena Val: *matet* ‘bòsc d'auerans’ sustot en toponímia: *Saudisseth* (*Bausen*), a on creishen *saudisses*. Mès freqüent ei era forma provenenta de -ĒTA: i a *Bedoret* en Les (bòsc de bedothi) mès *Bedoreda* en *Betlan*. En forma masculina pregascona *Pruedo* (*Arties*). Coma en *vedèth*, a viatges a servit entà formar collectius d'animaus: *Vedreda* (*Canejan*) (probablament de *vedereda*).

-eu

Ei forma sustot malheuada deth francés e provençau: *hornèu*, *tamboreù*, *chapèu*, *nivèu*; en part creada des de laguens, per analogia: *pincèu*, *corrèu*; e dilhèu non estranya a formacions prefixaus dobtoses, coma *cridauèra* o *mangeuèr*.

-f-

Sense apregondir, amassi aciu bèra nòta de sufíxes en -f-, *carrofa*, *carrofla* ‘casquelh de castanha’; *ca(r)ròpa* ne pòt èster un tipe de gasconizacion; e damb aquerò i semble restacat *calup*, mot gascon que semble èster ena basa deth francés *chaloupe*.

-ia

Eth comun sufixe romanic, presente mòstres pòc originaus en aranés: *abadia* e *arritoria* ‘casa deth senhor rector’; coma abstracte d’adjectius *alegria* e coma en catalan sustituït generaument per *-eria* (*bogeria*, *porqueria*, *manyagueria*, *badoqueria*, etc.), qu’en aranés vacille entre aquerò e *-aria*: *lordaria/-deria*, *pegaria/-ueria*.

-ic, -ica

Aguest ancian sufixe diminutiu aragonés e dialectau catalan, se ben escàs en domeni gascon, a bèth cas ena Val d’Aran (*cuic*, *poric*) especiaument en toponímia; en *Sant Joan de Toran hlorica* remplace ar ancian *hlor*.

Eth Horadic entre *Sant Joan de Toran* e Mèlles (2226 alt.);

Era Escalica (Les), se ben creigui qu’aguest barranc desaigüe de cap ath Toran, (*Canejan*).

Un autre *Escalica* e *Eth Dossic* son tanben de *Bausen*, aguest ei un penent nomentat *Escala deth Dossic*, ath pè deth paratge nomenat *Eth Dos*. Creigui qu’ei Dòs DÖRSUM (comparatz damb *Dossau* en *Montgarri*).

Damb presufixe *Era Hontarica* en madeish pòble, a on neish era aigua.

-ich, -icha, -icho

Concorrent damb *-ic*, *-ica*, i a *-ich*, *-icho*, *-icha*, damb ua *-ch-* que les denòncie coma provenents d’un hons pregascon (dilhèu *-ikkio-*). A tocar deth quadrifini *Canejan-Les-Vilamòs-Vila* i a era

nauta val que bèri uns nomenen *Comica* (*Canejan*, *Les*), d'auti *Comicha* (*Vilamòs*), e en *Arròs* e *Vila* les enteni es dus; baishe deth costat deth Varradòs, dera corada *Barra de Comica* (o [baraku'mika]) per a on se passe des penents d'aguest riu as deth *Gilauedre* (*Canejan*). Damb *-icha* se repetís en d'auti paratges: *Clòts de Comicha* sus *Montcorbau*; *Prats des Comiches* en *Arres*; damb article IPSE: *Sacomicha* (*Garòs*), e un auta *Sacomicha* en *Arties*, de cap ath Valarties. De *Sacoma* (ua auta val petita, mès un shinhau mès grana). *Era Escalicha* (*Bagergue*), *Cabanicha* (*Garòs*), *Era Cabanicha* (*Salardú*), *Es Cabaniches* ena montanha de *Betren*. *Es Peniches*, endret entre *Salardú* e *Unha*; *Saubiches* (SILVA) (*Casarilh*); *Era Terricha* (*Escunhau*); *Es Bordiches* (*Tredòs*). Hònt dera *Olicha*, a on neishen es aigües mès nautes der Unhòla (a 1 ora der Estanh de Liat, e 3 ½ de *Bagergue*), deu èster un diminutiu d'*ola*, latin ò(L)LA.

Tanben en masculin *-ich*, aumens coma nom pròpri, d'ancianes famílies:

Es de Guilhamich en *Vilac*, *Perich* en *Garòs*.

Mès en masculin ei mès estenuda era forma *-icho* damb conservacion pregascona dera *-o*: tà *Pradicho* dessús des bòsqui d'*Arres*.

I a tres *Castericho* en paratges ben aluenhadi entre eri: *Malhs* e *Coma de Castericho*, affluent dreth deth Varradòs en baishar deth trifini damb *Vilamòs* e *Canejan*; tà *Castericho*, sus es sèrres d'*Escunhau*, e un auta mès ensús de *Casarilh*.

Se pujam de *Vila* cap a *Serratrem* se tròben tres planhèths consecutius nomentadi de *Cargadericho* (prumèr, segon, tercèr planhèth de *Cargadericho*).

En fin *Jaumicho* ei nòm d'ua vielha e coneishuda casa de *Casarilh*.

Estranya era forma femenina *Era Podich*, nòm d'un malh apròp d'*Arròs*: coma i a planhèth ath dessús (ei en trifini damb *Begós* e *Vilamòs*), eth problema non ei ena arraïtz, que deu èster PAUSA, com en *posella* e enes nòms aranesi *Sospòdos*, *Sapòda*, catalan *Collsaposa*, *coll de Poses*, mès era terminason masculina non ligue damb er article *era*, passat qu'admetem qu'ei abracament d'*Era (ròca de) Podich*.

Era terminason *-ich*, *-itcho* (*-itx*. *-itxo*), apareish tanben coma sufixe afectiu en emplec locau mès o mens estenut en fòrça paratges deth domeni catalan e des lengües iberoromaniques.

-i[e]u

Tostemp escriueram *-iu* encara que prononciem [jew]

Eth sufixe *-iu* catalan, de *soliu*, *badiu*, *geliu*, *ombriu*, *furtiu*, etc. Ena Val d'Aran tanben ena sua foncion pròpria, d'adjectiu: *dori[e]u*, *tardi[e]u*, *ombri[e]u*. O ben substantiat; alavetz, en aranés ei difícil decidir quan ven de *-IVU* coma en catalan, e quan de *-ILE*. Me limiti a enumerar-ne cassi sense traçà'i eth limit. *Dori[e]u* adjectiu 'que se hè de dia'; *tardi[e]u*, *ombri[e]u*, *auri[e]u*.

Substantiu: *cali[e]u, amosi[e]u* (d' *amòs*), *eishiuerne[e]u* (d' *iuerne*), *pleti[e]u* (de *pleta*). *Cabanieus*, nòm de lòc de *Casau*, paratge cap a *Hònt des Camús*; *dalhi[e]u* deu auer estat apellatiu, pr'amor que se repetís en nòm de lòc damb article: *Eth Dalheu* o *Dalhieu*, terren entre *Aubèrt* e *Es Bòrdes*, *Plan des Dalhius* cabanes de pastors a lora de *Bausen*, camin deth pòble francés de *Goaus*; sembla èster formacion parallèla e damb sens analòg ath de *paishiu/-sheu* ‘pasturatge’ (se pòt supausar deth nominatiu de PASTIO).

-ilh

Damb eth ròtle diminutiu que correspon ath latin *-iclu*: *Casarilh*, dissimilacion de *-lilh*, CASALE (> *Casau*); damb terminason pregascona, *Plans de Casarilho (Vilamòs)*.

Esquerilh (d' *esquera*);

En forma femenina: *canarilha* (es vertiginoses *Canarilhes* de Montardo, ena cara Nòrd deth gran pic, (*Arties*); *Canarilhes dera Cauba (Vilac)*, ena cima deth Barranc de Poton;

Coradilhes jos eth Còth de Baretges, (*Bossòst*), en tot baishar de cap a Luishon, de *corada*, parièra ath catalan *collada* (bèri aranesi ac desfiguren en [kwa'ðriñes], mès non es d'auti, ne es luishonesi);

Postilha, escandilh ‘mesura deth cap der indèx ath cap deth pòdo’, dilhèu hèt diminutiu pr'amor qu'ei ua mesura petita, o ben directament SCAND-ICULUM esturmentau de SCANDÈRE.

En catalan abonde tanben damb caractèr diminutiu: *cosconilla, forquilla, faldilla*, locaument *barranquill, roquet/roquill*,

escorrilla; e d'auti d'istòria mès complèxa, *rampill*, *conquilla*, *clauquilla*; e ena Ribagòrça aquerò condusís a vacillacions damb -il (*pletill*, *pernill* > aranés *pernilh*).

En d'auti mots aranesi ei dificil de distinguir eth caractèr esturmentau o diminutiu: *Es Cantils* (< -ilhs, dreta dera Garona); *escampilh* ‘tipe de baleja’ (d’*escampar*); *garguilh* (*Estanh des Garguilhs* en Colomèrs, *Arties*), *gotilh* ‘barranquet’.

E tanben coma presufixe: *Eth Portilhon*, era corada principau entre *Bossòst* e *Luishon*; *coquilhon*; *dormilhon*, qu’er *Atlas Lingüistique et Etnographique de la Gascogne* rapòrta coma responsa d’*Aubèrt*; *nerilhon*, e er adjectiu *nerilhós*; *Eth Pontilhò* pònt ath pè de *Casau*.

-imèr

Combinason de valor collectiva: coma eth catalan *podrimener*, aranés *poirimèr* (*Bossòst*), latin -IMEN + -ARIU, mès damb era queiguda gascona dera -n- entre vocaus; *bogimèr*, en *Bausen* se ditz *mojanquèr*, derivats de *mòg*, *mòja*, aqueth damb dissimilacion.

-in, -ina

Se mantén mès o mens viu, coma sufixe diminutiu fòrça afectiu: «ò, *praubina* Quimeta!» en parlar a ua persona dera família, en tèrmes manhacs, (*Canejan*);

belina ‘hlorica’, (*Bossòst*), e aplicat, per extension, a ua hemna fòrça debila o delicada: «maridar-se damb aquera *belina!*»; a auer en compde eth poèma *Belina* deth poeta lavedanés Camelat.

Mès en *ponin*, *-ina* ‘petit’, era terminason non ei pròpiament aguesta, pr’amar que supòse *-INNU*. E en aragonesisme *badina* deu resultar d’ua trivializacion d’ua terminason arabiga diferenta.

-ingla

De formacion mès o mens complèxa. En *corderingla*, damb presufixe *-er-* (*Canejan*, *Vila*, *Vilac*, *Gessa*); *porcingla* ‘estable de pòrcs’; *esplinga* < *espingla*, parièra a en francés *épingles*, que se sòl explicar a basa de *SPINULA*, damb epentèsi.

-inós

De bèri adjectius, damb presufixe: *plorinós*, *ploginós*, deth temps damb ploja fina, comparables as catalanes *ploviscós*, *roinós*, *plorós*.

-inhòt

Veir es presuffixes.

-iron*, *-iròt

Combinasons damb un presufixe (provenent de [-ejf-] *-ARIUS*):
vespiron de sens semblant ath catalan *vesper*;
clotiron (*Es Clotirons de Baish e de Naut*, petites depressions sus *Betren*);
Goliron, petit gotèr sus *Arró*;
somiret/saumiròt (derivat de *somèr*);
sautirèc/sautarèth/sautarella;

cemiron (etimologia incèrta, mès deu vier de *-eiron*, tant s'ei derivat *de cim*, coma dissimilacion de SŪMÍNÍONE); «piquet de panquera / piquet d'escorpion, / non cau ne mètge ne metjon, / sonque era pala e eth *paliron*» (*baston* que mercarà era hòssa deth defunt).

Sant Gaudenç «coustiroun: sentier en pente» (Dupleich).

Es Paliròts vessants mès estreti, ath costat d' *Es Pales* (Bausen).

Un aute cas serie *liròt* tant se ven de *lieiròt* derivat de *lin*, coma se derive de *lan*.

-ís, -issa

Damb desenvolopament semblant ath catalan e occitan ancian, que non cau, donques, detalhar:

aurís, aplicat ar *aueran*: *aueràs aurissi* son es qu'an eth casquelh plen, damb frut, non pas ueda (*buhòla*), comestibla (contraccion d'*auera(n)issi*);

seguís;

saudissa varietat de *saude* (Bausen).

Originàriament sigueren adjectius substantivadi, caractèr ben perceptible en *neurís* e en *seguís*.

-istre

Varianta esporadica deth panromanic *-astre* (de *pairastre*, *mairastra*, *hilhastre*, catalan *ullastre*): *huelhistre*, *belistre/bilhestre*, *colistre*, *garbist(re)*.

-ment

Damb desenvolopament analòg ath catalan e occitan, precedit dera vocau terminau deth verb corresponent, *-ament*, *-iment*, damb era madeisha resèrva qu'es derivats dera classa III, soent non son en *-ement* mès en *-iment* (*arrestrenhiment*, *abatiment*, *escorriment*); autament *aclariment*, *broniment*, o ben *ajuntament*, *acompanhament*, *arrendament*, abstractes qu'exprimissen non sonque çò que resulte dera accion deth verb, mès tanben —coma mos ac mòstre per exemple era dobla accepcion d'*amoblament*—, era accion d'executar-la.

-nt

Ancians adjectius en *-ant*, *-ent*, provenents d'un ancian participi actiu, des verbs en *-ar* e des classes II e III; *acompanhant*; *amargant*; soent substantivadi: *tirant* ‘tipe de biga’; e soent se desbrembe tant era valor originària que, partint deth plurau, se produsís un cambi de terminason analogic: *barbacans*, damb sinonim *coblants*; que mos mòstre com a viatges se derive d'un nom, sense intermediari verbau coneishut.

Procès freqüent en cas de *-ent*, que prumèrament tanben formaue adjectius derivats de verbs (dera classa III): *pinent* (< *penent*); *valent*, mès tendec a ampliar eth sòn ròtle:

a) entà formar verbs dera classa I: *piquent*, *arrapent*, francés *gluant* (coma catalan *llisquent*); mèrque eth matís de propension a hèr ua causa (coma *amargant* d'*amargar*); dempus, tostemp damb aguest matís, a format derivats de nòms;

b) d'adjectius: *clarent*: *veu clarenta, solei clarent, esteles clarentes*;

c) de substantius: *arribent* (de *riba*, se ben i pòt auer contribuït eth REPENTE qu'a dat eth catalan *rabent*), *gotent* 'banhat, que degote'.

-òc

D'importància eminenta en gascon, fòrça mès qu'en catalan (a on ei mens fòrça viu, mès n'i a cassi: *bادoc*, *anyoc*, *mahoc*, *tanoc*, *tanoca*, *bisaroc(a)*, *bajoca*, *pinyoca*, *miloca*). Ven de -OKKO-, celtisme tipic deth caractèr celto-basc der aquitan, damb arraïtz celta visibla en fòrça cassi, coma *bostòc*, encara que s'age estenut tanben a arraïtz es evidentament latines (*milhòc*, etc.);

En generau a caractèr denominau, mès qu'en sens aumentatiu, damb eth matís de causa voluminosa, visibla: *tarròc/terròc* (parièra ath catalan *terròs*), *malhòc* (e *malhoquet*) enfront de *malh*, *tidòc* (damb *estidocar*) enfront de *tidon*, *panchòc* (damb *empanchocat*) enfront de *pancha*, *monjòc*, *milhòc* e d'auti.

Sufixe dilhèu mès desvolopat en portugués qu'enlòc, coma ei normau en ua dèisha celta: *pinoco/penoco*, *tanoco*, *manhoco*, *manoca*, *taoca*, e damb fonctionament viu: *beiçoca* 'pòt gròs', *beijoca*.

-òi, -òia

Eth cas aranés mès eminent ei eth de *beròi*; *polòi* sinonim de *perròt*;

-òina

Mès qu'un sufíxe vertadèr, ei un cas d'aqueri sufíxes que son en procès de crear un nau sufíxe, soent de caractèr afectiu: aranés *samfòina* SYMPHONIA (tanben catalan dialectau, e en catalan comun vengut *samfaina* en sens figurat, trivializat eth sufíxe).

-òla

Se deisham de costat es nombrosi exemples comuns en catalan-occitan e d'eretatge romanic: *barbòles* (*Montgarri*); *piantòla* ‘piente de forma alongada’ (*Gessa*); *tringòla*, tipe d'esquera; *buhòla* ‘auerans sense polpa’ (*Canejan*); *vantairòla* masculin ‘pretensiós’ (*Bossòst*); en Sant Gaudenç *bantairol* «bavard»; *un vantairòla*, coma diden en *Bossòst*, ei interessant sustot coma masculin de terminason femenina, hèt tipic de tanti termes afectius, coma eth portugués *aquele rapazola*, catalan *tarambana*.

-olh

Descendent deth romanic -ŪCŪLU, com en catalan *manoll*, *matoll*, *ferrolla*, *capoll*, *xipoll*; en aranés trobam *anolh*, *anolha* ‘vedèth o vaqueta d'un an’, *farrolha*, *arrolh* (a on aumens en part non ei sufíxau), *arrastolh* sustituït parciaument per *arrastothon*; damb caractèr de presufíxe: *tortolhon*; *escarrolhar*.

-on

Mos limitam a cassi mès curiosi; especiaument eth cas fòrça freqüent en aranés de diminutiu masculin d'un primitiu femenin en -a: *aigüeron* d'*aigüèra*, *aurelhon* d'*aurelha*, *cadelon* de *candela*, *cordon* de *còrda*, *unglon*; eth plurau *arjós* se redusís ath

madeish cas, pr'amor que ven d'arges que siguec plurau femenin en -AS; *esqueron*, d'escara 'nòde' en Comenge e Coserans; *metjon* de *metge*. Aguest tipe podec èster fòrça ancian ena lengua dera Val, s'auem en compde qu'era -nn der important nòm de lòc *Loseron* (*Arties*), derivat de *losèra* 'camp de lòses', mòstre eretatge pregascon; mès en forma purament gascona i a un duplicat *Loseron* cap a *Bagergue*. Autament, es diminutius en -on de masculins encara son mès: *terçon*, *trishon*, *palon*: categoria tan nombrosa que ja non cau dar-ne exemples; e non son mens es mots en -on d'arraïtz diuèrsa sense primitiu pervivent en aranés (*laston*, *baston*, *auajon*, *cabiron*, etc.).

-onha

Ei era forma qu'a prenut en aranés e parlars gascons vesins, eth sufixe diminutiu -on en genre femenin: -ona a vengut -onha (prononciat [-'unha]). Foncione coma sufixe viu, diminutiu de femenins: *branconha* 'branca petita', *aurelhonha* 'aurelheta', *manonha*, etc.

Non ei d'emplec exclusiu coma diminutiu, tanben i a *branqueta*, quasi sinonim de *branconha*; se poirie díder, tanplan, *aurelheta*; ath costat de *manonha* existissen *maneta* e *manponina*; -onha ei especiaument avient quan se li ahig bèth matís afectiu; se diderie mèslèu *manonha* en parlar des mans d'un mainatget (mès encara, quan i a trendesa); «era poma trigada qu'ei auriòla e *vielhonha* / e encara hè perhum» hè a díder eth poeta Sandaran (*Canejan*) a un vielh, en tot comparar-la-i, era sua vielha hemna; er amic H. Escudè m'escriuec entà dider-me qu'era

sua «salut, ben *petitonha*» limitau es sòns trabalhs (*Bossòst*); «s'era broma va entà Gasconha / sortís-te dera *covonha*» ei eth provèrbi meteorologic, referit ath montanhenc que li a calgut refugiar-se en un lòc fòrça estret: mès era direcccion dera bromada tath Nòrd li augure eth finau der oratge (se va tath Sud, «cerca-te capa se non n'as / quan va entà Palhars»).

Era forma *-onha*, era analogia deth masculin [plan] a hèt a nèisher eth femenin *planha*, e es diminutius *planhèth*, *planhòt*, femenin *planhèra*. E a encara cèrta afinitat damb aguest fenomèn eth pas de CUNELLA ar aranés e gascon [ky'ñera]: ath darrèr dera [y] palatau sorgic ua [j] de transicion d'anti-iatus ara palatau [e]; e en honer-se damb era nasalitat evanescenta dera intervocalica, [kyñera] passèc a [ky'ñera]. Probablament ei tanben un cas atau *arbinhòt* diminutiu d' *arbe* ← *arb-in-òt*; e çò de mès probable ei que mos i calgue méter aquiu tanben *canha*, femenin de *can*, e *canhotar*.

-or

Abstractes derivats d'adjectius (coma en catalan *antigor*, *dolçor*, *vermellor*, *blancor*, *pudor*): *amargor*, *longor*, *nautor*, *tristor*; de *langor*, francés *langueur*, que deuec auer existit en aranés, *eslangorit*. Coma en catalan, a genre femenin, vacillant en cas de *color*, mès femenin *olor*, *valor*, tant en catalan coma en aranés.

-orca

Veir *-rc-*

-ós

En gran part son tanben aranési exemples catalans coma *airós*, *angoixós*, *moscós*, *sortós*, *torbós*; e, damb presufixe *tossegós*, *pedregós*, *terregós*, etc. Entre es mès characteristics dera Val o deth gascon: *airinós* (d' *airina* ‘eina’), *angüejós* (d' *engüejar*), *airós*, *ventós*, *arronhós*, *cendrós* (mès *cierrous* en Luishon e d'autes vals gascones), *mostós*, *plojós*, *povassós*; e damb presufixe *ploginós*, *plorinós*.

-òs, -òssa

Er esporadic sufixe, sens doblet preroman, deth quau ne trobam tanti representants ena toponímia circumpirinenca (sense excludir-ne Aran —*Arròs*, *Garòs*, *Tredòs*), catalan *Seròs*, *Alòs*, etc., Benasc *Astòs*, gascons occidentaus *Anhòs*, *Ardiòs*, *Biscarròssa*, etc., catalan Vilossa, e non estranh as appellatius catalans, *terròs*, *talòs*, *carcabòs*, *cabossa*. Tanben aranés *cabòça*, damb eth derivat *escaboçat*. Fonciona tanben coma presufixe en *esblancossit* (de *blanc*).

-òt

En aranés a caractèr fòrça mès diminutiu que despectiu. *Gojatòt*, un *santòt* ‘petit oratori’ (lòc a on se julhaue eth caminant jos ua rustica imatge, sarrada sus *Gessa*), *un planhòt* ‘un planell’; *lharòt* ‘degotís jos ua penha’; *liròt*; *peiròt*, *pelhòts*, *parpalhòt* ei ua parpalhòla petita, *parpalhòla* ei gròssa (*Bossòst*). Evidentament aguestes formacions, a trauès des sòns sobretòns afectius, pòden préner matisi diuèrsi, non sonque diminutius,

especiaument es mots en *-òt* d'arraïtz verbau: «qu'ei un planhòt» se ditz en *Gessa* dera persona que non pare de planher-se; *plò a chorrot* (*Bossòst*); eth gascon *gahòt* ‘hèish’ derivat de *gahar* appearish transformat per metatèsi en *fagot* (ancian occitanisme).

-rc-, -rl-, -rn-

Grop sufíxau. *Hilharca* (*Gessa e Bossòst*)/(*hilharga*, *Vila*, *Garòs*, *Arties*, *Unha*) ‘craba joena’ (comparatz damp *hilhastra*); *hinèrc(l)a* ‘henedura’, ath costat de *henerèca*, e en part alterat en *hinèscla*.

Amassi formes parallèles, d'aparicion esporadica tant o mès qu'aquieres, en *-rl-* e *-rn-*. *Pishòrla* ‘penis’ *Bossòst*, *piòrla* ‘pal trauessèr des ardegués’ (*Benós*);

De *-rn-*; d'aquieres formacions en *-n-* n'i a en mots preromans o sospitoses d'estar-ne: *misharnon*, *codorna*: autament tanben mos cau pensar en modèls latins, se ben a viatges damp populares dislocacions semantiques, com en cas d'*enludernar* qu'en catalan ei *enlluernar* (cf. LUCERNA); en aranés *quèir de paternes*, a on se deuen auer amassat *quèir de pates* damp *quèir de pèrnes*, jos un tipe de pairinatge illegitim de *paternus* ‘pairau’, dera fraseologia alatinada des predicadors.

-ta, -te (-da, -de)

En abstractes postverbaus de verbs dera classe II. Eth tipe ei estenut en mots catalans, qu'en gran part son tanben aranesi: *vista*, *pota*, *resposta*, *solta*, *absolta*, *empenta*, *mòlta*, *tolta*, *volta*

damb eth duplicit *voluda*; *collita*, en aranés *colheta*⁴⁶; sense parlar d'aqueri a on era formacion ei ja mès fossilizada coma *venda*, *tenda*, *pleta*, *rota*, etc. N'i a de mès particularment aranesi: *lhèute* en lòc de *lheuame*, catalan ‘llevat’; en lòc deth catalan *manlleu*, i a un *malheute* en *Canejan*, mès *malheuta* ‘era accion de hèr-se a prestar quauquarren’ (*Montcorbau*): coma es masculins catalans *menyscapte*, *recapte* ath costat de *-capta*; occitan antic *mouta* «sonnerie de cloches», pròpiament participi fòrt de *mover*, qu'a dat en aranés *mauta* ‘tapatge que se hè entà hèr a gésser es crabes de montanya’ (*Bossòst*) (damb es analògs ribagorçans *remolta*, *simolta*); damb *-da*: *hienda* en lòc de *hiems*, en catalan *femta*; e eth masculin *alende*, en aranés mèslèu redusit a *alend*.

-uc

Sustot derivat de substantiu damb un sens diminutiu.

Hilhuc, vengut per dissimilacion *helhuc* en aranés, designe eth gojat que pope, e ei tanben luishonés e bearnés; *malhuc*, roncalés *malluco* (comparar era aranesa *malhar* amassa damb *malh*). Era basa gascona deu èster mèslèu *-UCCU* (coma en espanhòu dialectau *-uco*, *abejaruco*, etc.), coma se ve pes derivats en *-uca*, *-ucar*; mès non i a coïncidéncia, damb eth sufice d'adjectiu *-UCU*, deth catalan *feixuc*, *poruc*, etc., qu'en aranés apareish coma *poiruc* o *pauruc*, d'a on eth substantiu *paurugalh*.

Damb dissimilacion semblanta ara de *helhuc*: *penchuc*. Damb presufixe: *Eth Porteruc*, damont *Eth Pòrt*, a on atracauen es

---

⁴⁶ Ara en didem *cuelheta*.

carrassaires, entre Plaus e *Bossòst*. En derivacion verbau: «*taillucà*: tronçonner» (Dupleich); *esperucar*.

-ulha

Veir *-uria*. Dehòra d'aquerò, que pòt èster segondari (dissimilacion de -[rja]), estranh en aranés.

Mès n'i a en d'auti parlars gascons.

-um

Deth latin *-UMEN*. Dera madeisha origina es catalanes *pixum*, *ferum*, *salum*, *patum*; coma ei sabut en romanic an coexistit es prolongament deth tipe vulgar *-UME* damb er ancian *-UMEN*: italian *agrume*, *acume*, francés *amertume*, *coutume*, espanhòu *-umbre*, coexistís en portugués *cardume*, *gume* damb *-UM(E)* (d'a on damb bèra influéncia de *-ção*: *-idão*, *sofreguidão*, *servidão*, coma en espanhòu *servidumbre*).

En aranés i a *-um*, coma *vacum*, *costum*; ei per influéncia d'aguest sufixe aranés qu'er arabisme aragonés *tarquín*, en implantar-se ena Val, a vengut *tarcum*.

-ura

De *-ura* non calerà dar guaires exemples, pr'amor qu'abonden tant coma en catalan e i coïncidissen, damb bèra addicion: *vielhura*, etc. Der occitan ancian *rancura*, *rencura* «plainte, réclamation» semble resultar, damb eth sens iniciau de ‘tèrres plaidejades’, eth nòm dera val de prats de *Rencules*, (*Arties*),

damb dissimilacion *-r-* > *-l-*. Coma en catalan, se tròbe bèth còp *-úria* damb [-j-] ahijuda: *hereishúria* varianta locau de *hereishura*.

-us, -ussa

En part participe er aranés damb es exemples catalans abondants, coma *batussa*, *menjussa*, *cassussa*, dialectau *fardussa*, e coma presufixe: *engargussar*, *afarrussar*, *matusser*, etc. Catalan e aranés *palhús*, aranés sustot *palhussa* ‘es palhes que i a en nin entà meté'i es ueus e coar-les’; *carnús* ‘carrònha’. En *barrús*, *barrisèr*, non i a aguest sufixe, maugrat qu'aquerò age podut ajudar ena acceptacion d'aquera varianta.

-ut

Vulgar com en tot parlar romanic; particularment *aurelhut* ‘qu'a granes aurelhes’, *bishoüt*, *-üda* ‘tocat de *bishò*’, *carnut*, *erbut*, *grossut*. substantivat e damb presufixe: *escombranuts* ‘sostre’; eth derivat verbau, per separacion analogica, en lòc de *-udar* pòt aparéisher ena forma *-utar*: de *graiüt* (derivat de *gran*), *esgraütar*, en part metatizat en *esgruatar*;

Sufixes verbaus

I distinguem:

- a) Es verbs formadi sonque damb un nòm, e era desinéncia verbau.
- b) Es verbs formadi damb sufíxes ahijudi a un radicau nominau o verbau, sense prefixe.
- c) Es verbs formadi com (a) e (b), mès damb prefixe, des quaus tractaram ena sección des «prefixes»: *abastoar, escampar*.
- d) Es verbs formadi damb prefixe e sufíxe: *amolicar, arrosinar, assedegar, enterregar* (o catalan *empantanegar, empudegar, esllenegar, escorregar*).
- e) Es formadi damb prefixe, sufíxe e presufíxe: *ennheuarquir, engrauastar, enfadarnar, entorterilhar, endormiscar, esblancossir, escarramicar, eslauassar*.

Materiaument tanben i caben es següents, se ben en aguesti er element intermèdi se poirie considerar coma sufíxe de nòm, mèslèu que coma presufíxe de verb: per exemple, de *povàs, empovassar*, e çò de madeish *empanchocar, escaboçar, esgraütar, estidocar, escarrolhar, esbatussar, esbornacar*,

esbricalhar, escampilhar. Enes següents, encara que i a element prefixau, se pòden considerar derivats, damb sufixe, d'un verb omogenèu que ja contiege aqueth element: *escafalhar*; en *esperucar*, çò que se pòt considerar omogenèu ei tot er element terminau, provedit, totun, de prefixe *es-*.

Deth grop (a):

-ar

amoinar, alimentar, amuradar, asclar; aurinar d' *aurina*; *bajocar* de *bajòca*; *caperar* de *capèth*; *hartar* de *hart*; *quilhar* de *quilha*; *harrar o herrar* de *hèr*; *jadilhar* de *jadilha*; *modelhoar* de *modelhon*; *arlar-se* d' *arla*; *arrolhar-se* de *(ar)rolh*; *arrupar-se* amassa damb *arrupa*; entre eri es formadi damb un nom d'anima, e que signifiquen ‘parir’: *anherar, vederar*, en Sant Gaudenç *lebrautar*. Ei interessant *auar* (en occitan ancian), *ovar* «faire des oeufs», mès non ei verificat en aranés. Parièr a fòrça de catalans, coma *fangar, cossar, serrar, moscar, tossar*, que son en part aranesi ath madeish temps.

-ir

catalans, des quaus se pòt díder çò de madeish: *partir, campir*; e aranesi, sustot es formadi d'aquera manera damb eth nom d'ua bèstia (que monte era femelha): *taurir, verrir* (> *varrir*), catalan *marrir, (a)boquir*.

Deth grop (b):

-egar

aranés *bategat*, catalan *ventregada, llenegar, llampregar, masegar*. Ei interessant eth hèt catalan (non estranh ar aranés) que

partint de verbs ancians en *-egar* s'an format pòstverbaus paroxitòns, damb *'ec* atòn: *xàfec*, *bàtec*, *xòrrec*, *ròssec*, *mà nec*, *tràfec*, *càvec*, *tràmec*, *ràfega*; non an demorat estranhs ad aquera formacion mots coma *còrrec o préstec*.

-*ejar*

tan nombrosi que non calerà ne serie possible agotar-les: *sermonejar*, *sortejar*, *peguejar*, *cordejar*, *trinquejar*, *torbejar*, *peirejar*, *grauejar*, *abriulejar*, *quequejar*, damb *quequejaire*; e d'auti, de radicau mès arcaïc: *balejar*, *barrejar*. Coma en catalan, servís entà formar derivats d'adjectius de colors: *groguejar*, *blanquejar*, *negrejar*, etc. (en part, ath madeish temps, aranesi), tanben aranés *auriolejar* (d' *auriò* 'gròc'), *verdejar*, etc. Damb presufixes: *esquitarrejar*, *petarrejar*, *ploriquejar*, *cantorlejar*. En Sant Gaudenç trobam *carretejar*, *carriolar*.

Metí en lista es combinasons verbaus damb presufixe.

-acar: *esbornacar*.

-alhar: *esbricalhar*; *escafalhar* (de *cafalh*).

-arcar, arquir: *enheuarquir* .

-arnar: *enfadarnar* .

-arrar: *escagarrar-se*, *espitarrar*.

-arrejar: *esquitarrejar*, *petarrejar*, *testarrejar*.

-arricar: *escamarricar* > *escaramicar*.

-assar: *empovassar*, *eslauassar*, *esplumassar*.

-astar: *engrauastar*.

-atar o etar: *escarcatar*, *esgraiutar* < *esgruatar* .

- icar: bearnés *amolicar* «mouler» (Lespy); *Escamarricar*.
- iquejar: *ploriquejar* .
- ilhar: *escampilhar* e, damb presufixe, *entorterilhar*.
- inar: *ploginar*, *arrozinhar*.
- iscar: *endormiscar-se*, en catalan ei identic e *plovistar*, *plovisquejar*; *nevistar*.
- ocar: *estidocar*, *empanchocat*.
- olar: *espenjolar-se*.
- olejar: *marçolejar* (comparatz damb *abriulejar*).
- olhar: *escarrolhar*.
- orlejar: *cantorlejar*.
- oçar, -ossir: *escaboçar*, *esblancossir*.
- otar: *canhotar* ‘parir (era gosseta)’.
- ucar: *talhucar*, *esperucar*.
- ussar: *batussar*; catalan *esbatussar*, -ussejar, *cantussejar*.

Presufixes⁴⁷

Dilhèu aurie valut mès denominar-les antesufixes, mès eth terme qu'è acceptat, pr'amor que ja circule, ei comòde, e dificilament pòt indusir a malentenuts. Capítol que dediqui sustot as nòms, damb exemples de verbs, se conven. Me limiti a dar-ne ua lista, sense apregondir ena naturalesa e genèsi de cada un.

-ac-, Veir **-ec-**.

-al- : *aigualada, costalera, portalada, tombaleta*.

-alh-: *moscalhar, moscalhon, moscalhons, camalhon*.

-an-: *escombranuts, pastanera, sauanèr, Montanè(ro)*, que n'includís formes divergentes (*logandèr, teishinèr*); en catalan revestís aguest caractèr en exemples coma *fontanal, fontanar*, mès era fonetica gascona l'a hèt a desaparéisher e l'a convertit en *Hontau*, se ben en bèth pòble (coma en Lorda) a estat restituït en formes com *hontaniu*.

-anc-: *mojanquèr*; ath catalan *entrabancar* correspon en aranés *estramuncar*.

-ar-: dificilament destrigable de **-er-**, deth quau pòt èster, e deu èster sustot, vertadèra evolucion de fonetica pretonica: *comarata*,

⁴⁷ Ena actualitat bêres [e] des mots recuelhuts en aguest recueilh, per Coromines, an evolucionat a [ɛ]. Auem conservat eth recueilh der autor.

sautarèth alterne damb *sautirèth*, [-ɛʃ], *sautarèla*; *hontarica* rivalize damb *hontareta*; en cambi, non ei versemblable qu'age caractèr de presufixe en *Hontarjòla*, laguens deth Baricauba, a 1 ora 30 menutes de *Vielha* peth camin d'Es Bòrdes, qu'ei mès probable que sigue contraccion de *Hònt Arrojòla* (> [aredʒ'ɔla]), coma tantes *Font Roia*, *Roja*, des nòsti Pirenèus, e de pertot. *Tintaralhèr*.

-arc-, veir **-erc-**.

-ard-, -art-: *cojardet*, *cojardon*, *mossardet*, *galhardò*⁴⁸ (en part vengut *uelhardò*), *lobartòt* ‘cadèth de lop’ rivalize damb *lobaton*.

-arl-, -erl-, -orl-, catalan *escamarlar-se*, *escamarlant*, *camarlenc*; aranés *era Poterla*, corada entre *Sant Joan de Toran* e Mèlles, que sembla vier de *Porterla* (comparatz damb *Portilhon*, *portarró*, *Portau de Colomèrs*), damb indiscutibla dissimilacion.

-arr-: *tustarrada*, *tustarrejar*, *petarrèr*, *-arrera*, *petarrejar*, *matarràs*, *socarràs*, *esquitarrejà*, *buisharrat*, *piarron*, *boscarron*, *escarramicar* > *escamarricar*, *cabarriàs*.

-ass-: *aiguassera* (d' *aigua*), *ueuassera*, *unglassada*, *pautassada*, *plapassada*, *empentassada*, *pautassejar*, *hangassejar*, *tustassejar*, *nariguessejar* (< *narigassejar*), damb dissimilacion ultracorregida; *hiemassós*, *temassut*, *crebassar*.

-at-: *ossatera*; *Eth Vernatàs*, (*Vielha*); *nauatèr*, e non m'esteni, en çò que tòque ath catalan, sus eth tipe de *lenhatèr*, catalan *llogater*, *vinyater*, *calçater*, etc., qu'en fòrça cassi er aranés a.

-au-: *cridauera*, *merdauassa*.

-aut-: *pegautalha*, *empegautit*.

⁴⁸ Ara en didem *galhardon* e *shigardon*.

-ec- e **-ac-**: *boishacar, moracàs, moracut*; en *holaraquèr/hloraquèr* (de *flor*) non èm segurs que non contenguen mèslèu **-oc-**, damb dissimilacion vocalica.

-eg-: *peiregar, espeiregar*. *Sorteguetes. Lampegueres. Joenegam. Malegàs. Marregada* (d'a on dilhèu s'extreiguec *marrèc*).

-er-: *henereca* (de *héner*). *Corderingla. Porteruc. Aigüeron. Loseron. Suscaleron* (probablament de *Sus-escaleron*).

-erc-, -arc-: *limercada/limarcada*.

-ess-: *nariguessejar* (de *nas*).

-et-: demore impròpiament coma presufixe, en *saquetet* (de *sac*). En *trauetèt*, dilhèu tanpòc non ei presufix reau: **-etó** en cognòms e nòms pròpris: *Jaumetó, Calbetó* (tant o mès que *Caubetó*, detalh que revèle era influéncia catalana, en terren oficiau, d'ancian temps).

-ic-: *sautiquejar, ploriquejar*.

-ig-: *neurigalh*, (de *neurir*).

-ilh-: *nerilhon, dormilhon, Portilhon, mandilhon*.

-im-: *bogimèr > mogimèr, poirimèr*.

-in-: *plorinós, ploginós, rosinós*. Semble qu'en nòms de lòc coma *Tortièth, Tortièro, Portièro, Bartièra* s'age perdot era **-n-** d'un presufixe **-in-**, mès ei dobtós e aumens en part deu èster erronèu (comparatz damb *Castièro*).

-inh-: escàs en aranés (*arbinhòt*), mès important en catalan e espanhòu (*escopinya, copinya, cariño, -iñar*, etc.).

-isc-: *endormiscar, plovisquejar*, catalan *llefiscós*, etc.

-iss- : *empanissat, saudisseth, carnissèr, espalissat*, etc.

-oc-: *estidocar, empanchocat, martoquèr, e dilhèu holaraquèr.*

-ol-: *tirolera, virolet, penjoletes; Portolà, Portolés; dilhèu ei formacion analogica en marçolades e marçolejar.*

-olh-: *tortolhon.*

-or-: *eslangorit.*

-orl-: veir *-arl-*.

-os-: *nerosenc; catalan febrosenc, etc.*

-ot-: *hajotar, canhotar.*

-uc-, -ug-: *talhucar, paurugalh.*

-ul-: a caractèr de presufixe, mèslèu artificiau, en *campulet/escarpulleta* (comparatz damb *campular*).

-uss-, -oç-: *esblancossit, escaboçar.*

-ut-: Sant Gaudenç *carrutar*. En *esgraütar* pòt èster per *esgruatar*.

Prefixes

Prefixes verbaus

A-

coma ei des mès productius, i distinguirè:

- (a) verbs derivats d'un autre verb en tot anteposà'i *a-*
- (b) derivats d'un substantiu
- (c) derivats d'un adjectiu
- (d) derivats d'un advèrbi o locucion adverbial.

a) *Aclucar* mens estenut que *clucar* (qu'ei tanben era forma bearnesa e deth catalan ancian); *acaperat* adjectiu, mès trèt deth verb *caperar*; *agüeitar* o [awi'ta] sustot canejanés, analòg deth catalan *guuitar*; *avantar-se* en lòc deth mès comun *vantar-se*, *avier-se*, *adreçar*, comparatz damb eth catalan *dreçar*, *acomanar*, *acogar* de *cigar*. En *acometer-se* o en *apercéber* eth prefixe matise eth sens coma en catalan; en *amiar*, totun, non correspon deth tot ath sens deth francés *amener*, pr'amor qu'en aranés e en

gascon generau a suplantat deth tot eth primitiu *miar* (quasi arcaïc), era lengua vacille entre *ahiscar* e *hiscar*. Encara qu'*ahiger* ven deth verb latin FIGÈRE, en gascon non s'a mantengut sonque era forma derivada en *a-*⁴⁹.

b) Son un pialèr, sustot damp es següents matisi semantics:

1.- Hèr que bèra causa prengue era forma o fonsion deth substantiu: *ajadilhar, amadar, amodelhoar, apilerar*.

2.- Provedir dera causa qu'eth substantiu designe: *adotar, ahamar, acarrauar, acauçadar, acunhar, acostumar, ahlar, aleitar, amostrar, apedaçar*. Ena basa d'*amarar* i a *mar*, ena basa d'*abeurar* i a *béuer* ‘çò que se beu’ substantivat, non ei derivat de verb.

3.- Hèr qu'ua causa vengue aquerò: *amotar, acompanhar, ahocar*.

4.- Méter en lòc deth substantiu: *afonsar, ajaçar-se, ajocar-se, acorralar, arribar e acabar*, que, en definitiva, ei ‘portar enquiat cap dera causa’.

5.- Servir-se dera causa designada peth substantiu: *abraçar, acalhauar, amarterar, amiralhar-se*; e er ispanisme *agarrar*.

6.- Hèr ar objècte era causa exprimida peth substantiu: *acariciar*.

Mens nombrosi son es cassi dera formacion prefixada en *a-* e damp terminason *-ir*. E non calerà detalhar-les pr'amor qu'es detalhs serien força semblants as des derivats en *-a*. *Avergonhir*

---

⁴⁹ Ena varianta aranesa se mantien es dues.

deth substantiu *vergonha*. *Aclarir*, *aplanir* des adjectius *clar*, *plan*. E cèrtament fòrça mès.

c) Hèr qu'er objecte prengue era qualitat exprimida per adjectiu: *abaishar*, *abracar*, *agermanar*, *ajuntar*, *ahloishar*, *alargar*, *alongar*, *agradar*, *amortar*, *aplanar*, *assegurar*.

d) *Apressar de près*, *apropar de prop*. De locucions: *apartar* de ‘*a part*’, *ajulhar-se* ‘meter-se de jolhs’, *atrauessar* ‘méter de trauès’.

Ad-

En lòc d' *a-*, en bèth cas estranh s'a mantengut era forma *ad-*: *adaiguar*.

Conven méter en relhèu eth hèt fonetic qu'eth gascon, en formar aguesti verbs, s'ei a basa de mots en *-in* o en *-on*, hè a quèir era *-n-* intervocalica: aranés *agrupoar* de *grapon*, *abastoar*; analògament *empodoar* de *podom*, *estaloar* de *talon*. Atau madeish *enveriar* e d'auti derivats de mots en *-in*.

Arre-, re-

Sense auer guaire en compde se i predomine era varianta fonetica damb *a-*, o era recenta sense. I notam diuèrsi matisi semantics, encara que soent n'an, en comun, dus o mès e difícils de distinguir, sustot entre es dus prumèrs.

Iteratius: *arredalhar*, *arretetar*, *arreconéisher*, *arrepicar*, *arrelheuar*, *en arrembrembar-se* i deuec auer era idèa iterativa, mès i a desapareishut de mès en mès.

Intensius: *arrelúder, arremòir, arretòrcer, arreplegar, repleterar, ressaucular.*

E er important mot gascon *arressegar* RE-SECARE (d'a on dempús *ressèc, ressèga*). Idèa de ‘regular’: *arrenegar, arretirar*. Matís abstracte: *arressonar, arretronir, arremassar*.

Ar-

En combinason damb *es-*, n'a resultat *arres-*: *arrestancar, arresquitar, arrescauhar*. Era forma *ar-* fòrça còps suplante *a-*, sustot en bèth verb a on s'i prèste tanben eth sens: *arturar* (*Bossòst, Vilamòs, Arròs, Gessa*), en lòc d' *aturar; arténher* (*Betlan, Montcorbau, Gausac*), en lòc deth catalan *atènyer*.

Cap-

Apareish convertit en un vertadèr prefixe, sustot en catalan, tanben en aranés.

Des-

Pòt exprimir eth sens contrari deth verb primitiu: *descauçar, desbrembar*; non eth contrari pròpri, mès grèu alteracion: *des.hèir* de *hèr, de(s)dider-se*.

Intensiu: *destrigar.*

Derivat d'un substantiu. Privacion o destruccion de çò qu'aguest designe: *despopar, desandar, deslogar, desalendat.*

Eish-

Prolongament deth latin **ex-**. Ei, donques, un desdoblament d'**es-**, condicionat sonque peth contèxte fonetic, mès non sonque se n'a escartat en aguest aspècte, pr'amor que tanben an divergit en sòn desplegament semantic.

Deth punt d'enguarda formau, i distinguim:

- a) verbs a on demore *eish-*,
- b) a on era *e-* ei venguda *a-*,
- c) verbs damb aferèsi, a on sonque demore *sh-* ,
- d) aqueri a on eth prefixe **EX-** s'a superpausat a ua *s-* iniciau deth mot d'a on derive; bèth un d'aguesti sonque a *eix-* en catalan (catalan *eixordar*/aranés *ensordir*), en d'auti viceversa (aranés *eishecar*/catalan *assecar*). Estenut ath substantiu: *eisharrisclé*.

En çò que tanh ath significat qu'apòrté aguest prefixe, ei:

1) negar, o privar d'ua causa,

2) provedir-ne,

3) intensificar,

1) *eishondrejar* o (*d)eishondrar* (a), *eishiernar* ‘hèr a passar er iuèrn, eth bestiar’ (a), *sharamar*, *sharamar un arbe* ‘arrincar-li branques’ (c),

2) *eishaguar* EX-AQU-ARE (adaigar ...) (a), *eishartigar* ‘artigar, convertir en artiga’ (a); *aishamplir* (b), hèr *shairejar* ‘hèr a entrar er aire’ (c),

3) *eishecar* ‘secar’ EX-SICC-ARE (d); *eisheperar*, damb era idèa basica de ‘separar’, coma ultracorrecccion de (c): *eishiular* (*Sant Joan de Toran*).

En-

Aplicacion e desenvolopament semblants as deth catalan; s'i includissen mots eretadi, deth latin e romanic antic: *empénher*, *empeutar*, *angüejar* INODIARE.

CARACTERISTIQUES:

- a viatges s'ahig a un d'aguesti mots damb pòc o bric de canbi en sens: *emprestir*, en occitan ancian *pestrir*, francés *pétrir*; *en.hiscar*, o tanben (*a*)*hiscar*; *empeneïr-se*;
- combinat damb un adjectiu, ‘conferir era sua qualitat’: *empeguir* ‘hèr a vier pèc’, *enlordir*, *anautar* ‘auçar’ d' ALTUS;
- en derivats de substantius: hicar en aguest lòc: *en.hornar*, *entorniar*; provedir o afectar d'aguesta causa o idèa: *en.hangar*, *empadiar*, *empodoar*, *enveriar*, *enamorar*; aplicar-la-i: *empuntar*;
- de còps s'i obsèrven quauqui accidents fonetics, canbi d'*en-* en *an-*: *engüejar* > *angüejar*; *engelatge* proven segurament d'*engenhatge*; *anclusa* parièra ara catalana *enclusa*, *ansunha*, com en catalan *ensunya*, *andito* INDUCTILE, *amplir*, der occitan ancian *emplir*, *en-autar* venguec *anautar*, canbi que facilitèc era aglutinacion dera *n* ar adjectiu ALTUS e lo hec vier *naut*;
- duplicacion dera *n*: en cas d'*en.hiscar* pronunciat [ennis'ka] deu èster per assimilacion dera anciana aspirada *enh-*; en cas d'*ennamorar*, ei versemblant qu'era evolucion gascona d'afebliment deth son nasau entre vocaus, en tot passar per [ẽamo'ra] se resolvesse, prumèr —coma en portugués, lengua de fonetica parallèla—, com *namorar*, e dempús eth gascon restituïsse eth prefixe *en-namorar*, i ajudèc segurament era influéncia de *hemna* (se deuie enténer coma ‘(de) hemna-amor’).

Es-

S'i pòden hèr distincions analògues as explicades sus *eish-*, *eth* sòn ancian duplat:

1a: mots eretadi ja deth romanic ancian: *escapar-se; escrombar, escorjar.*

1b: mots eretadi ja deth romanic ancian, probablament, mès de radicau o formacion mès o mens dobtosi: *escurar, esmerar, esmolar, estonar-se, eslissar-se* (en espanhòu *deslizarse*), *esberit, esbarrigar* ‘espàrger’; *estronhar; escarcanhar-se.*

2a: privatius, formadi sus un radicau verbau: *estirar*, e mots catalans o occitans, en part coneishudi tanben en aranés, com *escapir, esplegar.*

2b: privatius de radicau nominau: *escornar, escucar, espintar, estaloar, estalaranhàr, esboherar, esmostar, esbedilhar*, e d'auti ja mès ancians e non especificament aranesi: *escanar, espolsar, -setar, esplumassar.*

3a: intensius, de radicau verbau: *escórrer, escòder, esténer, escauhar; estornejar, esbandejar, esperrecar, espallissat;* d'un vèrb *espurgar* o *espregar* ven era modificacion de *purgatori* en *espurg-, espreg-.*

3b: intensius de radicau nominau: *escampar, estidocar, espadarnar, escamarricar > -carram-.*

Ma(n)-

Originàriament compòsti, a on eth mot ‘man’ a vengut un vertadèr prefixe: *mantier, malheuar* (damb es ancians derivats

malheuta, malheute e mots catalans-occitans coma *maniobrar* (*manaobrar*), *mantornar, manifestar*, en part tanben aranesi.

Mau-, mal-

Mauméter. Sant Gaudenç: «*maouamià*: malmener, maltraiter; *maoudide*: dire du mal; *maouhè*: méfaire, malfaire, faire du mal; *maoutractà*: maltraiter» (Dupleich).

Per-

Representat sustot per mots miei-sabis o deth romanic comun, me limiti a uns pòqui exemples: *perdoar, perténher* ‘apartier’, *persignar, pertocar, perbocar* (en occitan ancian «crépir»), e d'auti de comuns qu'en part tanben son aranesi: *percebre, perfilar, perfumar, perlongar, pertorbar*. En bèri uns, coma en occitan ancian, se combine damb *es-*: *perborir* o *esperborir* ‘borir brèument un minjar’, *(es)perjurar*.

Sobre-

N'i a bèra varianta verbau, mès ei mès freqüent coma varianta nominau.

So-, sos-

SÜB- e analògs. En formes pòc autoctònes, mès adoptades: *sofogant, solapa*. *Solombre* sembla èster derivat deth verb *solumbrar*. Damb dissimilacion dera vocau: *secodir, sahumar* (ua

paret sahumada, Condò). En part, substituït per *sos-* (occitan ancian *sotz SUBTUS*): *sostier*, *sostentar*, *sostrèir*, *sospitar*.

Tras-

Escàs en aranés e pòc originau: *trasparent*, *trauessar*, *trauès*, alterat en *tres-*: *tresplantar*.

Prefixes qu'an format nòms (o advèrbis)

Se ben en part se tracte de mots deverbaus.

A-

Adi(e)u exclamacion, en catalan *adéu*, *adishatz* e *andocien*; *ahèrs*.

ARE-

Non ei aranés mès un prefixe celtic, qu'è documentat ena toponímia gascona en formes com AR-EPONOSTO- > *Arbeòst*, en *Betren*.

Arre-

Arrehilh, *arreuelh*; mès notam que, en aguesta formacion nominau, eth latin RETRO, catalan *rere*, occitan *reire*, s'a superpausat ath prefixe latin RE-: *arre-hilh* ei ua formacion parallèla ath francés *arrière-cousin*, *arrière-neveu*, *arrière-petit-fils*.

Bes-, bis-

Com en catalan *bescuit*, *besnét*, *besavi*, en aranés *bistornat*, en gascon *bescò(r)*, *bisc-*, *biscoret* (hereishura ath cant deth còr)

Còntra-

*Còntravent*⁵⁰.

Eish-

Aisharriscle o *eishorriscle*. Ena alteracion qu'a patit *soriguer*, vengut *eishoriguèr* o *eishauriguèr*, dilhèu a intervengut eth tipe catalan *eixorellat*, pera idèa d'audèth aurelhut.

Es-

Esgot; estornalh ‘lòc a on vire eth laurador’.

Mau-, mal-

Maugraciós; maucatsat ‘mau engiponat’, «ac è hèt, mès que m'ei gescut *maucatsat*» (*Canejan*); *ua hemna malfargada*. Sant Gaudenç: «*maouabient*: incommode, maladroit; *ma(o)ucountent*: mécontent; *mauencarad*: maussade, hargneux, acariâtre, morose, bourru; *maugracious*: qui est de mauvaise humeur; *mauhèt*: méfait; *mauplanè*: scabreux, raboteux; *mauplasentè*: désobligeant», e d'auti, comuns damb eth francés: *mauabisad*, *mauadret*, *mauintentiounad*, *mauouneste*, *maupropre* (Dupleich)

---

⁵⁰ Aué hèm *contravent*.

Sobre-

Sobrecèu ‘era façada’. *Sobrepès*. *Soberperís* (*Sant Joan de Toran*, Condò escriuec *sobrepelhís*). Damb transposicion dera *r*, com en *soberperís*, se tròbe repetidament en toponímia: *Sobercasa* designe es prats que se troben immediatament sus es cases deth pòble (per exemple en *Betlan*). *Sobretot* advèrbi ‘sustot’.

En aranés normatiu cau priorizar “*sustot*”

I amassi formacions nominaus derivades: *sobres* (prononciat [‘suβres]; en *Tredòs* responeren «j’ai en trop (de cerises, etc.)» damb *de sobres*. De SUPERIORES ven er adjectiu *sobirós*, fixat ena toponímia: *Sobirós* pòble deth Bearn, etc.; ena Val tanben: ena ribereta de Carlac (*Bausen*) sus eth paratge dit *Borcs* i a *Borsobirós*.

So-, sos-

SUB-. *Prats de Sovila*, (*Arties*), ath pè deth pòble, confluéncia deth Valarties damb Garona. *Sopena* cognòm aranés e diuèrsi nòms de lòc, pròpiament ‘jos era penha’.

Derivats pòstverbaus e d'auti, en -a o en zèro

Exprèsse particularment çò que se produsís damb era accion deth verb: *alen* d'occitan ancian e catalan *alenar*; *ardonh* d'*ardonhar*; *arredalh* d'*arredalhar* ‘dalhar de nau’; *arresson* d'*arressonar*. Tanben eth lòc a on, o er esturment que s'emplegue entà hèr era accion deth verb: *arressèc*, *arressèga* ‘sèrra de serrar’, de *(ar)ressegar* ‘serrar’; *hangar* de *hangar*.

Derivacion consistenta a dar terminason femenina a un masculin o viceversa. Eth pas ath femenin pòt èster simplament entà designar eth sexe diferent: *anhèra* d'*anhèth*, *vedèra/vedèth*, *saumeta/saumet*. Soent eth femenin exprèsse causa mès abondanta, o mès grana qu'eth masculin. D'acòrd damb era teoria ben resumida per Wartburg, en part se deuec partir de nèutres latins damb plurau en *-a*: vengut femenin singular eth mot en *-a*, daue ua valor collectiva, d'a on se passèc ar aumentatiu; eth matís collectiu se pòt percéber en cassi coma *braça/braç*, *uassa/uas*, *prada/prat*, *Haja de faig*, aranés *hai*; mès d'ua valor collectiva se passèc, de manèra progressiua, a ua d'aumentativa entre ua causa e era auta: *hangar* enfront deth catalan e occitan ancian *fang*, e i a

valor cèrtament augmentativa, coma en catalan *ganiveta*, espanhòu *cuchilla*, aranés *martèra* ‘gran martèth deth guardabòsc’, *topin/topina*, *anèth/anèra*, *punhau/punhala*.

Totun tanben i auie cassi de parelhs latins damb un aute rapòrt semantic, e atau madeish se daue eth cas qu’eth mot en latin ère femenin: AVICELLA/AUCELLU, CORRIGIA/CORRIGIUM. Era diferència semantica entre es dus genres pòt resultar, donques, en aranés e en romanic, en un sens mès vague e tanplan invèrs.

En sintèsi poiríem parlar alavetz de ‘femenin qualificador’: *com/comà*, *ròc/ròca*, *arressèc/arressèga*. *Monget* mès gran que *mongeta*. En topografia, ua *pica* non ei tostemp mès grana qu’eth *pic*, ne era *tuca* mès gran qu’eth *tuc*: sòlen èster mès amples, mès mens agudes e soent non tan nautes. *Correja* generic/corregi ‘cordons entàs sabates’; en occitan ancian era distincion entre *auzel* e *auzela* non ei constanta, e semble que tanben aguest age deishat traça en aranés, ath costat d’*audèth*, *sinhaudèra* e *tinosela*; *plap/plapa*, *cuc/cuca*, *prenh/prenha*, *trauèra/trauèth*.

Entre *tolh* e *tolha* era relacion semble oscillanta: Condò non i mèrque diferència; (*Vila*): «*tolha* sonque es de *Pujòlo*», e aciu *Gessa* declarèc que *tolh* ei tres o quate viatges mès gran qu’era *tolha*. Non ei estranh qu’en aranés era formacion deth diminutiu en *-et* age forma femenina *-eta*, deuant deth primitiu masculin: Condò cite *esclopeta*, diminutiu d’ *esclòp*, *bladeta* ei un tipe especiau de *blat*, *era Torieta*, (‘petit oratori damunt’ *Gessa*), ei *oratori*, *oratorieta*. En fin, tanpòc ei bric estranh que d’ua forma femenina deth romanic comun, com *JACILIA*, aranés *jadilha*,

catalan antic *jaïlla*, aué *jeia*, s'age extrèt un masculin *jadilh* damb ua o ua auta modalitat semantica.

Entà *got/gota*, *bric/brica*, *punt/punta*. S'ac metem laguens d'un ample contèxte romanic, auem fòrça oposicions d'aguestes, damb caracteristiques multiformes: catalan *brony*, espanhòu *moño/moña*; occitan antic *brost/brosta*; catalan *closca*, occitan *clesc*, aranés *casquelh*; catalan *coca/cóc*, *gorg/gorga*, *om/oma* (varietat der arbe); aranés *cajada*, espanhòu *cayado*, Gèrs *cayat* «crochet pour arracher la paille de la meule».

En relacion damb aguestes feminizacions sui-generis, rebrembam eth cas des mots de terminason femenina aplicats a òmes, damb sens pintoresc, o motejador: catalan *un trapella*, *un gasiva*, *un dormilega*, *un estrofa*, *un canalla*, *xinxola*, *baranda*; aranés *un hartèra* ‘un minjador’ (*Sant Joan de Toran*) , *un vantairòla* (*Bossòst*); portugués *o bandarra*, *um janota* ‘un presunit’, *um peralta*, *um pelintra* ‘mespresable’, a viatges *um estroina*, o *marçola* ‘pòca-vergonha’, ‘fraudaire’; *aquele rapazola* ‘aqueth gojat’.

Desinéncies e d'autes formacions des advèrbis

Er aranés generalize era *-s* ath gran sufice adverbiau *-ment*, que ven *-ment[s]*: *autament[s]*, *tristament[s]*, *berament[s]*.

a- aglutine era preposicion ena formacion de fòrça advèrbis.

De manèra: *amassa*, format damb *massa*.

De locucion: *arrèr (darrèr)* (occitan ancian *a reire* AD RETRO), es canejanesi *amont*, *auath*; *apròp*, *après*, occitan ancian e catalan *afora*.

De temps: *ager*, en lòc de *ger*, *aué* en lòc d' *ué*; en *Pujòlo*, *ademan* en lòc de *deman*. S'auem en compde qu'ena Edat Mejana non auíem sonque *lavetz*, sustituït per *alavetz*, qu'encara que vengue deth latin ILLA VICE ‘en aqueth viatge’, deuec patir aferèsi en ‘LA-BICE, coma demòstre era fonetica gascona, tanben aciu auem un cas d' *a-* aglutinada: *autament -LL-* aurie vengut *-r-*.

Formen un petit grop es advèrbis intensius dera negacion, derivats de substantius en *-a*, damb omission dera *-a*: *got*, parièr ath catalan *gens*, de *gota*, *bric*.

Tanben en aranés existissen es advèrbis de formacion parallelistica, coma en catalan *pengim-penjam*, *tal-là-tal-lera*, *així-aixàs*, *de barliqui/barloqui*. Aranés *coishin-coishan*, «vau tostemp de pòrta en pòrta / ... tamb era cama miei mòrta, / e tostemp *coishin-coishan*» (Condò, *Er Amoinaire*); *calamic-calamac* ‘cama aciu cama ailà’ (< *cama lí(-c)-cama-là*): mès ei justament eth tipe parallelistic eth que i condicionèc era alteracion, damb repeticion ecoïca dera -c deth prumèr membre, aglutinada dera iniciau següenta. *Hèr cric-cric* ‘assecar-se (era genèsta)’.

Composicion⁵¹

Substantius compausadi

Ei entara formacion de substantius que servís sustot aguest procediment leximorfic. Les classifiqui segontes era categoria gramaticau e era foncion sintactica. Entà distinguí'c brèument i meti «genitiu» ath component que depen der aute coma se siguesse un genitiu latin; «acusatiu», paràirement, coma un complement dirècte; «nominatiu» s'a foncion de subjècte, e «complement» quan non cau precisar era forma de dependéncia.

a) Substantiu (genitiu) + substantiu.

Aiguavessant, aiguamòg: damb MOLLIS substantivat (ar arriu affluent dera Garona eth nòm li deu vier des prats aigualosi que i apròp dera desbocadura, en camin des Banhs de *Tredós*); *terraplen* (*plen* substantivat); *terratremp* (< latin TREMOR);

b) Substantiu + substantiu (genitiu).

Palahèr ‘pala de hèr entà remòir es braces’; *peirahuec*. *Telaranha*. *Serratremp* era que separa es tèrmes de *Vila* e

---

⁵¹ Ena actualitat quauques paraules recuelhudes per Cornomines damb son de [e] an evolucionat a [ɛ]. Auem conservat era forma recuelhuda per autor.

Montcorbau (deth genitiu plurau latin TERMINUM). *Junsega*⁵².
Sancanheta.

c) Nòm + nòm juxtapausadi.

Aiguameu, caudhered. Bearn, *seuvemai*, lengadocian *seuvomaire*, parièra ar espanhòu *madreselva*.

d) Substantiu + e + substantiu.

Alheòli. Catalan, *sang-i-fetge, sal-i-aiga*.

e) Substantiu + adjectiu.

Aiguardent. Sala-baisha. Magràs. Sansamara. Aigua-senhada, en occitan ancian *aiga senhada, pan senhat*.

e bis) Adjectiu + substantiu.

Un malapèth. Pitrolh. Croishintesta < croishent-testa.

f) Vèrb (imperfècte) + substantiu (acusatiu).

Abondant tant coma en catalan. (*comptapasses, escorreplats, trencacames, lligabosc, xuclamel*, etc.). En aranés: *picasega, picasoc, picafòrt* (< *picapòrta*), *talhanàs* (insècte), *talhapès* (eruga), *un tapanàs* ‘responsa brusca, retrèt’, *tapaboques, tirabèc, tirahum, tiraboishon, hèr a tirabudèth, tornabò, tornajornaus, eishugaman, estancasang*. *Patipaumes* (nòm de lòc), *picapeirèr*.

g) Imperatiu + substantiu (nominatiu): *Pishacan. Tremoja* < TREME-MODIA.

h) Imperatiu + advèrbi o complement adverbial. *Passapertot*.

i) Particula + substantiu o vèrb: *horapèt, quehèr* («es quehèrs de casa, qu'a molti quehèrs» en espanhòu *quehaceres*); *sempredura; soberan*.

Toponims damb substantius adjectivadi. Formacion tipica e freqüenta ena Val, e se da tanben en certi cassi d'emplec appellatiu

⁵² Coromines ditz qu'ei 'junsega' e non pas 'junhsèga'!

mès topografic: *terres baretes*. Mès sustot en toponímia *Comabedora* (*Arròs*) (de *bedoth*); coneishi un *Sèuva-haja* apròp (de *hai*). *Sauvadies* e *Bodòla* (*Arties*) semblen provier de *seuves-avedi(n)es* e *seuva-avedòla* (d' *auet/avet*). *Còsta-bedora* (*Arròs*); estanh de *Còsta-cerida* cap ath trifini *Luishon- Es Bòrdes-Bossòst* (CERESEUS ‘ceridèr’, per bèri ceridèrs petiti). *Pèira-loba* (*Vilamòs-Arròs*). *Peira-hilhòla* en Plan de Beret, de *hilhò*. *Tologries* (qu'ei a tocar de *Hogaró* <*Folguerol*> (*Es Bòrdes*) sembla provenent de *Ter-heugar-i(n)es* ‘tèrres de hauguères’, damb *-r-r-* dissimilacion en *-l-r-* (aplologia de *-es*, e *-rr-* redusida a *r* deuant dera consonant aspirada).

Eth tipe damb *-i-* de ligam. Sustot entà formar adjectius corporaus, damb substantiu mès adjectiu: *Barbiblanc*, *barbiròi*, *barbinere*. *Camibrac*, *camicuert*, *camilong*, *camitòrt*, etc. *Capiblanc*, *capibaish*, *capigròs*, *capihòl*. *Nasigròs*. Mès estranh, que se formen damb un substantiu en segon membre, en tot exprimir un tipe intermèdi entre es dues causes: *gatilop*, o damb eth prumèr coma genitiu: *còthivirada* ‘virada de pè’; e *còthitòrta*, amassa damb eth mès ancian *còtturca*. Non i è restacat eth nòm de lòc *Monticalbo*, a on se tracte dera conservacion pregascona dera -E finau coma *-i*. Tipe formatiu fòrça freqüent tanben en espanhòu, e atau madeish —mès non tant— en d'auti dialèctes occitans ja ancians (*colilong*). Eth catalan forme aqueri adjectius sense *-i*: *bocamoll*, *terrafort*, *camalluent*, etc., tipe non estranh ar aranés de *Pujòlo*: *barretclas* motiu etnic dera gent de *Tredòs*.

Vèrbs combinadi damb un substantiu acusatius precedent. Eth tipe, tan vigorós e desenvolopat, en catalan, de *colltòrcer*,

corprendre, ullprendre, colltrençar, lletreferit, llampferit, caragirat, tanben fòrça en gascon, ei representat en aranés: *peumudar* ‘mudar eth peu (audèths), era pèth (es sèrps)’, (*ja peumude*) (*Gessa*); *aiguanheuar* (*Bossòst, Vila*); e damb prefixe: *encalamiar* (metatèsi de *cama-liar*).

Particules

Formades per composicion, e precedides de preposicion, coma en catalan *a corre-cuita, a sota veu, de sota mà*. Aranés *de boca-dents, a boca de net, tà calacèu*; e damb sufixe *-et*: *a parranquet*, de *pè + ranc*. *Acitau, aquitau*, formadi damb *(a)tau*. *Adishatz, andocien. Camalic-camalac*.

Parasintetics

Son uns compòsti sui generis, formadi a partir d'un parelh de mots independents se ben amassadi en çò que tanh ara fraseologia, a basa des quaus era lengua forme un derivat de nau, generalment a trauès d'ahigé'i un sufixe, o aumens ua desinéncia flexiua. *Aigua-senhèr* derivat deth grop fraseologic *aigua-senhada*, damb addicion deth sufixe *-èr*. De hèt tanben apartien aciu *encamaliar*, e der aute costat *calamiatge*. En lòc d'un vertadèr sufixe pòt hèr eth madeish ròtle ua simpla desinéncia de flexion. *Campular*, coma alteracion fonética de *cap-cul-ar* (comparatz en catalan *cap-i-cul-at*); d'a on eth derivat vertadèr *campuleta, escarpulleta*; occitan ancian *aigaversar* «faire le partage des eaux». *Auçaprem* soma de dus verbs, damb terminason de substantiu (zèro). En definitiva tanben ei coma *nomentar*, pr'amor qu'ei formada sus *ment haver*. S'i pòden includir es verbs coma *apartar* o *ajulhar*, pr'amor que non son

hèts sus un verb com *partar* damb prefixacion, més derivats deth grop *a part*, *a jolhs*, etc. E tanplan eth tipe *caudhereds*, que non s'emplegue sonque en plurau, poderíem díder que non s'an soldat es adjectius en substantius enquiara addicion dera desinéncia substantiva *-s*.

Alteracions patides pes mots tipe ena formacion de derivats e compòsti

Sense apregondir, expliqui brèument béri detalhs leximorfics que se pòden amassar jos aguesta categoria.

Es acabadi en *-e* de *-EN'*, eliminén soent era *-e* deuant des sufíxes en vocau: *ahamat* de *hame*, *arjós* d' *arges* (*-INOS*); d'auti, dilhèu més ancians, sauven era vocau: *semiar* de *seme*, *termiari* de *terme*. En *aigua-senhèr* s'a prescindit deth fragment *-ad-* d' *aigua-senhada*, dilhèu pera longor deth mot (en cambi, comparatz damb *nhadèr*, *lhader*, *cauhader*, etc.).

Es mots en *-s* sòlen sonorizar-la, se precedís vocau, e mantier-la sorda se va ath darrèr de consonanta: *amosiu* (d' *amòs*, encara qu'er etimòn auesse *-RS'*), *arrosinar*, *arrasar*, més *afonsat*, *censau*, *tersar*; totun se manten generaument era sorda quan proviege de *-ss'* (*atrauessar*, *ossalh*, etc.), d'a on era vacillacion enes derivats de *nas* (*nassiguejar*, *nasau*). Es mots en *[-w]* la mantien en derivar-se, o la cambien en *-l-*, d'acòrd generaument damb era origina, més béri uns somen es dus procèssi e ne resulte *[-wl-]*: d' *arriu*, *arriulet*, *abriulejar* ‘hèr coma eth mes d'abriu’.

Es derivats damb prefix *en-*, trèts d'un mot damb iniciau vocalica, a viatges dupliquen era *n*, especiaument se començauen damb *h*- aspirada: ‘*ennamorar*’, ‘*enniscar*’ < *en.hiscar*; *en.hilar*

locaument se pronóncie [enni'la]; mès soent non i a duplicacion: *en.hangar*, *en.hornar*, *enautar* prononciat damb *-n-* simpla.

Un hèt fonetic de derivacion [en catalan] que podem rebrembar ací, provenent deth latin medievau, ei eth canbiament de *-e-'>-i-* en participis actius de verbs dera classa III: *vinent* e *avinent* de *venir* (aranés *avient*), *tinent* de *tenir*, *sirvent* de *servir*, *sient* de *seure*, *guirent*, *tinent*, *ixent* d' *eixir* e aranés *pinent* < PENDENTEM.

ENSENHADOR

Presentacion	3
Preposicions	9
A	9
En	10
Entà	13
De	18
Per	22
Damb	23
Cap a	25
Contra	26
Dehòra de	27
Des de	27
Enquia	27
Entre	28
Laguens (de)	29
Sense	29
Conjoncions	31
E	31
O	32
Ne	32
Que	33
Se	43
Com	44
Mès, però	46
Donc	47
Perque	48
Pr'amor que, pr'amor de	49

Coordinants	49
Non, non pas, non bric,...	51
Òc	52
Òc-ben, [‘ɔβe]	53
Òc-ben, [‘ɔwβe]	53
Òc-ba, [‘ɔβa]	55
Sonque	56
Tiò	57
Particules adverbials de manèra e de quantitat	59
Ja	59
Tan	60
Cap	61
Atau	62
Encara	63
Ben, molt	63
Plan	67
Tanben, tanplan	68
Tanpòc	69
Pas pus	69
Mès	69
Mens	71
Fòrça	71
Massa	72
Pro	73
Si-fèt	73
Tau	74
Interjeccions	75
A	75
Ai	75
Au	75
Ba	76
E	76
Eist	76
Harai	76

Arri	76
Ja	76
Nem	76
Òc-ben	77
Ò	77
Òla	77
Uè	77
Vai, vai	77
Quauques nòtes sintactiques	79
Sus er emplec des tempsi verbaus	79
Sus er orde des mots	80
FORMACION DE MOTS	
Nòtes lexicomorfiques	83
Derivacion	85
Sufixes	85
Sufixes nominaus	85
-ar	85
-ac,-aca	86
-ada	86
-adís	87
-adon	87
-aire, -ador	87
-alh	88
-alha	89
-am	89
-an	89
-ana	90
-anc, -anca	90
-anèr	90
-ant	91
-anut	91
-arc, -arga	91
-ari	91
-arís, -arissa	92

-arr-	92
-art, -ard	92
-as, -assa	92
-ast, -est, -ist, -òst, -ust	93
-astre	93
-at	94
-at, -ata	94
-atge	95
-au	95
-aut	97
-der, -dera	97
-dís	99
-dor	100
-èr, -èra	100
-ea	102
-èc	102
-eira	103
-ena	103
-enc	104
-éncia	104
-ent	104
-és	104
-esa	105
-essa	105
-et, -eta	105
-èu	107
-f-	107
-ia	108
-ic, -ica	108
-ich, -icha, -icho	108
-i[e]u	110
-ilh	111
-imèr	112
-in, -ina	112

-ingla	113
-inos	113
-inhòt	113
-iron, -irot	113
-ís, -issa	114
-istre	114
-ment	115
-nt	115
-òc	116
-òi, -òia	116
-òina	117
-òla	117
-olh	117
-on	117
-onha	118
-or	119
-orca	119
-ós	120
-òs, òssa	120
-òt	120
-rc-, -rl-, -rn-	121
-ta, -te (-da, -de)	121
-uc	122
-ulha	123
-um	123
-ura	123
-us, -ussa	124
-ut	124
Sufixes verbaus	125
-ar	126
-ir	126
-egar	126
-ejar	127
Combinasons verbaus damb presufixe	127

Presufixes	129
Prefixes	133
Prefixes verbaus	133
A-	133
Ad-	135
Arre-, re-	135
Ar-	136
Cap-	136
Des-	136
Eish-	137
En-	138
Es-	139
Ma(n)-	139
Mau-, mal-	140
Per-	140
Sobre-	140
So-, sos-	140
Tras-	141
Prefixes qu'an format nòms (o advèrbis)	143
A-	143
ARE-	143
Arre-	143
Bes-, bis-	144
Contra-	144
Eish-	144
Es-	144
Mau-, mal-	144
Sobre-	145
So-, sos-	145
Derivats pòstverbaus e d'auti, en -a o en zèro	147
Desinéncies e formacions des advèrbis	151
Composicion	153